

みんなくりポジトリ

国立民族学博物館学術情報リポジトリ National Museum of Ethnology

モンゴル国営農場資料集

メタデータ	言語: eng 出版者: 公開日: 2018-03-08 キーワード (Ja): キーワード (En): 作成者: 小長谷, 有紀, S. , チョローン メールアドレス: 所属:
URL	http://hdl.handle.net/10502/4925

国立民族学博物館 調査報告

110

モンゴル国営農場資料集

小長谷有紀・S. チョローン 共著

国立民族学博物館

2013

目 次

序	3
第1部	
国营農場リスト（モンゴル語）.....	9
同 上 (邦 訳).....	65
第2部	
写 真	117
添付資料	
関係公文書リスト	159
国营農場設立年代別分布図	161

序

モンゴル高原は、その歴史的役割からみて、遊牧の地であるといつて過言ではあるまい。しかし、だからといって農耕がおこなわれてこなかったわけではない。

少なくとも、匈奴時代以降の農耕は、考古学的遺跡のみならず文献史料からも確認される。ただし、遊牧政権下の農耕は、屯田的な性格をおびていた。時代を下れば史料もより多く残されているので、そのことをはっきりと確認することができる。たとえば、元朝フビライ・ハーン時代のカラコルム屯田がある。カラコルム屯田の場合は、さらに21世紀現在、13世紀当時の農耕跡地が確認されるという点でも興味深い。こうした事例の存在は、農業開発地が必ずしも継続的に利用されてこなかったことを意味している。

一方、モンゴル高原西北部では、17世紀から「タランチ」（現代モンゴル語でタリヤーチのこと。農耕民を意味する）とよばれる集団が移住し、灌漑農耕がおこなわれるようになった。それは遊牧移動と結びつき、ある種の農牧コンプレックスとして今日まで維持されてきた。また、清代になるとチベット仏教寺院が全国的に点在し、その周辺で小規模な灌漑農耕がおこなわれているところもあった。

それらの伝統的な農耕とはまったく異なる農業が、社会主義時代になると新たに導入された。大型機械をもちいる小麦栽培を中心とした、乾燥農法である。酪農業、養鶏場、飼料栽培、ジャガイモ栽培などとともに新しい産業セクターが創出された。この創出は、単に産業のみならず、定住化、機械化の拠点であり、生活運動でもあった。一般に「アタル（開墾）」とよばれるキャンペーンであり、ソ連の処女地開拓プログラムのモンゴル版である。こうして、モンゴル高原の農業は、二分法（dichotomy）でとらえられる灌漑と非灌漑の2つの技術をそなえることとなる。

モンゴル人民共和国時代、「アタル」政策は1959年から開始された。これがのちに第1次アタルとよばれるようになる。その後、1976年に再び農業振興政策が強化されたのを第2次アタルとよんでいる。その結果、1980年代には小麦およびジャガイモの自給率は100%に達していた。そうした農業生産をになったのは、「サンギン・アジ・アホイ」とよばれるようになる国営農場という組織であり、1959年からは行政区域とも一致するように組織された。まず中心地を建設し、つぎに農地を開拓し、やがて場合によっては製粉工場を建設するなど、一連の、総合的な地域開発がおこなわれたのである。また、このような農業開発は、飼料を使うなど牧畜の定着化をも推進した。

ところが、1990年代の市場経済化の過程で、1991年に民営化が決定されると、ほとんどの国営農場が経営に失敗し、破綻した。「ネグデル」とよばれる牧畜協同組合が同じく破綻しても、所属メンバーは自立的な遊牧民として生産活動を継続することができたのに対して、元国営農場の所属メンバーは自立的な農民として生産活動を継続することはできなかった（小長谷・渡邊 2012）。機械化された大規模農場を経営するための資金に

不足したからである。

農業生産の低迷を解消すべく、2008年によく農業生産を支援する政策がとられた。これが第3次アタルとよばれ、農業資本家への優遇政策であった。2009年、全国的に降水量にめぐまれたこともあずかって農業生産は飛躍的に回復した。

このように農業開発の歴史を概観すると、社会主義時代がいかに特異的な開発時代であったかがよくわかるであろう。技術的に過去とあまり連続しておらず、大型資本の投下によってはじめて可能な開発だったのである。それをになった人びとにとっても、社会主義の理想を体現する「新しい人間」の誕生を意味した。

社会主義的農業開発の現場である国营農場については、D. Mandalsüren マンダルスレン著『モンゴル国の国营農場』(1969)という小冊子に、大きく3段階に分けて開発の特徴がまとめられている。1922年から1940年までは創成期、以後1957年までは成長期、以後1968年までは急激な発展期という3区分である。すなわち、国营農場の設立に関する初期にはくわしいが、1970年代以降の第2次アタルには言及しえない。また、空間的なひろがりについては不分明である。そこで、筆者は、モンゴル国立アカデミー歴史学研究所のS.Chuluun チョローン所長の協力を得て、第1次および第2次の両アタルによる国营農場のリストと分布図を作成した(小長谷 2010: 42-43; 46)。当該リストでは、国营農場の名称、行政区域の名称(所在地)、開始年、閉鎖年、飼料農場か否かの別を記載した。

しかし、国营農場はたいてい、中断、合併など政策上の変化を受けて大きく変容しているため、開始年と閉鎖年だけでは、情報としていかにも不十分である。そこで、本書では、国营農場の歴史の実態にせまるための基礎資料として、国营農場リストを拡充した。

存在は知られていたが情報が少ないために先のリストでもれていた2つの国营農場を追加し、68件の組織の分布図を付した。そして、これら68件の組織について、所在地、設立年、閉鎖年の3項目に加えて、場所の選定等の経緯、貢献者、統計、特徴的な歴史、関係書籍の合計8項目の内容を列記した。

なお、所在地は2012年現在の名称であり、近年変更した事例もある。

貢献者とは、初代の農場長や当該地から輩出された労働英雄などである。社会主義時代には、労働に対してノルマを設定し、競争をうながし、「労働英雄」を褒賞するという制度によって、社会の目標と個人の目標を合一させていた。普通の人びとの生活から歴史をうかびあがらせようとする際の、重要な契機となるのではないかと思われる。統計とは、面積や生産量などに関する数値情報である。

一見してわかるとおり、農場ごとの情報には多寡がある。海外からの投資を受けたり、学校が設立されたりするなど歴史的に重要な事由のあるところや、現在も活発に農業生

産がおこなわれているところは概して資料が豊富であり、それゆえに多くを記載することができた。とりわけ、セレンゲ県はかつて農業県と命名されていた時代もあったほどで、今日でも重要な農業地域であり、第3次アタルの主要な対象地域であるため、重視した。

国営農場に関する詳細を知るには、当該地域で出版された地方誌史類が必要である。リストの第8番目の項目に示されている。ふたたびチョローン氏の甚大なる協力を得て、こうした地方誌史類を収集し、整理した。また、モンゴル語テキストの作成にあたっては、まずチョローン氏が執筆し、小長谷が改訂した。

また、歴史博物館や歴史学研究所に保存されていた写真資料のなかから、関係する写真を本書におさめた。写真資料の収集には、前川愛さんにもご協力いただいたことを記して感謝する。

最後に、国営農場に関する政策決定について議決事項を列挙しておく。拙稿（小長谷2010）において、国営農場の設立を牽引した政治家の回想（小長谷2007）にもとづいていた経緯は、このような公文書によって裏付けることもできる。

農業については、研究者のみならず実践者にとって情報が必要であるにもかかわらず、日本語で読める資料がほとんどないことから、すべてを日本語で翻訳しておいた。したがって、本書は、この序をのぞいて、国営農場に関する情報はモンゴル語と日本語の対訳である。翻訳は小長谷のほかナルマンダハさん（立命館大学大学院生）たちが担当した。

モンゴル国では、2012年現在、鉱産資源の開発で得た利益をもちいて、遊牧から集約的な牧畜への転換のための「牧畜プログラム」が展開している。言い換えれば、定住化がいちだんと進められようとしている。近代の定住化過程において一つの大きな局面であった、国営農場に関する資料は、今後の定住化をかんがえるうえで非常に重要な参考資料となるだろう。本書を通じて、農耕を牧畜とともに一体的にとらえ、遊牧の地の未来をかんがえる材料が得られるのではないかと期待している。

小長谷有紀

参考文献

小長谷有紀編

- 2007 『モンゴル国における20世紀(2) — 社会主義を闘った人びとの証言』(国立民族学博物館調査報告 71号) 大阪: 国立民族学博物館。
- 2010 「モンゴルにおける農業開発史」『国立民族学博物館研究報告』35-1: 9-138。

小長谷有紀・渡邊三津子

2012 「中央ユーラシアの社会主義的近代化——カザフスタンとモンゴルの比較から」
窪田順平監修・渡邊三津子編『激動の近現代（中央ユーラシア環境史第3巻）』
pp.5-22. 京都：臨川書店。

Mandalsüren, D.

1969 *BNMAU Sangiin Aj Ahuinuud*, Ulaanbaatar.

謝辞

本書の資料収集には、総合地球環境学研究所のプロジェクト「人間活動下の生態系ネットワークの崩壊と再生」（平成19-24年度）から研究支援を受けた。また、写真資料の収集には、科学研究補助金（基盤研究A）「モンゴル・中央アジアにおける社会主義的近代化に関する比較研究」（平成21-25年度）を利用した。本書がこれらの研究成果であることを記して感謝する。

第1部

国営農場リスト

САНГИЙН АЖ АХУЙ

1. Байрлал одоогийн газрын нэр сум	5. Тухайн үеийн хүмүүсийн нэр, мэдээлэл, эхэн үеийн дарга нар
2. Байгуулагдсан он	6. Үйлдвэрийн мэдээлэл статистик
3. Татан буугдсан он	7. Онцлог түүх
4. Газрын нэр сонголт	8. Хамаатай ном судалгаа.

1. Баяннуур

1. Баян-Өлгий аймгийн Баяннуур сум.
2. 1961 онд СнЗ-ийн 57-р тогтоолоор байгуулагдсан.
3. 1992 он.
4. “Баяннуур” хэмээх газрын нэрээр нэрийдсэн.
5. 1991 онд Хөдөлмөрийн баатар болсон ямаачин И.Сасызбай тус САА-д ажиллаж байжээ.
6. Анх байгуулагдахдаа авто машин 7 трактор 6, сеялка 7, төмс суулгагч 3 цахилгаан станц 2, ажилчин албан хаагч 68-тай, найман тооны эсгий гэртэй байжээ. Байгуулагдсан жилдээ 158 үнээтэй саалийн ферм байгуулан түүнийг тэжээлээр хангахын тулд 316, 7 га газар үр тариа, 45,7 га газар төмс, ногоо, 38 га газар тэжээлийн ургамал тариалжээ. 1962 онд шувууны фермтэй болж, 1962-1963 онуудад 318 га атар газрыг нээн ашигласан ба 1374 үхэр, 2544 хонь, 402 адуу бүгд 4320 тооны үржлийн малтай болжээ.
7. Баян-Өлгий аймаг дахь сум, дундын тэжээлийн аж ахуй.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Баян-Өлгий аймгийн түүх, А.Минис, УБ, 1969.

2. Ногоон нуур

1. Баян-Өлгий аймгийн Ногооннуур сумын нутаг.
2. Ногооннуур сумыг 1952 онд Цагааннуур сумын 1,5,6,8,14 дүгээр багуудаар байгуулжээ. 5,2 мян.км² нутаг дэвсгэртэй, 6539 хүн амтай, хүн амын 90% казахууд эзэлдэг.
1968 онд Баян-Өлгий аймгийн сумдыг хадлангаар хангах зорилгоор анх байгуулагдсан байна.
3. 1992 онд хувьчлагдсан.
4. Тус сумын нутагт орших Ногооннуурын нэрээр нэрлэгдэв.

- 5.
6. 1976 оны байдлаар тус тэжээлийн аж ахуйд 75 өрхийн 501 хүн ажиллаж амьдарч байжээ. Адууны нэг, хонь ямааны 4 суурьтай, 2618,9 төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй.
7. Ногоонуур суманд Монгол улсын эдийн засгийн 3-дахь чөлөөт бүс Цагаануурын чөлөөт бүс байрладаг бөгөөд үүнийг түшиглэн гадаад дотоодын хөрөнгө оруулагчдийг татах, баруун бүсийн хөгжилд өндөр ач холбогдолтой стратегийн чухал газар гэж үзэж байв.
8. Баян-Өлгий аймгийн түүх, А.Минис. УБ, 1969.

3. Буянт тэжээлийн аж ахуй

1. Ховд аймгийн Буянт сум.
2. 1922 онд анх сангийн тариалан нэртэйгээр байгуулагдсан. 1922 онд Манжийн үеийн Ховдын албан тарианы ардуудыг язгуур хошуу нутагт нь буцаан захируулах гэсэнд зарим ядуу тариачин ардууд ачлага, уналга дутагдалтай байснаас идээшсэн газраа суулгаж өгөхийг хүссэн учир тэдгээр ардуудын хүсэлтийг ёсоор болгож Бэйс Жамсрангаар захируулан дангаар нь “Тариачин” хошуу болгосон нь одоогийн Буянт сумын өмнөх үеийнхэн байжээ.
1931 онд Чандмань уулын аймгийг Ховд, Увс гэсэн хоёр аймаг болгосноор Ховд аймаг нь Буянт, Баянхайрхан гэх мэт 12 сумтай Мөнххайрхан, Үенч, Булган зэрэг тусгай хошуутайгаар байгуулагдахад Наранхайрхан уулын хошуунаас Буянт сумыг байгуулж Цагаанбургасанд төвлөрүүлж засаг захиргааны ажлыг анх явуулж эхэлсэн байна.
1931-1932 онд Буянт сумын нутаг дэвсгэрт “Нэгтгэлийн улаан зам” Баянхайрхан, Сангийн тариалан гэх зэрэг хамтралууд байгуулагдан, хамтралын дэргэд намын үүрүүд ажиллаж байжээ. 1942 онд Буянт сумаас Дуут сумыг салган байгуулж 1952 онд Буянт сумын 10, 13-р багийг таван хороо болгож Жаргалант хотын АДХ-ын гүйцэтгэх захиргааг байгуулжээ. 1932 онд Буянтын “Нэгтгэлийн улаан зам” хэмээх хамтрал татан буугдсаны дараа Буянт сумын ард намын гишүүн Т.Дэрэм ахлагчтай мал аж ахуйн нөхөрлөлийн эвлэл байгуулагдан ажиллаж байгаад 1937 онд сумын анхны нэгдэл болж хожим нь 17 гэсэн улсын дугаартай тамга нээн ажиллаж эхэлснээс нутаг усандаа Буянтын 17-ийн нэгдэл гэж нэрлэгдсэн нь “Соёл” нэгдлийн эх үүсвэр болжээ.
1957 онд Буянт сум Баатархайрхан, Буянт гэсэн 2 сум болон салж Баатархайрхан сум нь Жаргалант амьдрал, Улаан туг гэсэн нэгдлүүдтэй Жаргалант хотын ойролцоо Буянт голын хөвөөнд төвлөрчээ.
Соёл нэгдэлд 1959 онд дээрх 2 нэгдэл нийлж 1960 он гэхэд байнгын 5 бригадтай ажиллаж байжээ. 1958 онд сум төвлөрч байсан Цагаан бургасанд

ус гарснаас цаашид барилга барих боломжгүй гэж сумын төвийг нүүлгэж аймгийн төвд суурьшуулжээ.

1978 оноос Тэжээлийн аж ахуй болгосон байна.

3. 1993 он.
4. БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн 1978 оны 307 дугаар тогтоолоор Буянт сумын ТАА, Эрдэм шинжилгээний станцын хамт төвлөрүүлэхээр шийдвэрлэсний дагуу 1979 оны 8 дугаар сард “Зургаагийн газар” нүүж байрлажээ. Буянт голын хөндий дагуу хуучин албан тарианы газар оршиж байв.
5. Н.Булгаа 1137 цн байцаа, Ж.Цэцгээ 455 цн манжин, Т.Эрбуян 376 цн даршны ургамал хураан авч улс, аймгийн дээд амжилт тогтоосон байна. Тэжээлийн аж ахуйн анхны даргаар С.Жамбалдорж, Т.Очир нар ажиллаж байжээ.
6. 1932 онд улаан буудай, овьёос зэрэг үр тариа 1100 га, вандуй 32 га, зүйл бүрийн ногоо 2 га бүгд 1134 га газар тариалж байсан.
7. 1716-1717 он Манжийн хаан Энх-Амгалангаас Ховд голын дагуу будаа тарианы суурин байгуулах зарлиг гаргасан. Үүнийг биелүүлэхийн тул цэргийн албыг гүйцэтгэгч 400 гэр бүл, хятад 100 гэр бүлийг тариалангийн ажилд дайчлан 872 шар, бусад зүйлсийн хамтаар анх байгуулагдсан. 1923 онд тэдгээр тариалж байсан сайн газар, шуудууг ашиглах зорилгоор Ховдын сангийн тариалан нэртэйгээр сэргээн тариулж эхэлсэн. 1939 онд Ерөнхий сайдын тушаалаар Ховдын станцад нэгтгэгдэж, 1943 онд дахин САА болсон.
8. Ховдын хураангуй түүх. Д.Гонгор, УБ, 1964.

4. Улаантолгой

1. Увс аймгийн Улаангом.
2. 1979 оноос эхлэж чацаргана тариалж эхэлжээ.
3. 1990-ээд оны эхээр Чацаргана ХК болон хувьчлагджээ.
4. Огзомын хөтөлийн урд хэсэг орших Улаантолгой хэмээх жижиг толгойн дэргэд байгуулжээ.
5. Сангийн аж ахуйн даргаар С.Дэчинпил, Тувааны Цэвээн нарын хүмүүс /1980-1983/ онд ажиллаж байжээ. Ерөнхий агрономичоор Халзангийн Цэвгээ ажиллаж Улаантолгойн сангийн аж ахуйг ихэд хөгжүүлжээ.
6. 1979-оноос чацарган тариалж эхлэсэн боловч 1983 он хүртэл огт жимс хураагаагүй байна. 1984 онд анх удаа 6 тн, 1985 онд 36тн, 1986 онд 86тн гэх мэтээр өсч дээд тал нь жилдээ чацарганы 360 тн жимс, ихээхэн хэмжээний төмс хүнсний ногоо, хадлан, үр тариа авдаг болжээ. Энэ үед чацаргана тариалсан талбай 360 га хүрч 500 га-ийн услалтын системийн 475 га-г ашиглаж байжээ. Хамгийн ихдээ 260 хүн ажиллаж байжээ.

7. Механик бригадын дарга Т.Дүгэрсүрэн, Ю.Галсан, механик Х.Рэнцэнсамбуу, тоо бүртгэгч М.Жигмэд, Ж.Жигмэд, цэцэрлэгчин Р.Жаргал, Д.Нарантуяа, М.Оролгоор, М.Янжиндулам, Ц.Цэцэгбал, Б.Түмэнбаяр, тракторчин Р.Буна, Ц.Өлзийтогтох, А.Мягмар, Ж.Хүүхэнжав зэрэг хүмүүс онцгой сайн ажиллаж байжээ.
1989 онд Б.Лааган, Б.Бат-Очир, Д.Янжив, Ж.Гээзэн нарын 4 хүнд БНМАУ-ын төрийн шагнал, С.Дэчинпил, хөдөлмөрийн гавъяаны улаан тугийн одон, Д.Волоож “Алтан гадас” одонгоор шагнагдаж байжээ.
8. Миний хайртай Улаангом, Н.Сүхбаатар ба бусад, УБ, 2006.
Увс аймгийн газарзүйн нэрийн товч толь бичиг, Р.Адъяа, УБ, 2003.

5. Хархираа

1. Увс аймгийн Тариалан сум.
2. 1979 онд тэжээлийн аж ахуйн ашиглалтын өмнөх захиалагчийн захиргаа гэж байгуулагдсан. 1982 онд Хархираа тэжээлийн аж ахуйг байгуулжээ.
3. 1992 он.
4. Хархираа Түргэний голын хөвөөг дагуулан байгуулсан.
- 5.
6. Тэжээлийн аж ахуй нь малын тэжээл үйлдвэрлэх үндсэн чиглэлтэй. 3000 гаруй га эргэлтийн талбайд жил тутам 2000-2500 га-д үр тариа, малын тэжээл тариалдаг. Мөн жилдээ 7000-1100 тонн холимог хорголжин тэжээл үйлдвэрлэх хүчин чадалтай тэжээлийн үйлдвэр ажиллаж байсан.
Талбайн бүх усалгааг орчин үеийн техникээр хийж байсан. Усыг Хархираагийн голд барьсан толгойн барилгад цуглуулах буюу мөсийг хайлуулж 250-1000 мм-ийн диаметртэй, газрын хөрсөнд 2 метрийн бороожуулагч машинаар усалгаа хийдэг. Уг бороожуулагч 54 цагт 1 удаа бүтэн эргэлт хийхдээ 72-92 га талбайг усална.
7. Энэ тэжээлийн аж ахуйд гол төлөв нутгийн иргэд ажиллаж байсан бөгөөд Дөрвөд, Хотон, Баяд зэрэг ястан голлон ажиллаж амьдарцгаадаг байна. Хархираа тэжээлийн аж ахуй нь одоо Увс аймгийн Тариалан сумын нэгэн баг болжээ. Уламжлалт ахуй, соёл, зан заншлаараа Монгол улсын хэмжээнд нэн өвөрмөцөд тооцогдох хотон хэмээх үндэсний цөөнх Тариалан сумын нийт хүн амын 85.6%-ийг эзэлдэг, хотон ястны өлгий нутаг юм. Түүхэнд тэмдэглэснээр Ойрадын Галдан Бошигт тариалангийн ажил эрхлүүлэх зорилгоор Дорнод Туркестаны Хотан хотоос 200 гаруй өрхийг нүүлгэж ирүүлснээр монгол дахь хотон ястан үүсэн бүрэлдсэн тухай түүхийн ном сударт тэмдэглэсэн.
8. Увс аймгийн газарзүйн нэрийн товч толь бичиг, Р.Адъяа, УБ, 2003.
Увс аймгийн толь. А.Нямаа. УБ, 1999.

6. Тэсийн тэжээлийн аж ахуй

1. Увс аймгийн Тэс сум.
2. 1975 онд Тэжээлийн аж ахуй байгуулагдсан.
3. 1992 онд татан буугдсан.
4. Огзомын хөтөлийн урд хэсэгт орших Улаантолгой хэмээх жижиг толгойн дэргэд байгуулжээ.
5. Тэс ТАА-д нийт хэд хэдэн хүн даргаар нь ажилласнаас Дашийн Гомбосүрэн гэдэг хүн уг албыг 15 жил хашихдаа сум орныг хөгжүүлэхэд ихээхэн хүчин зүтгэл гаргасан юм.
- 6.
7. Тэс суманд сүүлийн жилүүдэд Дундбух, Цагаан бураа, шар хотгор зэрэг газарт төмс хүнсний ногоо тарьж байна
8. Увс аймгийн газарзүйн нэрийн товч толь бичиг, Р.Адъяа, УБ, 2003.
Увс аймгийн толь, А.Нямаа, УБ, 1999.

7. Баруунтуруун

1. Увс аймгийн Баруунтуруун сум.
2. 1930 онд БНМАУ-ын VI их хурлаас САА анх байгуулагдсан. 1931-1932 оны үед зүүнтний алдаа завхарлын үед САА-д олноороо алдагдалтай ажилласан учир 1933 онд татан буужээ. МАХН-ын Төв Хороо, СнЗ-ийн 1943 оны 6 дугаар сарын 23-ны өдрийн 30/36 тогтоолоор тус станцыг үр тариа, мал аж ахуй эрхлэх чиглэлээр Баруунтурууны сангийн аж ахуй болгон байгуулжээ.
Түүний 800-гаад адуу, 60 гаруй тэмээ, 100 гаруй үхэр, 1000 гаруй хонийг тус аж ахуйд шилжүүлэн өгснөөр мал аж ахуй эрхлэх үндэс тавигдаж 1938 оны намар САА-н төв нь одоогийн сумын төвд суурьшиж ажлаа явуулж эхэлжээ.
1959 оны 6 дугаар сарын 15 нд БНМАУ-ын АИХ-ын зарлигаар Баруунтуруун сумыг Ханхөхий уулын ар бэлд байгуулжээ. Улсын САА байгуулагдсан 1943-1959 он хүртэл засаг захиргааны хувьд одоогийн Цагаанхайрхан суманд харъяалагдаж Туруун сум нэртэйгээр явж байжээ.
- 3.
4. Увс аймгийн Баруунтуруун голын хөвөөнд.
5. 1959 онд сум-САА болж даргаар нь О.Уламбаярлах ажиллажээ. Мөн САА-гаас Монгол Улсын хөдөлмөрийн баатар Д.Батсуурь, Ц.Сандуйжав, Д.Цэрэн, С.Эрдэнээ нар төрөн гарч, Н.Мэндбаяр, Н.Цэдэв, Б.Коля, Б.Дожоо, Н.Лхамсүрэн, Д.Чулуун нарын зэрэг 30 хүн, 15 тасаг, бригад, салаа, үтрэм улсын ургацын аварга цол хүртэж, мөнгөн шагнал, диплом авчээ.
6. САА-ын идэвхтэй үйл ажиллагааны жилүүдэд, жилд 5000-7000 хонийг

зохиомлоор хээлтүүлж, чөлөөт хээлтүүлгийг бүрэн зогсоосон байна.

1990 онд тус САА 119.9 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй, 132 трактор, 96 камбайн, 1239 ХАА-н техник, 51 автомашин, 22.8 мянган га эргэлтийн талбайтай, жилд 30 гаруй мянган га-д үр тариа, малын тэжээл, төмс хүнсний ногоо тариалж, Улаангомын гурилын үйлдвэрийг тариагаар хангаж, жилдээ 17-20 сая төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж байв. 1990 оноос Баруун ба Зүүнтурууны гэсэн 2 САА, газар тариалан эрхлэх 6 хувьцаат компани, 7 ХЭАА болон задарсан байна. Тус сумын иргэд үйлдвэрлэл эрхэлж ирсэн түүхэн уламжлалтай, тариаланд тохиромжтой үржил шимтэй газар нутагтай. 2006 онд 1570 га-д тариалалт хийсний 260 орчим га-д нь үр тариа, 20 га-д нь төмс, 10 га-д нь хүнсний ногоо, 1285 га-д нь малын тэжээлийн таримал ургамал тариалжээ. Газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг аж ахуйн 4 нэгж, 5 байгууллага, 710 өрх эрхэлж байна. Сүүлийн жилүүдэд үр тариа, төмс, хүнсний ногооны тариалалт бага зэрэг буурч, харин усалгаатай нөхцөлд ажилладаг.

7. Газар тариалан, МАА-н үйлдвэрлэл эрхэлж байв. 1940-1950-иад оноос тус САА эдийн засаг, техникийн хувьд бэхжсэн байна. 1945 оноос үйл ажиллагаа нь тодорхой чиглэлд орж, Баяд угсааны хонь үржүүлэх аж ахуй болсон.

1929 онд Улаансан хамтрал, 1937 онд өвс хадах морин станц, 1941 онд МАХН-ын үүр, 1942 онд гар үйлдвэрийн тасаг, 1943 онд улсын сангийн аж ахуй, 1946 оноос хүн эмнэлэг, аптека, 1947 онд бага сургууль, 1952 онд хүүхдийн цэцэрлэг, холбоо, 1953 онд мал эмнэлэг, 1955 онд цагдаагийн тасаг, 1956 онд ус, цаг уурын станц, 1957 онд 10 жилийн сургууль, дизель цахилгаан станц, шатахуун түгээх станц, 1961 онд соёлын төв, 1982 онд ахуй үйлчилгээний төв, 1983 онд хорголжин тэжээлийн үйлдвэр, 1983 онд АТС, экран зурагтын станц, 1986 онд 75 тракторын засварын газар, 1990 онд 2000 га-гийн услалтын систем, 8 сая куб метр багтаамжтай хиймэл нуур, Зүүнтурууны САА, 1995 онд цагдаагийн тасаг, 1997 онд 100 квт усан цахилгаан станц, 1998 онд нисэх буудал, сансрын Висат систем, 1998 онд Хилийн цэргийн комендатур, 2000 онд хилийн цэргийн хороо, 2002 онд Жанрайсаг дацан, 1997 онд нисэх буудал /улсын анхны хувийн нисэх буудал/, 2002 онд нисэх буудлын шинэ барилга, сансрын холбоо тус тус байгуулагдан ажиллаж байна.

8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Увс аймгийн тайлбар толь, А.Нямаа, УБ, 1999.

8. Тэсийн тэжээлийн аж ахуй

1. Завхан аймгийн Тэс сум.

2. 1969 онд байгуулагдсан.
3. 1992 онд хувьчлагдсан.
4. Тэсийн голын хөвөө Зүр уул.
5. Нэгдлийн даргаар Д.Рэнчин 1956-1957 (“Мандах” нэгдэл), Д.Балгансүрэн 1956-1957 (“Жаргалант-Амьдрал” нэгдэл), И.Дамдинбазар 1956-1959 (“Дэлгэрэх” нэгдэл), Д.Гүнчин 1958-1959 (“Жаргалант-Амьдрал” нэгдэл), Х.Дагийнаа 1959-1964, Д.Пүрэвсүрэн 1964-1965, С.Зунрий 1965-1968, Ц.Гэцэнпилжээ 1968-1989, Д.Дагвадорж 1989-1991, Ж.Мөнхбаатар 1991 онд тус тус ажиллаж байжээ

Шинэ тутам байгуулагдсан тэжээлийн аж ахуйн даргаар А.Балчин ажиллаж байжээ.

Алтангэрэлийн Бэгзсүрэн Тэсийн тэжээлийн аж ахуй болон “Дэлгэрэх” нэгдлийн малчин 1967 онд 132 үнээнээс 132 тугал бойжуулан “БНМАУ-ын аварга малчин” цол энгэрийн тэмдэгээр шагнагдаж байжээ.

6. 1963 онд байгуулагдсан МААМС-ийн суурин дээр түшиглэн тариалангийн үйлдвэрлэл эрхлэн жилд 4000 тонн орчим таримал тэжээл, 3000 тонн орчим байгалийн хадлан, 300 тонн гаруй холимог тэжээл үйлдвэрлэн нэгдлийнхээ малын хэрэгцээт тэжээлийг өөрсдийн нөөц бололцоон дээр тулгуурлан үйлдвэрлэхийн дээр мал сүргээ хонин толгойд шилжүүлснээр 273,1 мянган толгой хүртэл өсгөн, туслах аж ахуйдаа 70 гаруй гахай үржүүлж байв. Энэхүү нэгдлийн мал аж ахуйд 800, туслах үйлдвэрт 50, газар тариаланд 40 гаруй хүн ажиллаж байжээ.

1974 онд Тэс сумын Дэлгэрэх нэгдлийг татан буулгаж Баян-Уул сумын Жаргалант амьдрал нэгдэлд нийлүүлж “Дэлгэрэх-Амьдрал” гэж нэрлэн Баян-Уул суманд харъяалуулсан байна.

Улмаар СнЗ-ийн 1975 оны 7 сарын 18-ны өдрийн 336-р тогтоолоор Тэсийн тэжээлийн аж ахуйд адуу 100, хонь 459,1, ямаа 2409 бүгд 7100 малыг Баянтэс (Баян-Уул) сумын “Дэлгэрэх амьдрал” нэгдлээс шилжүүлсэн.

Тэжээлийн аж ахуйн тариалалтын үеүдэд жилд 4000 тонн орчим таримал тэжээл, 3000 тонн орчим байгалийн хадлан, 300 тонн гаруй холимог тэжээл үйлдвэрлэн малын хэрэгцээт тэжээл бэлтгэж байв.

1990-ээд оны эхэн үе гэхэд суудлын автомашин 2, ачааны автомашин 10, гинжит, дугуйт трактор, комбайн 20, 200 гаруй га талбай услах хүчин чадалтай инженерийн услалтын систем, 20-н тоннын үрийн агуулах үтрэм, 30-н тоннын мөсөн зоорь, 20 ортой зочид буудал, таван хүний халуун ус, соёлын өргөө, дархан, мужаан, элдүүр, хиам, арвайн гурилын цех, оёдлын тасаг бүхий томоохон нэгдэл болж чадсан байна. Мөн 8-н жилийн сургууль, хүний их эмчийн салбар, хүүхдийн цэцэрлэг, хүүхэд саатуулах газар, мал эмнэлэгийн салбар, ахуйн үйлчилгээний төв, уурын зуух, 630 квт хүчин чадалтай цахилгаан станц, 2000 тонн ногоон тэжээл

хатаах саравч, 2000 өндөглөгчтэй тахианы байр, 100 тонн хүнсний ногооны агуулах зэрэг байгууламжууд баригдаж эхэлсэн байна. Улмаар газар тариалангийн зэрэгцээ мал аж ахуйн Аргалант бригадыг байгуулан 10001 толгой малтайгаар үйл ажиллагааг нь эхлүүлсэн байна.

7. Хуучнаар ЗХУ-ын тусламжтайгаар Тэсийн тэжээлийн аж ахуй байгуулагдаж тэнд хүн ам олноор суурьшин сургууль, эмнэлэг, барилга орон сууц баригдаж эхэлжээ. 1974 онд Тэс сумыг татан булгаж Тэсийн хороог байгуулсан байна. Үр тариа, тэжээл тарихад тохиромжтой Тэсийн голын өмнөд хөвөөнд хуучны МААМС-ын түшиглүүлэн байгуулсан.

Гэвч хоёр жилийн дараа 1976 онд БНМАУ-ын АИХ-ын тэргүүлэгчдийн 138-р зарилгаар Тэсийн хороог өөрчилж Тэс сумыг дахин байгуулжээ. Энэ үед Тэсийн хороо 600 өрх, 3000 шахам хүн ам, 13,0 мянган малтай байсан ажээ. Хангайн бүс нутгийн эрс тэс уур амьсгалтай энэ бүс нутгийн тухайд малаа өсгөн, түүний зэрэгцээ улсын хэмжээний уралдаанд удаа дараа шалгарч байв. Тухайлбал, 1986 онд ажлаараа улсын хэмжээнд шалгаран төв дөрвөн байгууллагын шилжин явах туг, диплом, мөнгөн шагнал хүртэж байсан бол, цэцгийн тосны үйлдвэрлэл, малын тэжээлийн бэлтгэл, бүртгэл тооцооны чиглэлээр улсын уралдаанд удаа дараа шалгарч байжээ.

8. Завхан нутгаас төрсөн хөдөө аж ахуйн салбарын алдартнууд (Завхан судлал I), Д.Баярсайхан, УБ, 2007.

9. Гуулин хороо

1. Говь-Алтай аймгийн Дэлгэр сум.
2. 1962 он.
3. Монгол улсын их хурлын 1990 оны 5 дугаар сарын 6-ны өдрийн 36 дугаар тогтоолоор Гуулин хороог татан буулгаж Дэлгэр суманд нэгтгэсэн байна.
4. Дэлгэр уулын өвөрт
5. Ц.Лоохууз анх байгуулж ажиллаж байв.
6. Гуулингийн талд 6000 га атар газрыг эзэмших усан системийн усжуулалтын эхний ээлжийн ажил бүрэн дуусч 1965 онд 314 га талбайд үр тариа, хүнсний ногоо, малын тэжээл тарьж байлаа. Мөн мод үржүүлгийн газрыг байгуулан Говь-Алтай аймгийн хэмжээнд тарьсан мод, ургамлын үрээр хангадаг байжээ.
7. Говь-Алтай аймагт 1962 онд усжуулах контор байгуулагдсан. Үүнээс хойш Гуулингийн талд орчин үеийн тоног төхөөрөмжтэй суваг баригдаж эзүүд олон мянган га газар усжуулагджээ.
СнЗ-ын 1974 оны 5 дугаар сарын 7 ны өдрийн тогтоолоор Говь-Алтай аймаг, Баянхонгор аймгийн хилийн залгаа аймаг дундын отрын нөөц нутаг байгуулж, Гуулин Тэжээлийн Аж ахуйд харъяалуулав.
Хөрсний салхины эвдрэлээс хамгаалах ой зурвас байгуулах ажлыг

нэвтрүүлж байсан.

8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ,1998.
Говь-Алтай аймгийн түүх, В.Бүнчин ба Ч.Сонгино, Алтай, 1986.

10. Байдраг

1. Баянхонгор аймгийн Жаргалант сум.
2. 1956 онд байгуулагдсан.
3. 1991он.
4. Төв нь Байдраг голын хөвөөнд байгуулагдсан.
- 5.
6. МАА сууриудад 600 эм хонины багтаамжтай, нэг бүр нь 340 мянган төгрөгний үнэ бүхий 50 хашаа, эр сувай малын хашаа 24, усан сан 80, өрөмдмөл худаг барьж байгуулжээ. Чамар хэмээн нэрлэгдэж байсан сайн чанарын хонины хувьд өөрчлөлт гарч, 1983 оны 3 сард Байдраг үүлдэр бий болсон.
1986 оны мэдээгээр Байдраг үүлдэрийн хонь 40 гаруй мянга болж, ширүүвтэр ноосны чиглэлээр хонь үржүүлдэг бүсийн аймгуудад энэ хониор сайжруулсан эрлийз хоньтой болжээ.
7. 1956 оны хавар Завхан аймгийн Алдархаан сумын нутгаас хонь үржүүлэх чиглэлийн сангийн аж ахуй, Баянхонгор аймагт шилжин ирж, Байдраг голын хөндийд төвлөрөх болсноор улсын аж ахуйн суурь тавигдав.
1961 онд Байдрагийн САА өвс хадах, үржил, зохиомол хээлтүүллэгийн станц болж өөрчлөгдөв.
Улсаас малын ашиг шим, үүлдэр угсааг сайжруулж, сайн чанарын ширүүвтэр ноос “Чамар” хонь өсгөн үржүүлэх чиглэлээр 1953 онд Байдрагын САА-г байгуулсан. Энэ САА-д ЗХУ-ын тусламжтайгаар иж бүрэн тохижуулан 70 сая төгрөгийн барилга байгууламж барьсан байна.
Тус САА-д 10 жилийн сургууль, ясли, цэцэрлэг, жилдээ 25 трактор засах хүчин чадалтай засварын газар, 400 квт-ын эрчим хүчийг гаргах цахилгаан станц, 60 айлын сууц, сум дундын их эмчийн салбартай байна.
Мөн МАА-н 3 тасгийн төвд улаан булан, контор, цахилгаан станц, халуун усны газар, цахилгаан мотороор тоноглогдсон эмчилгээ тэжээлийн цэгийн газар, мал угаалгын цэг зэрэг чухал барилгууд баригджээ.
8. БНМАУ-ын Баянхонгор аймгийн түүхийн, Д.Рэгсүрэн, Баянхонгор, 1990.

11. Төвшрүүлэх

1. Архангай аймгийн Төвшрүүлэх сум.
2. 1923 онд ардын засгийн тогтоолоор Нутаг дэвсгэрийн шинэчилсэн хуваарь хийж, хошуудын хуучин нэрийг халж Цэцэрлэг мандал уулын

аймаг байгуулсан Сайн Ноён Хан аймгийн чуулганыг одоогийн Цэнхэр сумын нутаг Төвшрүүлэх сумын нутаг байсан Цэцэрлэг голын баруун сав Мандал толгойн орчимд хийдэг болсноор Цэцэрлэг мандал аймаг гэдэг нэр анх үүссэн. 1943 оны 4 сард Төвшрүүлэх сумын машинаар өвс хадах станцыг Сангийн аж ахуй болгосон. Энэ үеэс САА-нуудыг анх удаа даргатай болгосон байна. Үхрийн шинэ үүлдэр гаргахын тулд Архангайн Түвшрүүлэхийн САА-г үхэр үржүүлэх аж ахуй болгон өөрчлөх зэрэг арга хэмжээнүүд авахаар төлөвлөсөн байна.

3. 1990 онд татан бугдаж Төвшрүүлэх сум САА нь “Хэцийн цуурай” захирал нь Н.Нарантуяа, “Бага хангай” захирал нь Б.Жавхлан, “Жинс” захирал нь Г.Цэрэнбат, “Алтан салаа” захирал нь Б.Нямсүрэн зэрэг ХХК болон зохион байгуулагдаад байна.
4. Төвшрүүлэх гэдэг нь нэр олдохгүй, төвширөх гэсэн үгнээс үүсжээ.
5. 1960 онд тус САА-н механикч Туваан Архангай аймгаас анхны БНМАУ-ын хөдөлмөрийн баатар цол хүртжээ.
6. Энэ үеийн газар тариалангийн ажлыг техникээр гүйцэтгэж ирснийг 1943оны хаврын тариалангийн ажлаас үзэж болно. Архангай (Одоогийн Түвшрүүлэх) бүх тариалсан талбай (га-гаар) 1100, техникээр гүйцэтгэсэн нь 61,8% байна. 1943-1947 онд машинаар өвс хадах, морин станцын тоо дөрөв дахин, хадаж авсан өвс хоёр дахин, мал арван ёс дахин өсчээ. Сычёв үүлдрийн тугал анх гарахдаа 39-42 кг, 6 сартайдаа 171 кг, 12 сартайдаа 314 кг амьдын жинтэй болдог байжээ.

Улс орон даяар газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг эрчимжүүлж гурил, малын тэжээлийн асуудлыг дотооддоо үйлдвэрлэх зорилгоор Улс төрийн товчооны 40 дүгээр тогтоолоор байгуулсан ууган 5 аж ахуйн нэг нь Төвшрүүлэхийн сангийн аж ахуй байлаа. Төвшрүүлэх сум нь Улаанбаатар хотоос 464 км, Цэцэрлэг хотоос 45 км зайд, далайн түвшнөөс дээш 1900 м өргөгдсөн, ойт хээрийн бүсийн үзэсгэлэнт нутагт оршино. Төв нь “Таван булаг” нэртэй. Өөрийн аймгийн Хотонт, Батцэнгэл, Цэнхэр, Өгийнуур сумтай хиллэдэг. Нутаг дэвсгэр нь 1,2 мянган ам км буюу 122283 га газар нутагтай, үүний 14 хувийг ус, ой эзэлдэг, 3410 хүн амтай, 894 өрхтэй. Тус сангийн аж ахуй нь ид хөгжиж байхдаа газар тариалангийн 18 мянган га эргэлтийн талбай, 2,8 мянган га хадлангийн, бэлчээрийн 89,8 га талбайд үйлдвэрлэл эрхлэн үр тарианы 2, хадлан бэлтгэлийн 1 тасаг, МАА-н 3 бригад зохион байгуулагдан үйл ажиллагаагаа явуулж байсан. Үндсэн үйлдвэрлэл нь МАА, газар тариалан хослон эрхэлж байв. 2008 оны малын тооллогоор нийт 108900 толгой малтай, үүний 9778 адуу, 6186 үхэр, 47973 хонь, 44963 ямаатай болжээ. Газар тариалангийн үйлдвэр явуулахын тулд сумын 120 тракторын засварын газар, 2 тасагт 20 тракторын засварын цех, механикжсан үтрэм 2, мөн 1,1 сая квт эрчим хүч гаргах дезиль станц, 3

уурын зуух, жилд 500 тонн багсармал гэжээл үйлдвэрлэх хүчин чадалтай хорголжин гэжээлийн үйлдвэр, модны үйлдвэр, гэр ахуйн үйлчилгээний цех зэрэг нэгжтэй гинжин трактор 38, дугуйт трактор 85, комбайн 40, автомашин 39-тэй үйлдвэр үйлчилгээ эрхэлж байв.

7. Төвшрүүлэх сумын үндсэн суурийг тавьсан хадлангийн морин станц гэдэг нь 20 гаруй морин хадуур, мөн тэр хэмжээний тармуур, бас өвс боогчтой ирж Ар хүйтний Хүйтэн нуурын чанх хойно Дагинын толгойн ард орших “Хонх тал” гэдэг газар 10 гаруй гэр, майхан барьж суурьшиж буудалласан билээ. Энэ нь орос улсаас Маршал Чойбалсанд бэлэглэсэн 10 морин станцын нэг нь байлаа. Нэг сар хэртэй болоод тэндээсээ нүүж Хөх сүмийн “Улаан чулуу” буюу “Эрдэнэ толгой”-н хавьд суурших болжээ.

1952 онд үхрийн үүлдэр хөгжүүлэх чиглэлтэй болгон өөрчилсөн байна.

1953 онд мах сүүний чиглэлийн сычөв үүлдрийн охин бяруу 20, эр шүдлэн бух 29 авчирч үржүүлснээр 117 цэвэр сычөв үхэртэй болжээ.

1960 онд 9904 га атар газар тариалах ажлыг амжилттай дуусгаж, 2497 га газар тариалж бүх тариагаа ангилан хурааж, га тутмаас 21,8 цн үр тариа хураан авсны дотор улаан буудай га тутмаас 25 цн авчээ. Энэ нь тухайн үеийн Монголын хувьд өндөр үзүүлэлт байв.

8. Архангай аймгийн түүх, Д.Рэгсүрэн ба А.Балжинням, Цэцэрлэг, 1973.
Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
БНМАУ-ын сангийн аж ахуйнууд, Д.Мандалсүрэн, УБ, 1969.

12. Тариалан

1. Хөвсгөл аймгийн Тариалан сум.
2. 1943 онд СнЗ-ын зөвлөлийн тогтоолоор САА болон өргөжжээ.
3. 1992 онд хувьд гарч одоог хүртэл үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Алтан дуулга ХХК ны захирал Доржпүрэв ажилладаг.
- 4.
5. 1970 онд Ж.Содов нарын олон сайчууд төрөн гарсан.
6. Нийт 3,431 км² газар нутгийн 1,582 км² нь бэлчээр, 167 км² нь тариалангийн талбай (Хөвсгөл аймгийн нийт тариалангийн талбайн 74%) болно.
7. Тариалан сум нь Хөвсгөл аймгийн газар тариалангийн нөөцийн ихэнх хувийг хангадаг Сэлэнгэ мөрний хойд хөвөөнд орших сум юм.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Хөвсгөл аймгийн лавлах толь, М.Нямаа, УБ, 2001, х.129.

13. Магсаржав

1. Булган аймгийн Хутаг-Өндөр сум.

2. 1977 оны 9 дүгээр сар.
3. 1992 он.
4. Хутаг-Өндөр сумын нутагт мэндэлсэн Монголын тусгаар тогтнолын нэрт зүтгэлтэн, цэргийн яамны сайд Хатанбаатар Магсаржавын нэрэмжит болгосон юм.
- 5.
6. Уг САА нь 1990 оны байдлаар 21600 га эргэлтийн талбайтай, жилд дунджаар 17150 тн үр тариа хураан авч улсад 10000 тонныг тушааж байв. Улсын фондод 3000 тн өвс жилдээ бэлтгэдэг том САА байсан.
7. Газар тариалан үр тарианы чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг. 10 орчим хүрээ хийд энэ нутагт байсан. Алаг өвс, алирс, шинэс, хус, хуш, ногоон хөвд, сөөг, ширэнгэ, гацуур бүхий баялаг ургамалтай сум.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдавга, УБ, 1998.

14. Хархорин

1. Өвөрхангай аймгийн Хархорин сум.
2. 1956 оны 04 сарын 27-нд БНМАУ-ын СнЗ-ийн 197-р тогтоолоор.
3. 1992 он.
4. Монголын эртний нийслэл Хархорумын нэртэй холбоотой.
5. Ерөнхий механикч БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн баатар, гавьяат механикжуулагч Ц.Шатар ажиллаж байлаа.
Сум, САА-н дарга АИХ депутат Л.Гомбосүрэн. дарга нар С.Пүрвээ, З.Цоодол, орлогч дарга Очир.
Сайн малчин Д.Дорж.
6. Тус сум, САА 233.0 мянган га нутагтай үүний 10 хувийг тариалангийн үржил шимт хөрс, 83,4 хувийг хадлан бэлчээр, 3,6 хувь нь ой мод, уул ус эзэлдэг.
1970-аад оноос эхлэн жилдээ 12-14 сая төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж 3-4,5 сая төгрөгийн ашигтай ажиллаж байна.
7. Газар тариалангийн чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг.
1980 оны 3 дугаар сарын 14-ны өдрийн Монгол Ардын Хувьсгалт намын улс төрийн Товчооны 100 дугаар тогтоолоор Хархорины Сангийн аж ахуйн тэргүүн туршлагыг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх шийдвэр гаргаж байжээ. Тус шийдвэрт алтан гадас одонт хархорины САА-н хамт олны дотроос хөдөлмөрийн баатар 4, гавьяат цолтон 4, улсын аврага 26 төрөн гарсан. Хархорины САА нь эдийн засгийн кабинет байгуулан түүндээ аж ахуйн дотоод тооцоо, анхан шатны бүртгэлийн нэвтрэлийг харуулсан самбар, үзүүлэн хийж тавьсны дээр төлөвлөлт, эдийн засгийн урамшууллын шинэ системээр ажилласны үр дүнг аж ахуйн салбар, нэгжүүдээр гаргаж эдийн

засгийн сургалт, сурталчилгааны ажилд ашиглаж байна. Мэргэжлийн боловсон хүчнийг тогтвор суурьшилтай ажиллуулж, тэдний мэдлэг, боловсрол, ажлын арга барилыг дээшлүүлэхэд онцгой анхаарч ажилладагаас мэргэжилтэнүүд ажил дээрээ өсөж, тэдний хариуцлага дээшилжээ. Мэргэжилтнүүдийг 5 жилийн болон бүтээлч төлөвлөгөөтэй ажиллуулан ажлын тайланг нь намын үүр, хорооны товчоо, сумын хурлаар хэлэлцүүлж тогтмол үнэлэлт дүгнэлт өгдөг байна. Жил бүр хаврын тариалалт, намрын тариа хураалтанд гарахын өмнө залуу техникчдийн эзэмшиж байгаа трактор, комбайныг туршлагатай хүмүүсээр шалгуулан зөвлөгөө өгүүлдэг байна. Аж ахуйн тодорхой зорилтыг олон түмэнд сурталчилах, хэрэгжүүлэх ажлын уялдаа холбоог сайржуулах, хамт олны идэвх санаачилгыг өрнүүлэхийн тулд ургац хураалтын нээлтийн өдөрлөг, төлчин, саальчин эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр, соёлын чуулга, малчдын төрөлжсөн зөвлөгөөн зэрэг бүх нийтийг хамарсан болон хэлбэрийн ажлыг зохион байгуулдаг байжээ.

8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Алтан гадас одонт Хархорины САА, Д.Нүрэнзэд ба Т.Рэнзэн, Арвайхээр, 1976.

15. Сансар

1. Булган аймгийн Рашаант сум.
2. 1982 онд Булган аймгийн Гурванбулаг, Дашинчилэн, Төв аймгийн Эрдэнэсант зэрэг сумдын захаас оруулан байгуулагдсан.
3. 1992 онд хувьчилагдсан.
4. Сансар уулын зүүн урд хэсэгт.
- 5.
6. 2007 оны байдлаар 82405 малтайгаас тэмээ 33, адлуу 5238, үхэр 2590, хонь 39936, ямаа 35218 тоологдсон ба 20 га төмс хүнсний ногоо тариалсан байна.
7. Монгол улсын анхны сансарын нисгэгч Монгол улсын баатар, Ж.Гүррагчаад зориулан ЗХУ-ын тусламжаар байгуулагдсан.
8. Булган аймгийн бага нэвтэрхий толь, Ж.Болдбаатарба Ц.Пүрэвсүрэн, УБ, 2008.

16. Эрдэнэсант

1. Төв аймгийн Эрдэнэсант сум.
2. 1971 онд ЗХУ-ын (хуучнаар) тусламжаар Тэжээлийн аж ахуй болгон өргөжүүлж, иж бүрэн байгуулжээ.
3. 1990-ээд оноос хувьд шилжин өдөөг хүртэл үр тариа тариалалт үргэлжилж

Буянт төв, Хоргохайрхан зэрэг компани болон ажиллаж байна.

4. Эрдэнэсант сумын төвийг түшиглүүлэн байгуулжээ.
5.
  1. Өвс хадах морин станцын даргаар:
    - Хоролжавын Чой
    - Пэлжээгийн Цэвэгдорж
    - Пүрэвийн Буяравжих
    - Гомбын Дэмбэрэл
    - Шагдарын Нэмэхбаяр
  2. МААМС-ын даргаар
    - Б.Нацаг
    - Д.Чулуун
    - О.Дагва
    - Д.Мишигдорж
    - Р.Дондогжав
  3. Тэжээлийн аж ахуйн даргаар
    - Содномдоржийн Дамдинсүрэн
    - Бадамжавын Бямбажав
    - Жуудайн Сүрэнхорлоо
6. Тус тэжээлийн аж ахуй нь үр тарианы 4, хадлангийн 1, мал аж ахуйн 1 бригадтай, 15 морины хүчинд шилжүүлснээр 305 трактор, үр тарианы 60 гаруй комбани, ачааны ба тусгай зориулалттай 40 гаруй автомашин, ХАА-н төрөл бүрийн дүүжин ба чиргүүл машин, тоног төхөөрөмжөөр хангагдаж байв. 11,7 мянган тонн холимог тэжээл үйлдвэрлэх хүчин чадалтай тэжээлийн үйлдвэр, 120 тракторт засвар үйлчилгээ хийдэг засварын газар, 2400 тонны багтаамжтай үр механикжсан агуулахууд, цагт 720 квт цахилгаан үйлдвэрлэх “ДГА-300”- маркийн цахилгаан станц, ажиллах хугацаандаа 2 сая кл дулаан гаргах хүчин чадалтай “Инерт- 6” маркын уурын зуух, халуун ус, талх нарийн боов үйлдвэрлэх хүнсний цех, нийтийн хоолны газар, 52 айлын тохилог сууц, 400 хүүхдийн сургуулийн барилга, тус бүр 25 ортой цэцэрлэг, ясли, аж ахуй захиргааны ба бригадын контор, улаан булан, цэвэр усан татуурга, бохир зайлуулах цэвэрлэх байгууламж баригдаж ашиглалтад оржээ.
7. Тэжээлийн аж ахуйд нийт 600 орчим хүн ажиллаж байснаас 200 орчим нь гадаад, дотоодын техник мэргэжлийн сургууль төгссөн мэргэжлийн механикчид ажиллаж байжээ. Тус тэжээлийн аж ахуйгаас Монгол Улсын төрийн шагнал Сүхбаатарын одонгоор 1, хөдөлмөрийн гавьяаны улаан тугийн одон 2, алтан гадас одонгоор 6, хөдөлмөрийн хүндэт медалиар 12, Атарчны алдар медалиар 10, Засгийн газрын хүндэт жуух бичгээр 26, V-VIII таван жилийн гавшгайчид 400 гаруй хүн тус тус шагнагдаж байжээ. 1975, 1977, 1983 онуудад Тэжээлийн үйлдвэрийн үйлдвэрлэсэн багсармал,

холимог тэжээл чанарын аттестатчиллаар өндөр үнэлэлт авч БНМАУ-ын СнЗ-ийн Үнэ стандартын улсын хорооны диплом, чанарын алтан медаль авч I ангийн бүтээгдэхүүн гэрчилгээ авсан байна.

8. Төв аймгийн Эрдэнсант сум, А.Бат-Очир, Л.Энхбаатар, УБ, 2000.

17. Баян нуур

1. Булган аймгийн Баяннуур сум.
2. 1979 онд байгуулагдсан.
3. 1990-ээд оны эхээр хувьчлагдсан.
4. 1962 онд татан буугдсан Баяннуур сумын төвийг түшиглэн байгуулжээ.
5. Тувааны Цэвээн тус САА-н даргаар 1983-1992 он хүртэл ажиллаж байв. Хадлангийн улсын аварга 10 орчим төрөн гарчээ.
6. 1979 онд ЗХУ-ын эдийн засгийн тусламжаар бүрэн механикжсан хадлангийн 8 салаатай байгуулагдаж, жилд улсын нөөцөд 100000 тонн өвс бэлтгэн, говийн аймгуудыг хангаж байв. Жилдээ 4-5 сая төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, жил бүр улсын төлөвлөгөөг давуулан биелүүлж, эрчимтэй түргэн хөгжиж байгаад 1990-ээд оны эхээр хувьчлагджээ. Хүн амын хүнсний хангамжийг сайжруулах зорилтот программыг хэрэгжүүлэх зорилгоор чацаргана, үхрийн нүд, бэсрэг алим зэрэг жимс жимсгэнэ болон төмс, хүнсний ногоо нэлээд тариалж арвайн гурил, чангаамал талх, нарийн боов үйлдвэрлэж тахиа галуу үржүүлэн, хивсний цех байгуулан ажиллуулж байжээ.
7. Баяннуур тэжээлийн аж ахуйг байгуулагдсантай холбогдуулан 1980 оны 7 дугаар сарын 30-нд АИХТ-ийн 22-р зарлигаар Баяннуур сумыг байгуулж төвийг нь Өлзийт гэж нэрлэжээ.
8. Булган аймгийн (бага нэвтэрхий толь), Ж.Болдбаатар, Ц.Пүрэвсүрэн, УБ, 2008.

18. Ингэт толгой

1. Булган аймгийн Сэлэнгэ сум.
2. 1943 онд САА болон өргөжсөн.
3. 1992 онд хувьчлагдан хэд хэдэн хувиараа эрхлэх аж ахуй, компани болон задарсан.
4. Ингэт толгой.
5. Ерөнхий агрономч Б.Цэрэн 1971 онд БНМАУ-ын гавьяат агрономч болсон. Мал зүйч Дамдиндорж, Сүхбаатар, эрдэмтэн Р.Жавзмаа нарын удирдлагаар Монгол үхрийг Хасгийн цагаан толгойт үүлдэрээр махны чиглэлийн Сэлэнгэ үүлдрийг гаргаж авах ажлыг хийсэн. Хоньчин С. Гомбодорж ажлын арга туршилгаар 3 жил дарааллаж 160-170 хуц маллаж арчилгаа хамгаалалтыг 98-100 байлгаж бүх хуцнуудыг 100 хувь дундаас

дээш тарга хүчийг авахуулжээ. Дөрвөн жилийн дундажаар хуц нь хавар 60-70 кг, намар 75-80 кг жин тагаж байв.

6. Энэ үеийн газар тариалангийн ажлыг техникээр гүйцэтгэж ирснийг 1943оны хаврын тариалангийн ажлаас үзэж болно. Булган /Ингэт толгой/ бүх тариалсан талбай (га-гаар) 1502, техникээр гүйцэтгэсэн нь 25.9% байна. Анхдугаар таван жилд тус САА нэг хониноос 1.4 кг ноос, га тутмаас 11.8 центнер ургац авч чадсан нь тэр үеийн шинэ төлөв байдлыг харуулсан гарамгай сайхан жишээ болж байлаа.
7. 1937 онд ЗХУ-ын тусламжтайгаар өвс хадах машинт станцыг тус аймагт байгуулсан. Уг станц нь хожим Монгол Зөвлөлтийн найрамдлын нэрэмжит Ингэт толгойн САА болон өргөжсөн байна.1955 оны 2 дугаар сард МАХН-ын ТХ, СнЗ-ын хамтарсан хурлаас Ингэт толгойн САА-д үр тариаг хөгжүүлэхээр тогтоосон байна.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Булган аймгийн бага нэвтэрхий толь, Ж.Болдбаатар, Ц.Пүрэвсүрэн, УБ, 2008.

19. Улаантолгойн

1. Орхон-уул аймгийн Жаргалант сум.
2. БНМАУ-ын СнЗ-ийн 1976 оны 249-р тогтоол гарч Эрдэнэт хотын хүн амыг төмс хүнсний ногоо, сүүгээр хангах Улаантолгой сангийн аж ахуйг байгуулан даргаар нь Р.Нямдоржийг томилсон байна.
3. 1992 онд хувьчлагдсан ба Орхон уул аймгийг байгуулахад нэг сум болон багтжээ.
- 4.
5. Анх Ингэттолгойн САА-гаас үр тарианы Улаантолгойн 4-р тасаг салахад 54 хүнтэй байжээ.
Үүнд:
тракторч 28
малчин 4
бригадын дарга 1
тасгийн дарга 1
тоо бүртгэгч 1
автомашины жолооч 1
үтрэмийн ба бусад ажилчид 18
1558 толгой хонь, 73 толгой үхэр, 11 толгой адуу байжээ.
Анхны даргаар Нямдорж, ерөнхий нягтлан бодогч Дондов, ерөнхий агрономич Баасанжав, ерөнхий инженер Авирмэд, эдийн засагч Мөнхжаргал нар ажиллаж байжээ.

6. Улаан толгойн тасгийг САА болгоход 4933617 төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй байсан бөгөөд сүү хүнсний ногооны чиглэлээр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл явуулахаар байгуулжээ.
1970 онд 400 саалийн үнээ, үр тариа, хүнсний ногооны нийт талбай 7050 га байжээ.
1977 онд САА-д 8800 цн улаан буудайн үр, 4000 цн төмсний үр, 700 цн овъёсны үр, шаардлагатай байгаагаас 6000 цн улаанбуудайн үр бэлэн хадагалагдаж байгаагаас өөр үр байхгүй байжээ.
1978 оноос эхний ээлж нь ашиглалтанд орж ЗХУ-ын Латви, Литви, Эстониос сайн үүлдрийн 706 үхрийг 1978 оны 10-р сард ЗХУ-ын Наушик өртөөн дээр хүлээн авчээ. Үүний дараа 1200 тооны сүүний чиглэлийн үнээний фермийг ажиллуулж Эрдэнэт хотын хүн ардыг сүүгээр хангах болжээ.
7. 1976 онд Булган аймгийн Сэлэнгэ сумын Ингэттолгойн САА-н Улаантолгойн 4-р тасгийг таслан САА болгон өөрчилжээ.
1976-1978 онуудад Улаантолгойн САА-н ашиглалтын өмнөх гүйцэтгэх захиргаа хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж байгаад 1978 оны 01-р сарын 30-ны БНМАУ-ын АИХ-ын тэргүүлэгчдийн 15-р зарлигаар Эрдэнэт хотын Жаргалант хороо болон зохион байгуулжээ. Энэ үед 501 айл өрх, 2200 хүн ам, 1800 толгой мал, 59,6 мянган га нутаг дэвсгэртэй байв.
1980 оны 10-р сарын 24-нд Монгол-Зөвлөлтийн засгийн газрын комисс тус САА-г бүрэн хэмжээгээр хүлээлгэн өгөх ёслолын үйл ажиллагаа болж САА-н дарга Ш.Оросоод түлхүүрийг нь гардуулжээ.
САА-г анх байгуулах үеэс Зөвлөлтийн мэргэжилтэн зөвлөх дарга А.П.Коблик, зөвлөх зоотехникч И.Ф.Ильченко, Ж.И.Ананин, А.Ф.Иванинко, зөвлөх инженер А.П.Желтов, И.В.Володя, зөвлөх малын эмч И.В.Ольга, саалийн механикжсан цогцолборын инженер Ж.И.Харламов зэрэг олон мэргэжилтэнүүд хамтран ажиллаж арга туршилгаа заан зөвлөж байжээ.
8. Жаргалант 30 жил, Н. Лхагвадулам, Ц.Бадамсэд, Эрдэнэт, 2008.

20. Бургалтай

1. Сэлэнгэ аймгийн Баруунбүрэн сум.
2. Сэлэнгэ аймаг 1931 онд байгуулагдахад Богд хан уулын аймгийн Баруунбүрэн хан уулын хошуунаас БНМАУ-ын Бага хурлын Тэргүүлэгчдийн 1931 оны 2 сарын 7-ны өдрийн 5-р тогтоолоор Газар тариалангийн аймгийн харьяанд байв. БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн 1937 оны арван хоёрдугаар сарын 15-ны өдрийн 33-р хурлын тогтоолд Булган аймгийг Сэлэнгэ аймгийн зарим сумдаар байгуулахад Баруунбүрэн сум нь Булган аймгийн харьяанд очжээ. БНМАУ-ын Бага хурлын Тэргүүлэгчдийн 1941 оны 12 сарын 11-ний өдрийн 81-р тогтоолоор 1942 оны 2-р сард

Сэлэнгэ аймгийн харьяалалд буцаан шилжүүлсэн боловч 1956 онд Сэлэнгэ аймгийг татан буулгахад Булган аймгийн харьяанд дахин очжээ. 1960 онд Сэлэнгэ аймгийг дахин байгуулсанаар Сэлэнгэ аймгийн харьяанд эргэн иржээ. Баруунбүрэн суманд 1954 онд <<Өрнөлт>> нэгдэлд байгуулагджээ. 1976 оны 10 дугаар сарын 19-ны өдөр гарсан БНМАУ-ын СнЗ-ийн 357 дугаар тогтоолоор “Сэлэнгэ аймгийн Баруунбүрэн сумын “Өрнөлт” нэгдэл Цагаантолгойн САА-н Бургалтайн тасгийг нэгтгэн үр тариа, нарийвтар ноосны чиглэлийн Бургалтайн САА-г байгуулжээ. Үүнээс хойш сум САА болжээ.

3. 1992 он.

4. Бүрэнхан уулаас эх авсан 65 км урсаад Орхон голд цутгах Бургалтай голын хөндий дагуу байрлажээ.

5. Бургалтайн САА байгуулагдах үед Увс аймгаас сайн дураар зохион байгуулалттай, ирж суурьшсан хүмүүс байдаг. Эдгээр иргэдийг Баруунбүрэнгийн Хотонгууд гэж нэрлэдэг.

Анхны дарга нь Ц.Луузандорж, Шаамий хэмээх Лувсандаш, Т.Самбуу, Г.Санжаажав, Т.Жаваа, Жанцандорж, Р.Балдан-Осор, Ц.Гомбосүрэн, Н. Дорж, Ш.Лхамсүрэн, Я.Бадарч, Нацагдорж, Т.Доржсүрэн, Б.Нямсүндэв, П.Аюуш, Ч.Вандансүрэн, Ц.Шагдарпүрэв, Д.Бадарч/1992-1996/, М.Нордог /1996-1998/, Д.Бадарч /1998-2000/. Н.Даваадамдин /2000-2004/, Ж.Наранцэцэг /2004-2008/, Ж.Ширчмаа /2008 оноос хойш/

Анх улсын баатар Л.Дандар Увс аймгаас 21 өрх 103 хүн элсүүлэн авчирчээ. Нэгдэл САА-н даргаар Дэвшиншовгоо, Нямсүндэв, Аюуш, Шагдарпүрэв, Д.Бадарч нарын зэрэг хүмүүс ажиллаж байв. Бургалтайн САА”гаас улсын аварга малчин Д.Лувсандорж, Д.Туваандаш, Ж.Урианхай, улсын ургац хураалтын аварга М.Чулуунбаатар, Ж.Адьяасүрэн, Б.Болд, Б.Тогообор, Ж.Алгаа, Ө.Жанчив, Л.Уртнасан, Л.Мягмар, Дарамбазар, О.Бямбадаг зэрэг хөдөлмөрийн сайчууд төржээ.

6. Баруунбүрэн сум Аймгийн төвөөс 240 км зайд оршдог, 2010 оны байдлаар 2814.5 км² газар нутагтай, 3 багтай, 2850 хүн амтай, 758 өрхтэй, 127.1 мянган малтай, 21.9 мянган га тариалангийн талбайтай болсон байна.

7. Сүүний чиглэлийн хар тарлан үнээ, усалгаат тариалан эрхэлж байсан.

8. Сэлэнгэ нутаг(толь), О.Хишигсүрэн, УБ, 2003.

21. Орхон-Туул

1. Сэлэнгэ аймгийн Орхон-Туул сум. Сумын төв нь Баянцогт.

2. 1924 онд Богд хан уул аймгийн Баруунбүрэн хан уулын хошууны Дээд Орхон сум нэртэйгээр байгуулагджээ. 1931 оноос тус сум Байц Ивээлт сумтай нийлж Орхонтуул сум болсон. БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн 1937 оны 12-р сарын 15-ны өдрийн 33-р тогтоолоор Сэлэнгэ аймгийн

Орхонтуул сум хэмээн нэрлэжээ.1938 онд Булган аймгийг байгуулахад Сэлэнгэ аймгаас шилжиж Булган аймгийн харьяанд очжээ. БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1941 оны 12-р сарын 11-ний 81-р тогтоолоор Булган аймгаас Сэлэнгэ аймагт шилжиж иржээ. Орхонтуул сумын “Хөгжил” нэгдэл 1956 онд байгуулагджээ. 1956 онд Сэлэнгэ аймаг татан буугдахад Төв аймагт харьяалагдаж байгаад 1959 онд Сэлэнгэ аймаг байгуулагдахад Төв аймгаас Сэлэнгэ аймагт шилжиж иржээ. 1959-1960 онд баг бригад, сум-нэгдлийн зохион байгуулалтын өөрчлөлт хийгджээ. 1972 оны 11 сарын 14-ний 357-р тогтоолоор Орхонтуул САА байгуулагдахад Орхонтуулын “Хөгжил” нэгдлийг нийлүүлж, сум нэгдлийг сум САА болгожээ.

3. 1992 онд татан буугдсан.
4. Орхон, Туул хоёр голын бэлчирт суурьшсан
5. Сумын даргаар: С.Гомбодорж, Очир, Д.Ядам, Бадарч, К.Тлеухан, Б.Балган, М.Жамсран, Б.Лхагвасүрэн, Р.Пүрэвдорж /1992-1996/, Д.Баярсайхан, Гомбо/1996-2000/, С.Жамсран /2000-2004/, П.Чулуунцэцэг /2004-2008/, С.Эрдэнэбаяр /2008 оноос хойш Сэлэнгэ үүлдэрийн үхрийг буй болгосон мал зүйч Л.Дамдиндорж, Ө.Сүхбаатар нар төрийн соёрхол хүртжээ. 1981 оны Хөдөлмөрийн баатар, хоньчин С.Гончигбал, гавьяат эдийн засагч Ө.Дашдэндэв, гавьяат агрономч Н.Цээрэн, гавьяат механикжуулагч Х. Жунсбек, гавьяат механикжуулагч Ө.Дорж, төрийн шагналт мал зүйч Л. Дамдиндорж, Ө.Сүхбаатар нарын зэрэг олон алдартан төржээ.
6. САА зөвхөн сүүлийн 20 жилд нийтдээ 267.0 мянган тонн үр тариа улсын төвлөрсөн бэлтгэл худалдааны эргэлтэд оруулсан байжээ. Аймгийн төвөөс 200 км зайд оршдог. Орхонтуул сум 2010 оны байдлаар 2940.8 км² газар нутагтай, 3 багтай, 3.6 мянган хүн амтай, 957 өрхтэй, 23,1 мянган га тариалангийн талбайтай, 157.3 мянган малтай болжээ.
7. Махны чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг. Тус САА нь маш боловсон мал бордох талбайг байгуулан ажиллуулж байсан. Орхонтуул сум нь Сэлэнгэ аймгийн хамгийн холын сум бөгөөд газар тариалан, мал аж ахуй эрхлэн үйл ажиллагаа явуулж ирсэн юм. Газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн бүс нутгийн онцлогийг харгалзан цоо шинээр өөрийн гэсэн технологи нэвтрүүлэн олон жилийн алдагдалтай ажилласан он жилүүдийн ургацыг нөхөн амжилтад хүрсэн газар бол Орхонтуул САА байв. “Сэлэнгэ” үхрийн шинэ үүлдэр бий болгох, Сэлэнгэ аймагт өөр газар өсгөн үржүүлж байгаагүй тэмээн сүргийг өсгөн тоо толгойг нэмэгдүүлэх чиглэлээр томоохон бодлого боловсруулан хэрэгжүүлж амжилтанд хүргэсэн юм. Газар тариалангийн уналтыг сэргээсэн учир агрономч Нянгарын Цэрэн гавьяат агрономч, “Сэлэнгэ” үүлдрийн үхэр сүрэг бий болгосон учир зоотехникч Дамдиндорж, Сүхбаатар нар төрийн шагнал хүртсэн нь

бахархал болсон билээ.

8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

22. Зэлтэр

1. Сэлэнгэ аймгийн Түшиг сум. Сумын төв нь Түшиг.
2. БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1931 оны 2-р сарын 7-ны өдрийн 5 дугаар тогтоолоор Богд хан уулын аймгийн Зүүн Бүрэн хан уулын хошуунаас байгуулагджээ. 1933 онд 146 өрх, 500 хүн, 9.5 мянган малтай байжээ. 1936 онд Цагааннуур сумтай нэгдэж Түшиг-Цагааннуур сум болжээ. Түшиг сумын нутаг нь Түшээт хан аймгийн Эрдэнэ вангийн хошуунаас 1912 онд Цахарын Сумъяа бэйсийн хошуунд олгосон нутаг юм. Тус сумын харьяа 1959 онд атрын анхны Зэлтэр САА байгуулагджээ. 1977 оны 3 сарын 16-ны өдөр АИХТ-ийн 64-р зарлигаар Түшиг сум гэж нэрлэх болсон.
3. 1992 онд хувьчлагдсан.
4. Зэлтэрийн голын нэрээр нэрлэгдсэн.
5. Сумын дарга нар: Лувсаннаваан, Лхаваарэгзэн, Д.Сүхбат, Х.Маамдай, Л.Батжаргал, Д.Эрдэнэбилэг, Ш.Баясгалан, Г.Бадарч, О.Буянаа, Л.Амарсайхан ажиллажээ.
6. Түшиг сум аймгийн төвөөс 135 км-т оршдог. 2010 оны байдлаар 2492.8 км² газар нутагтай, 2 багтай, 1.5 мянган хүн амтай, 460 өрхтэй, 13,6 мянган га тариалангийн талбайтай, 35.3 мянган малтай болжээ.
7. Зэлтэрийн САА бол 1959 онд Монгол улсад анхны атар газар эзэмших хөдөлгөөн өрнөх үед улсын хэмжээнд байгуулагдсан 4 шинэ САА-н нэг юм. Уг САА харьцангуй өндөрлөг газарт орших учир байгаль цаг уурын байдлаараа бусад сумаасаа ялгардаг онцлогтой. Түшиг сум “Ууцан сүүлт” үүлдэрийн хонь, “Дон” үүлдэрийн адуу, “Халимаг” үхэр үржүүлдэг. Энэ нутагт “Хөхөө гэрлэх дөхлөө” киноны зураг авалт болжээ.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

23. Найрамдал

1. Сэлэнгэ аймгийн Цагааннуур сум. Сумын төв нь Цагаан нуур.
2. БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1931 оны 2-р сарын 7-ны өдрийн 5 дугаар тогтоолоор Богд хан уулын аймгийн Зүүнбүрэн хан уулын хошуунаас байгуулжээ. 1933 онд 636 өрх, 2200 хүн, 44.9 мянган малтай байв. 1936 онд татан буулгаж Түшиг суманд нийлүүлээд Түшиг-Цагааннуур сум болжээ. 1956 онд Сэлэнгэ аймгийг татан буулгахад Булган аймгийн харьяанд шилжүүлжээ. 1958 онд Сүхбаатар сум байгуулагдахад

тус сумын харьяанд оруулжээ. 1976 оны 11-р сарын 1-нээс Зэлтэрийн САА-н Цагааннуурын тасгийг түшиглүүлэн үр тариа ургуулах, нарийн ноост хонь үржүүлэх “Найрамдал” САА-г байгуулжээ. БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1977 оны 3-р сарын 16-ны өдрийн 64 дүгээр Зарлигаар “Найрамдал” САА-г харьяалсан Цагааннуур сум байгуулжээ.

3. 1992 онд хувьчлагдсан.
- 4.
5. Сумын дарга нар: Ч.Аюур, Д.Ядам, К.Тлеухан, Ц.Лхагвасүрэн, К.Тлеухан /1992-1996/, Ч.Жаргалсайхан /1996 оноос хойш ажиллаж байна.
Ж.Самбуугийн нэрэмжит МАА-н эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн ахлах ажилтан, ХАА-н дэд эрдэмтэн Б.Аюуш, Сэлэнгэ аймгийн “Найрамдал” САА-н хонины ноосны гарцыг нэмэгдүүлэх зорилгоор 20 шахам жил явуулсан эрдэм шинжилгээний ажлын үр дүнд нарийн ноосны “Хангай” үүлдрийн хонины хэсгийг буй болгожээ.
6. Цагааннуур сум 1985 онд 52426 тн, 1988 онд 71500 тн үр тариа хураан авч усалгаагүй 1га талбайгаас 27,8 цн ургац авч улсын дээд амжилт тогтоосон нь одоо ч эвдэгдээгүй байна. “Найрамдал” САА-г харьяалсан Цагааннуур сум 1994 оны байдлаар 600 өрх, 3000 хүн, 46.0 мянган малтай байжээ. Тус сум “Хангай” үүлдрийн нарийн ноост хонь бий болгон нутагшуулсан газар юм. Нас гүйцсэн “Хангай” үүлдэрийн эр хонь 90кг жин татаж, 3,5кг ноос өгч байв.
2010 оны байдлаар Цагааннуур сум 1.1 мянган өрхтэй, 4 мянган хүн амтай, 3814.7 км² газар нутагтай, 3 багтай, 121.3 мянган малтай, 52,1 мянган га тариалангийн талбайтай болжээ.
7. Зэлтэрийн САА-н Цагааннуурын тасгийг ЗХУ-ын тусламжаар түшиглүүлэн үр тариа ургуулах, нарийвтар ноосны хонь үржүүлэх чиглэлээр байгуулжээ.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

24. Зүүнбүрэн (Коминтерн)

1. Сэлэнгэ аймгийн Зүүнбүрэн сум. Сумын төв нь Жаргалант.
2. 1930 онд Коминтерны нэрэмжит сангийн аж ахуй байгуулагдсан. 1933 онд Монгол Ардын хувьсгалт намаас САА-г ашиггүй ажилласан хэмээн САА-г татан буулгах шийдвэрийг намаас гаргав. Үүний улмаас “Коминтерн”-ы САА татан буугдсан. БНМАУ-ын СнЗ-ийн тэргүүлэгчдийн 1943 оны 4-р сарын 2-ны өдрийн хамтарсан хуралдаанаар станцыг татан буулгаж САА болгох тухай 30\36-р тогтоолоор баталжээ. БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1956 оны 7-р сарын 27-ны өдрийн 102 дугаар Зарлигаар Сэлэнгэ аймгийг татан буулгахад Төв аймагт шилжжээ. БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1959 оны 12-р сарын 31-ний өдрийн 222 дугаар

Зарлигаар Сэлэнгэ аймгийн дахин байгуулахад Сэлэнгэ аймгийн Зүүнбүрэн сум болжээ.

- 3.
4. Боогма хэмээн газар төвлөрсөн.
5. Сумын дарга нар: Санжаажав, П.Цогтзанаа, Х.Дашдондов, Б.Төмөрчөдөр, Д.Ламжав, Д.Чулуун, Ц.Шагдарпүрэв, Л.Нарангэрэл, М.Доржсүрэн, Б.Төмөр-Очир /1992-1996/, Ц.Лхагважав, Б.Доржпүрэв /1996-2000/, Ц.Батжаргал /2000-2004/, М.Доржсүрэн /2004-2008/, Б.Батчулуун /2008 оноос хойш/
6. 1961 онд тус САА нь газар тариалангийн 5 бригад, эрдэнэ шиш жимс жимсгэний 2 салааны 136 байнгын ажилтантай байсан бөгөөд, 2500 га талбайг 600 тн бууц, 15 тн сангасаар бордож Орхон-Мельнопусь-63, Лютесченьс-62 сортын улаан буудай, Раный-1 сортын эртний байцаа, бессносский сортын сонгино, Берлинхенгейн сортын төмсний үрээр тариалж байжээ. 1933 онд 702 өрх, 2600 хүн, 60.2 мянган малтай байжээ. 120 мянган га нутаг дэвсгэртэй, 2468 хүн амтай, 63.9 мянган малтай, Газар тариалан, МАА, үйлдвэрлэл эрхэлдэг байв. Аймгийн төвөөс 50 км зайтай, Чацаргана тариалалтыг түлхүү хөгжүүлж байгаа. Зүүнбүрэн сум 2010 оны байдлаар 1204.9 км² газар нутагтай, 3 багтай, 2.7 мянган хүн амтай, 900 өрхтэй, 16,2 мянган га тариалангийн талбайтай, 57.7 мянган малтай болжээ.
7. Анх байгуулагдах үедээ Сэлэнгэ нэртэй байсан боловч, 1945 оноос Зүүнбүрэн гэж нэрлэх болжээ. 1967 онд Шаамар сум, Найрамдал нэгдэл татан буугдаж мал, хөрөнгө, газар нутаг нь Зүүнбүрэнгийн САА-д шилжин ирсэн байна.
8. Уваши Мэргэдийн унаган нутгийнхны хураангуй шастир, Ө.Бавуу, УБ, 2004.
Сэлэнгийн түүхийн товчоо, Ө.Бавуу, Сүхбаатар, 2001.

25. Алтанбулаг

1. Сэлэнгэ аймгийн Алтанбулаг сум. Сумын төв нь Алтанбулаг.
2. Анх Манжийн Гадаад Монголын төрийг засах яамны харьяа “Жургааны занги” нэртэйгээр 1729 оны эхээр хилийн худалдааг зохицуулах, худалдаачдыг баримтлан захирах газар байгуулагдсанаар “Хиагт” хотын эх үүсвэр тавигджээ. 1921-1931 онд Засгийн газрын Алтанбулагийн сайдын яам ажиллаж байжээ. БНМАУ-ын Бага хурлын Тэргүүлэгчдийн 1931 оны 2-р сарын 7-ний өдрийн 5-р тогтоолоор аймгийн төв болгожээ. 1921 оны 3 сарын 18-нд Монгол Ардын Журамт Цэрэг Алтанбулаг хотыг чөлөөлсөнөөр Ардын хувьсгалын ялалтыг эхлүүлсэн нутаг. 1931 онд Сэлэнгэ аймгийн төв Алтанбулаг сум нэртэй байсан байна. 1938 онд

Булган аймаг байгуулагдахад Сэлэнгэ аймгийн үндсэн сумууд дахин зохион байгуулалтад орж Алтанбулаг сум татан буугдаж Шаамар суманд нэгджээ. 1956 онд САА байгуулагдаж сум-САА болжээ. 1956-1959 онд Төв аймагт харьяалагдаж, Сүхбаатар хотод хамаарагдаж дагуул суурин байдалтай байжээ. 1960 онд “САА” болж байгуулагдсан.

3. 1992 онд хувьчлагдсан.
4. Алтанбулаг.
5. Алтанбулагын сум-САА-н дарга нар:
Өлзийтогтох, Намжил, Гомбодорж, Норовсамбуу, Н.Нямжаргал, 1960 онд Жигмэддорж, Я.Намжаа, Л.Чойжамц, Д.Ламзав, О.Жигжид, С.Цэвээндорж, Д.Энхбат, Ж.Баярмагнай, Ж.Бямбаа, САА-н ногоочин, хөдөлмөрийн баатар Б.Туяа нар ажиллаж байв.
6. Тухайн сум САА-н төвд хувьсгалын музей, соёлын төв, арван жилийн дунд сургууль, 60 айлын орон сууц 6, бүх төрлийн ХАА-н машин, 80 трактор засварын газар, 400 үнээний саалийн механикжсан ферм, үр тарианы механикжсан үтрэм, 400 оюутны дотуур байр, ХАА-н техникум зэрэг үйлчилгээний барилга байгууламжыг техник эдийн засгийн тусламжаар байгуулжээ. 2010 онд Алтанбулаг сум 2100.3 км² газар нутагтай, 3 багтай, 5.1 мянган хүн амтай, 1.4 мянган өрхтэй, 34.3 мянган малтай, 12,6 мянган га тариалангийн талбайтай болжээ.
7. Нутгийн үндсэн иргэд нь 1955 онд МХЗЭ-ийн илгээлтээр ирсэн хүмүүс байдаг. Алтанбулаг сум гэж байхдаа 1933 онд 269 өрх, 700 хүн, 1.7 мянган малтай, 210.0 мянган га нутаг дэвсгэртэй, газар тариалан, МАА эрхэлдэг байжээ. Эдийн засаг худалдааны чөлөөт бүс Монгол-Оросын шалган нэвтрүүлэх боомттой, хувьсгалын музей, Улсын анхны бага сургууль, банк болон шүүхийн байшин, Ардын Намын Төв хороо, АТЗГ-ын анх байрлаж байсан байшин тус суманд байдаг. Хувьсгалын өлгий Алтанбулаг сумын хөрс шорооноос 1981 онд сансрын нисгэгч Ж.Гүррагчаа сансарт дээж авч ниссэн түүхтэй.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

26. Шаамар

1. Сэлэнгэ аймгийн Шаамар сум. Сумын төв нь Дэлгэрхан.
2. БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1931 оны 2-р сарын 7-ны өдрийн 5 дугаар тогтоолоор Богд хан уулын аймгийн Зүүнбүрэн хан уулын хошуунаас байгуулжээ. 1933 онд 656 өрх, 2400 хүн, 30.3 мянган малтай байв. 1956 онд Сэлэнгэ аймаг татан буугдаж, Төв аймагтай нийлэхэд Төв аймгийн Сүхбаатар суманд нэгтгэжээ. 1960 онд Сэлэнгэ аймгийг дахин байгуулахад Шаамар сум болжээ. Шаамар сумын

“Найрамдал” нэгдэл 1956 онд байгуулагджээ. 1954 онд Орхон Шаамарын жимсний туршилгын станц нэргэйгээр анх байгуулагджээ. 1968 онд Шаамарын тэжээлийн аж ахуйг байгуулжээ. БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1972 оны 4-р сарын 12-ны өдрийн 75 дугаар Зарлигаар Шаамар хороог Шаамар сум хэмээн нэрлэжээ.

3. 1991-1993 онд олон жижиг аж ахуй болон задарч байснаа 1995 онд дахин нэгдэж Соёл захиралтай “Ундрагч” компани болж үр тариа, хадлан бэлтгэл эрхэлж байна.
4. Орхон Шаамарын жимсний станцыг ШУА-ын тухайн үеийн Хөдөө Аж Ахуйн Ухааны Хүрээлэн байгуулж байсан ба Академич Тойвгоо, Академич Бадгаа, доктор Шагдар, доктор Б.Лааган, Самбуу, Бааст, Цэрэндондов, Жүгдэр зэрэг Хөдөө Аж Ахуйн Хүрээлэнгийн үе үеийн эрдэмтэн болон бусад хүмүүс жимс-жимсгэнэ, зөгийн бал зэргийг судлан шинжлэж ажиллаж байжээ.
5. Сумын даргаар: Бат-Очир /залан/, Цэвээндорж, Доржхорлоо, Н.Норов, С.Доржпалам, Ц.Сүрэн-ухнаа, Б.Сайнжаргал, Б.Мандаа, Ө.Бавуу, Б. Сайнжаргал /1992-1996/, Н.Цэрэнванчиг /1996-2000/, Ж.Батсайхан /2000-2004/, Ч.Санжаажав /2004-2008/, Д.Бямбасүрэн /2008 оноос хойш/
Тэжээлийн аж ахуйн анхны дарга нь Ц.Сүрэн-Ухнаа юм. 1970-аад онд Шаамарын ТАА-д өвсний гурил хийдэг цех байгуулагдсан. Нийт ажиллагсдын 86% нь МХЗЭ-ийн илгээлтийн эзэд байсан бөгөөд БНМАУ-ын АИХ-ын тэргүүлэгчдийн 1976 оны зарлигаар Тэжээлийн аж ахуйг МХЗЭ-ийн нэрэмжит болгожээ.
6. 1955 онд 10 шахам га газрыг боловсруулж жимс-жимсгэний 20 гаруй сортын ургамал тарьж эхэлсэн байна. 1960 он болоход 30 гаруй га газар 60 гаруй сортын жимс-жимсгэнэ тарьж, алимны мод 4370, жимсний бут 6000 байгаагаас 12 тонн ургац хурааж байжээ. 1965 онд 169.7 мянган га нутаг, 520 малчин гишүүн, нийгмийн өмчийн 19 мянган мал, 1.8 сая төгрөгийн мөнгөн орлого, 2.0 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй болсон байв.
Шаамар дахь зөгийн аж ахуй 1980-аад он гэхэд 20 тонн бал хураадаг бие даасан том аж ахуй болтлоо хөгжсөн байна. Шаамар сум 2010 оны байдлаар 671.9 км² газар нутагтай, 3 багтай, 3968 хүн амтай, 1.1 мянган өрхтэй, 3,6 мянган га тариалангийн талбайтай, 21.2 мянган малтай болжээ.
7. 1959 онд ЗХУ-аас зөгийн 20 бүл авч нутагшуулан үржүүлэх туршилтыг Шаамарт эхэлсэн нь монголд зөгий үржүүлж эхэлсэн анхны тохиолдол байлаа. Шаамар сум нь монгол оронд нутагшсан анхны алим ургуулж, нутгийнхаа тэнгэрт 90 сая зөгий анх нисгэж түүхнээ гайхамшигийг бүтээж үлдээсэн нутаг юм. 1956 оноос жимс, жимсгэний эрдэм шинжилгээний станц ажиллаж 40 гаруй нэр төрлийн жимс, жимсгэний сорт тарьж

ургуулан, Монголд анхны алим ургуулсан түүхтэй юм. Монгол алим бүтээсэн эрдэмтэн Эрдэнэбаатарын Шагдар төрийн шагнал хүртэж байжээ. Шаамар сум монгол орны байгалийн хадлангийн улсын фондын дийлэнх хувийг төвлөрүүлэн бэлтгэж байсан том тэжээлийн аж ахуй байв. Тус суманд “Ээж мод, Тужийн нарс, Хайлаастын дуган зэрэг түүх дурсгалын газрууд, Ази-Европыг холбосон авто болон төмөр зам дайран өнгөрдөг. Шаамарын хөдөө аж ахуйн техник мэргэжлийн сургууль нь сургууль комбинат нэртэйгээр үйл ажиллагаагаа эхэлж атрын анхдугаар болон хоёрдугаар аяныг амжилттай хэрэгжүүлэхэд мэргэжилтэй ажилчдыг бэлтгэн гаргаж байсан түүхээрээ алдаршсан юм.

8. Шаамар дахь жимс-жимсгэний улсын туршлага станцын бүтээл I, Шинжлэх Ухааны Академи, УБ, 1963.

Шаамар дахь жимс-жимсгэний улсын туршлага станцын бүтээл №4., Шинжлэх Ухааны Академи, УБ, 1977.

Сэлэнгэ нутаг(толь), О.Хишигсүрэн, УБ, 2003.

27. Хүдэр

1. Сэлэнгэ аймгийн Хүдэр сум. Сумын төв нь Булагтай.
2. Монгол улсын Засгийн газрын 1924 оны 10-р сарын 18-ний өдрийн 42-р тогтоолоор Богдхан уулын аймгийн Галтайн буриад хошуу хэмээх засаг захиргааны шинэ нэгж байгуулагдаж Хүдэр, Шоргоолж голуудын бэлчир орчим төвлөрүүлсэн нь одоогийн Хүдэр сумын тулгын чулуу тавигдсан түүхийн эхлэл юм. 1972 оны 4 сарын 14 нд байгуулсан.. БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1973 оны 10-р сарын 31-ний өдрийн 279 дугаар Зарлигаар Хүдэр сумын хилийн цэсийг баталжээ.
3. 1992 онд хувьчилагдсан.
4. Норовбанзадад төвлөрөх болсон.
5. Сумын даргаар: Н.Цэрэндаш, Н.Энэбиш, Н.Дуламсүрэн, Ч.Ядамжав, Г.Хашбаатар, Г.Дэмбэрэл, Г.Хашбаатар /1992-2003/, Т.Баасандорж /2003-2004/, Б.Мөнхтөр /2004-2010/, Ч.Баатаржав /2010 оноос хойш/ нар ажиллажээ.
Анхны дарга нь Намсрайн Цэрэндаш, мөн анхны ерөнхий инженер Х.Дансандорж хожим ХХААЯ-ны орлогч даргаар ажиллаж байсан.
6. Улсын төвлөрсөн хөрөнгө оруулалтаар МТЗ-80, 83 маркийн 108 трактор, хадлангийн бүрэн төхөөрөмж, 1500 толгой үхэр, 4000 толгой Монгол хонь, 200 толгой адуу, 3-р тасгийн үр тарианы техник тоног төхөөрөмж нийт 16.5 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй анх байгуулагджээ. Хүдэр сум 2010 оны байдлаар 2838.7 км² газар нутагтай, 2 багтай, 2.1 мянган хүн амтай, 560 өрхтэй, 9,4 мянган га тариалангийн талбайтай, 25 мянган малтай болжээ.

7. 1971 оны 6 сарын 25-ны 202 тогтоолоор Ерөөгийн САА-н 3-р тасгийг өргөтгөн жилд 20 мянган тонн байгалын хадлан бэлтгэж улсын тэжээлийн нөөцөд нийлүүлэх үүрэг бүхий “Хүдэр” ТАА-г байгуулжээ.
Хүдэр сумыг тусад нь байгуулах үндсэн шаардлага нь жилд 20,0-30,0 мянган тн байгалийн хадлан бэлтгэн улсын төвлөрсөн хэрэгцээнд нийлүүлэн үр тариа, МАА, үхрийн аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэх чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулахад оршиж байв. Хүдэр сум улсын фондын хадлан бэлтгэх төлөвлөгөөг амжилттай биелүүлж байсан нутаг юм. Одоо тус суманд улаан буудай, төмс, хүнсний ногоо тариалах, аялал жуулчлал хөгжүүлэх, байгалийн баялаг ашиглах чиглэлээр ард иргэд нь үйл ажиллагаа явуулж Хүдэр дунгуй нутгийн “Гүзээлзгэний ханд”, Тагар сонгино, “Чаг мөөгний ханд”, зэрэг бүтээгдэхүүнүүд нь бренд болжээ. Хүдэр сум нь Монгол орны хилийн сум учир хөрш зэргэлдээ ОХУ-ын хамтралуудтай холбоо харилцаа тогтоон, эв эеийг хичээн 1972 оноос хойш “Эв модны наадам”-ыг сэргээн тасралтгүй зохион байгуулж ирсэн юм.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

28. Ерөө

1. Сэлэнгэ аймгийн Ерөө сум. Сумын төв нь Тавин.
2. БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1931 оны 2-р сарын 7-ны өдрийн 5 дугаар тогтоолоор байгуулагджээ. Сэлэнгэ аймаг татан буугдахад Төв аймагт харьяалагдаж, Сүхбаатар хотод хамаарагдаж байв. 1959 онд САА-г байгуулсан.
3. 1992 онд татан буугдсан. Монгол Улсын Их Хурлын 1994 оны 5 дугаар сарын 6-ны өдрийн 36 дугаар тогтоолоор Ерөө хороог татан буулгаж Сэлэнгэ аймгийн Ерөө суманд нийлүүлжээ.
4. Ерөө голын сав, Буурагчин уулын бэл
5. Сум-САА-н даргаар ажиллаж байсан хүмүүс:
  - 1924-1930 он Б.Ренчин
  - 1930 он А.Доржпалам
  - 1930-1947 он Базарын Чүлтэм
  - 1948-1952 он Сономын Рэнцэн
  - 1952-1954 он Петрушка
  - 1954-1956 он Балдан-Осор
  - 1956-1961 он Д.Загдгочоо
  - 1961-1962 он Ц.Жамбал
  - 1962 он Т.Юмжав
  - 1963-1984 он Н.Нямжаргал
  - 1984-1990 он Б.Пүрэвжав

1992-1995 он Ц.Энхсайхан

1995-1997 он Ж.Пүрэвдорж

1997-1999 он Ц.Гүнчинсүрэн

1999-оноос С.Шараа

1958 онд тракторч, комбайнч Н.Бямбацогт 1958 онд “БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн баатар” цолыг хүртсэн.

Г.Чадраабалын удирдлагаар мах сүү нарийвтар ноосны чиглэлийн “Ерөө” үүлдийн хонийг гаргаж авсан.

Тус сумаас Хөдөлмөрийн баатар Н.Бямбацогт, Г.Лувсанчимэд, Д.Баттөр, М.Алтангэрэл, Б.Дашзэвэг, Ж.Чулуунбаатар, Д.Даш, ардын жүжигчин Л.Жамьянжав, гавьяат эдийн засагч Н.Нямжаргал, гавьяат механикжуулагч С.Ганболд, ойн гавьяат ажилтан Ч.Чангас, гавьяат усжуулагч Н.Должинжав, ХАА-н ухааны доктор, төрийн шагналт Р.Жавзмаа, доктор Дулмаа, Га.Цэрэндорж, Ж.Шагж, Д.Батжаргал, Ц.Тойвгоо, газар зүйн ухааны доктор Б.Гунгаадаш, дуучин В.Пунцаг нарын алдартнууд төрөн гарчээ.

6. 1933 онд 596 өрх, 2100 хүн, 23.5 мянган малтай байжээ. 1955-1956 онд тус САА-ын малчин Колоо өөрийн хариуцсан эм хониноос сэрүүн нөхцөлд төлийг бойжуулан авсан байна. 486 эм хониноос 491 хурга төллүүлж, 766 кг ноос тушаахаас 1029 кг тушааж, сүргээ өсгөх төлөвлөгөөг 104 хувь биелүүлсэн байна.

1994 онд Ерөө голын сав дагуу 820.0 мянган га нутагтай, 20.5 мянган малтай, 24 мянган га-д үр тариа тарьдаг, 30 га-д хүнсний ногоо ургуулдаг 160 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй, 1931, 1982, 1983 онд ургац хураалтаар улсад тэргүүн байр эзэлж байсан САА байв. Ерөө сум 2010 оны байдлаар 8203.5 км² газар нутагтай, 3 багтай, 6.4 мянган хүн амтай, 1.8 мянган өрхтэй, 23,0 мянган га тариалангийн талбайтай, 62.6 мянган малтай болжээ.

7. Газар тариалан, нарийвтар ноост хонь үржүүлгийн чиглэлээр, ХАА-н үйл ажиллагаа явуулж иржээ.

Ерөө САА хураан авах ургацын төлөвлөгөөг 208.9 хувиар, улсад тушаах будааг 208 хувиар давуулан биелүүлж, урьд өмнө байгаагүй амжилт гаргасан тул БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1959 оны 10-р сарын 31-ны өдрийн 176 дугаар Зарлигаар “Хөдөлмөрийн гавьяаны улаан туг”-ийн одонгоор шагнагджээ. 1950-иад оны дунд үеэс газар тариалангийн үйлдвэрлэл өргөнөөр эрхэлж монгол оронд үр тарианы үйлдвэрлэлийн томоохон салбар үүсэж болохын үлгэр дуурайллыг үзүүлсэн нутаг бол Ерөө юм. Тиймч учраас атар газар эзэмших анхны хөдөлгөөн эхлэхээс 1 жилийн өмнө Н.Бямбацогт газар тариалангийн салбараас анхны баатар цол хүртэж түүхнээ алтан үсгээр бичигдэх гавьяат үйлсийн эзэн болсон билээ. “Ерөө” сум нарийвтар ноост “Ерөө” үүлдэрийн

хонин сүрэг бий болгон баталгаажуулсан нутаг. Ерөө нутаг 1926 онд Ерөө голын алтны уурхай, 1946 онд Бороогийн алтны уурхай, 1974 онд Толгойтын алтны уурхайг нээн ажиллуулж байсан алт эрдэнэсээр баян нутаг юм. Ерөөгийн модны үйлдвэрийг түшиглүүлэн БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1961 оны 1-р сарын 9-ний өдрийн 7 дугаар Зарлигаар Ерөө хороог байгуулжээ. Бугантад мод бэлтгэлийн аж ахуйн дэргэд БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1971 оны 3-р сарын 2-ны өдрийн 55 дугаар Зарлигаар байгуулсан хороо захиргааг АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1972 оны 4-р сарын 12-ны өдрийн 75 дугаар зарлигаар татан буулгаж, Ерөө хороотой нэгтгэн төвийг нь Бугантад төвлөрүүлжээ.

8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

29. Баянхараат

1. Сэлэнгэ аймгийн Жавхлант сум. Сумын төв нь Баянхараат.
2. 1977 оны 1 дүгээр сарын 1 нд байгуулагдсан. Ерөөгийн САА-н хоёрдугаар тасгийг түшиглүүлэн үр тарианы чиглэлийн Баянхараат САА-г байгуулсан тул БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1977 оны 3-р сарын 16-ны өдрийн 64 дүгээр Зарлигаар Сэлэнгэ аймгийн Баянхараатын САА-г харъяалсан Жавхлант сум гэж нэрлэхээр тогтжээ.
3. 1992 онд татан буугдсан.
4. Баянхараат уулын нэрээр нэрлэгдсэн.
5. Сумын даргаар: Д.Пүрэвсүрэн, Ц.Маандай, А.Намжилдорж, Ш.Чойжоо, С.Нямсүрэн, Д.Хэнмэдхэвхүү /1992-1996/, П.Буяндалай /1996-2000/, С.Нямсүрэн /2000-2004/, Х.Цэрмаа /2008 оноос хойш/
Тус САА-н даргаар Д.Пүрэвсүрэн ажиллаж байхдаа үйл ажиллагаа нь тогтвортой дээшилж байсан учир БНМАУ-ын АИХ-ын депутатаар сонгогдон ажиллаж байжээ.
6. 118.9 мянган га газар нутагтай газар тариалан, МАА, нутгийн өндөр ашигт шимт мал өсгөдөг. Жавхлант сум одоо МАА, үр тариа, төмс, хүнсний ногоо тариалах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байна. Жавхлант сум 2010 оны байдлаар 1189.7 км² газар нутагтай, 2 багтай, 1.9 мянган хүн амтай, 634 өрхтэй, 17,1 мянган га тариалангийн талбайтай, 81.7 мянган малтай болжээ. Сумын төв нь Жаргалант.
7. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

30. Номгон

1. Сэлэнгэ аймгийн Сайхан сум.
2. БНМАУ-ын СнЗ-ийн 1976 оны 11-р сарын 19-ний өдрийн 357 дугаар

тогтоолоор Орхон САА-н Номгоны тасгийг түшиглүүлэн үр тариа, нарийвтар ноосны чиглэлийн хонь үржүүлэх “Номгон” САА-г байгуулжээ. БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1977 оны 3-р сарын 16-ны өдрийн 64 дүгээр Зарлигаар Номгон САА-г харьяалсан Сайхан сум байгуулж, төвийг “Номгон” гэж нэрлэхээр тогтжээ.

3. 1992 онд хувьчлагдсан.
4. Төв нь Номгон.
5. Сумын дарга нар: Н.Пэрэнлэй, Ш.Балдандорж, Цэдэн-Иш, Сүрэнжаргал, С.Цэдэн-Иш, Н.Баярмөнх /1992-1996/, Ц.Сампилноров /1996-2000/, О. Буянаа /2000-2004/, Р.Шийлэгжамбал, Б, Ширчинжав /2004-2008/, С. Энхтайван /2008 оноос одоог хүртэл/. Анхны дарга нь Нацагийн Пэрэнлэй бөгөөд 1990 он хүртэл тасралтгүй удирдсан юм.
6. Зөвхөн Хөтөл хотод 7200 хүн оршин суудаг. Сайхан сум 2010 оны байдлаар 1311.9 км² газар нутагтай, 3 багтай, 8.8 мянган хүн амтай, 2.3 мянган өрхтэй, 25,6 мянган га тариалангийн талбайтай, 76.7 мянган малтай болжээ.
7. Үр тариа нарийвтар ноосны чиглэлийн хонь үржүүлдэг. 1977 онд Номгон САА-г харьяалсан Сайхан сумыг байгуулжээ. Тус сумаас БНМАУ-ын хөдөлмөрийн баатар цолыг тариаланч Самбуу хүртсэн байна.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

31. Цагаан толгой

1. Сэлэнгэ аймгийн Сант сум.
2. 1959 онд байгуулагдсан.
3. 1992 онд хувьчлагдсан.
4. Цагаантолгой нэрт газарт 1944 онд нүүж ирснээр нэрлэгджээ.
5. Сумын даргаар: Цэвэгдорж, Нида, Доржрэнцэн, Ц.Гармаа, Л.Нарангэрэл, Г.Жалбаа, Ж.Норовсамбуу, Г.Уртнасан, Л.Батдорж, Д.Вандан, Д. Өлзийбадрах нар ажиллажээ. Бира анхны дарга нь бөгөөд түүнээс хойш сум-САА-н даргыг давхар хаших болсон 32 жилийн дотор 15 хүн солигджээ. Хамгийн удаан даргаар ажилласан нь 1968-1979 онуудад Ц. Гармаа байв. Хамгийн богино хугацаанд 1963-1964 онд Нядаа юм. Тус САА-гаас төрөн гарсан олон алдартнууд байдаг. Тухайлбал БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн баатар Ж.Баасан, М.Эрхэмбаяр улсын хошой аварга малчин Дүгэржав нарын алдартнууд төржээ.
6. 1954 онд 1300 га үр тарианы усалгаатай талбайн байгууламжийн нэгдүгээр ээлжийг ашиглалтанд оруулсан.
Сант сум казахын цагаан толгойт үхэр, “Орхон” хонь, Ховдын ноолуурын улаан ямаа голлон үржүүлж байдаг. Жилд дунджаар 3000 тн төмс, 900 тн

хүнсний ногоо хураан авдаг. Сант сум монголын газар тариалангийн түүхийн эрдэм шинжилгээний туршилтын нэгэн төв болж байсан газар юм.

Сант сум 2010 оны байдлаар 1387.0 км² газар нутагтай, 2 багтай, 2.2 мянган хүн амтай, 680 өрхтэй, 7,0 мянган га тариалангийн талбайтай, 62.5 мянган малтай болжээ.

7. 1924 оны 8-р сарын 30-нд Богдхан уулын аймгийн /Ахай гүний/ Баруунбүрэн хан уулын хошууг анх байгуулах Баруунбүрэн хан уулын хошууны төлөөлөгчдийн 1926 оны 8-р сарын 12, 13, 14, 15-ны өдөр хуралдсан Их хурлын 3-р тогтоолд хошууны 4 сумын захиргааг хаана байгуулахыг хэлэлцээд "...Далхбаян сумын төвийг Баян уулын өмнө этгээдэд байрлуулан суурьшуулахаар тогтов" гэжээ. Энэ нь Сант сумын анхны үүсэл юм. Сэлэнгэ аймгийн Хушаат сумын нутагт Орхон Хараагийн бэлчир, Энхталын хөндийн эхэнд Доной Жин уулын өвөрт 1928 онд "Энхталын сангийн газар" нэртэй байгуулагдсан газар тариалан, МАА-н үйлдвэрлэл эрхлэх улсын САА 1944 онд Баруунбүрэн сумын нутаг "Цагаан толгой"-д нүүж очсноор Цагаан толгой САА байгуулагджээ. 1954 оноос Казакын цагаан толгойт үхэр үржүүлж эхэлжээ. 1954 онд Ивэн голын далан, Цагаантолгойн усалгааны суваг хэмээх анхны усалтын систем ашиглалтад оржээ.

Сант суманд хөдөө аж ахуйн болон бусад мэргэжил эзэмшүүлэх ТМС байгуулагдан эдүгээ Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төв болон өргөжин үйл ажиллагаа явуулж байна. Сант сумын нутаг Моностойн аманд "Уяхан замбуутивийн наран" киноны зураг авалт болжээ.

8. Сэлэнгийн түүхийн товчоон, Ө.Бавуу, Сүхбаатар, 2001.

32. Энх тал

1. Сэлэнгэ аймгийн Хушаат сум. Сумын төв нь Энхтал.
2. 1930 онд улсын VI их хурлын тогтоолоор мал ба тариалан эрхэлсэн САА байгуулсан. 1931-1932 онд үед зүүнтний алдаа завхарлын үед САА-д олноороо алдагдалтай ажилласан учир 1933 онд үйл ажиллагаа нь хумигдаж зөвхөн 500 газар туршилгаар тариалж байсан. Энэ нь сүүлдээ бүр багассан байна. 1956-1959 онд Төв аймагт харьяалагдаж байв. 1960 онд Сэлэнгэ аймагт шилжиж ирээд татан буугдаж 1, 2, 3, 5, 6-р багийг Дархан суманд, 4-р багийг Баруунбүрэн суманд нийлүүлжээ. БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн 1986 оны 329-р тогтоолоор Хушаат сум дахин байгуулагджээ. БНМАУ-ын СнЗ-ын 1986 оны 9 сарын 4-ний өдрийн 329-р тогтоолоор Цагаантолгойн САА-н Энхталын тасгийг өргөтгөж, Энхтал САА-г шинээр байгуулсан.
3. 1992 онд хувьчилагдсан.

4. Сумын захиргаа нь тэр үедээ Бажгир-улааны өвөрт төвлөрч байсан.
5. Шинээр байгуулагдсан САА-н даргаар нутгийн иргэдийн хүсэлтийн дагуу агрономич УИХ-ын депутат байсан Халтарын Намсрайжавыг МАХН-ын ТХ-ны нарийн бичгийн дарга нарын зөвлөгөөний шийдвэрээр томилжээ. Сумын Засаг даргаар: Х.Намсрайжав /1992-1996/, Г.Гомбожав, Н.Лхагважаргал, Н.Гантөмөр /1996-2000/, Б.Сүхээ /2000-2004/, О.Бат-Очир /2004-2008/, О.Бат-Очир, Б.Агартулга /2008 оноос хойш/
6. Анх 150 өрх, 770 хүн амтай, 6012 толгой мал, 21.5 мянган га тариалангын талбай, 18.0 сая төгрөгийн хүнтэй жижгэвтэр сум-САА байлаа.Хушаат сум 2010 оны байдлаар 2010.2 км² газар нутагтай, 2 багтай, 1.7 мянган хүн амтай, 479 өрхтэй, 21,8 мянган га тариалангийн талбайтай, 76.9 мянган малтай болон өргөжжээ.
7. 1931 онд Монгол эм хонь 16000-ийг хээлтүүлсэн боловч, хургалсан 4000, сувайрсан 1200, бойжуулсан 4000 хурганаас, 3721 нь хамуу өвчнөөр үхэж 270 нь үлджээ. 1931 онд тус САА-д зохиомол хээлтүүлгийн улсын анхны тасаг байгуулагдан ажилласан.“Казакийн цагаан толгойт” үхэр үржүүлдэг. Хушаат суманд Австралийн “Аранбуль” үүлдэрийн хонин сүрэг нутагшуулсан газар юм.
8. Сэлэнгийн түүхийн товчоон, Ө.Бавуу, Сүхбаатар, 2001.

33. Орхон

1. Сэлэнгэ аймгийн Орхон сум.
2. 1943 оноос Жаргалантын САА-н Орхон дахь хонины туршлагын фермд шилжүүлэн үржлийн ажлыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй зохион байгуулалтай явуулж эхэлжээ. Орхон сум 1959 онд байгуулагджээ.
3. 1991 оноос Орхон үүлдийн хонийг хувьчилж олон жижиг хэсэг болгон задарчээ. Одоо Орхон, Номгон, Цагаантолгой зэрэг сумдад үржүүлж байна.
4. Сэлэнгэ аймгийн нутаг Орхон голын дагуу оршино.
5. Сумын даргаар: Д. Ядам, Г.Цэнджав, А.Амжаа, Жадамбаа, С.Содхүү, Ш.Дөрвөнжин, А.Амжаа /1992-1996/, Ш.Дөрвөнжин /1996-2000/, Н. Энэбиш /2000-2004/, Ё.Батцэнгэл /2004-2008/, Г.Булганчимэг /2008 оноос хойш/ нар ажиллажээ.
1943 оноос МУИС-ын Зоотехникийн факультетийн багш Т.Аюурзана, ЗХУ-ын эрдэмтэн Г.Р.Литовченкогийн хамтаар Орхон САА-д хонины үржлийн ажлыг анх удаа зохион байгуулж эрдэм шинжилгээний ажлыг гарган хийсэн нь манай улсын хэмжээнд мал үржлийн ажлыг шинэ түвшинд гаргах эхлэл байжээ. 1947 онд МУИС-ын анхны төгсөгчдийн нэг С.Аюуш, 1951 онд төгссөн Б. Аюуш нар энэ ажилд гардан оролцох болжээ. 1957 онд “Орхоны САА-д нарийвтар ноост хонины үржлийн бааз

бий болгох арга зам” сэдвээр дэд эрдэмтний зэрэг хамгаалсан байна.

6. Орхон хонины үржлийн хуц 75-80 кг, эм хонь 58 кг жинтэй ноосны гарц 3,8-8 кг. Орхон хонины амьдын жин 102 кг, ноосны гарц 7 кг, урт нь 13 см хүрч байв. Өргөн урт шулуун хамар, өргөн цээжтэй, ноос бүх биеэр жигд ургасан, хондлой нь сэрвээнээсээ бага зэрэг өндөр, их биеэр өргөн хонь.

2010 оны байдлаар 1306.3 км² газар нутагтай, 2 багтай, 2.3 мянган хүн амтай, 677 өрхтэй, 23,2 мянган га тариалангийн талбайтай, 84.7 мянган малтай болжээ.

7. Орхоны САА-н хонин сүрэгт хийж байгаа үржлийн ажил болон, хонины ашиг шим үржлийн нарийн чанарыг тодорхой үзэсний үндсэнд 1960 онд “мах-ноосны” чиглэлийн нарийвтар ноост үүлдэр гэсэн нэртэйгээр баталжээ.

Шинэ үүлдрийн хонийг шалгах комиссын актад шинэ үүлдрийн хонийг Орхон үүлдрийн хонь гэдэг нэрээр БНМАУ-ын СнЗ-өөр баглуулж тус улсын хонин сүргийн үндсэн сайжруулагчийн нэгэнд ашиглах нь зүйтэй гэж үзсэн.

Орхон үүлдэлийг гаргасантай холбогдуулан оролцсон Б.Аюурзана, Ж.Рааш, Ш.Дашцэрэн нарт БНМАУ-ын төрийн шагнал, гар бие оролцсон Б.Аюуш Алтангадас одон, хоньчин Лувсан-Ишийг Сүхбаатарын одонгоор тус тус шагнажээ. Академич Т.Аюурзана 1943-1961 онд Орхон САА-д Монгол улсын анхны оюуны бүтээл болох мах ноосны чиглэлийн нарийвтар ноост “Орхон” үүлдрийн хонийг бий болгож, БНМАУ-ын шинэ бүтээлийн улсын бүртгэлд 1961.01.01-ны өдөр бүртгүүлж, Монгол улсын анхны Зохиогчийн эрхийн № 01 гэрчилгээ авч байжээ.

Орхон сумын Бэлэндалайн үтрэм дээр “Мартагдашгүй намар” киноны зураг авалт болсон түүхтэй.

8. Орхон үүлдрийн хонь, Ред. Ц.Арвий, Ж. Самбуугий нэрэмжит мал аж ахуйн хүрээлэн, УБ, 1978.

Сэлэнгэ нутаг(толь), О.Хишигсүрэн, УБ, 2003.

34. Баруунхараа

1. Сэлэнгэ аймгийн Баянгол сум. Сумын төв нь Баянгол.
2. БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1931 оны 2-р сарын 7-ны өдрийн 5 дугаар тогтоолоор Богд хан уулын аймгийн Ноён уулын хошуунаас Төв аймгийн харьяалалд байгуулагджээ. 1933 онд 7 баг, 757 өрх, 2500 хүн, 67.3 мянган малтай байжээ. 1938 онд Сэлэнгэ аймагт шилжиж иржээ. Баянгол сумын “Мандах” нэгдэл 1939 онд байгуулагджээ. Сэлэнгэ аймаг Төв аймгийн харьяанд байхад 1956 онд Баянгол сумыг татан буулгаж, 1, 2, 3, 4-р багийг Зүүнхараад, 5-р багийг Дархан суманд

шилжүүлжээ. Баруунхараа САА нь 1957 онд анх үүсгэн байгуулагджээ. 1968 онд Баянгол сумын Мандах нэгдлийн татан буулгаж Баруунхараагийн САА-д нэгтгэсэн.

1972 онд ЗХУ-ын тусламжаар бүрэн ашиглалтанд орсон.

3. 1992 оноос олон жижиг компани болон хуваагдсан
4. Баруунхараа голын эрэгт оршино.
5. Сумын даргаар: Д.Содномжанцан, Гончиг, Чойжинням, Намчинжав, Л.Бадамсэд, Н.Цээрэн, Г.Хашбаатар, Ц.Гармаа, Л.Батжаргал, Р.Нямсүндэв, Х.Даваахүү /1992-2004/, М. Дэлгэрням /2004-2008/, Х.Даваахүү, Б.Энхбат /2008 оноос хойш/ нар ажиллажээ.
Улсын аварга тариаланч Лхагва, Дашбямба нарын 20 гаруй хөдөлмөрийн сайчууд төрөн гарчээ.
6. Энд үр тариа хадгалан газар, малын тэжээлийн үйлдвэр, зам барилгын анги, нефтийн бүтгээгдэхүүн агуулах газар, төмөр замын буудалтай. 1965 онд “Мандах” нэгдэл 1917 мянган га нутаг, 695 гишүүн, нийгмийн өмчийн 32.9 мянган мал, 2.6 сая төгрөгийн мөнгөн орлого, 2.7 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй байжээ.
Баянгол сум 2010 оны байдлаар 1976.3 км² газар нутагтай, 3 багтай, 5.5 мянган хүн амтай, 1.6 мянган өрхтэй, 16,4 мянган га тариалангийн талбайтай, 130.7 мянган малтай болон өргөжжээ. Аймгийн төвөөс 170 км.
7. Сэлэнгэ аймгийн Баруунхараагийн САА-н бүрэн механикжсан саалийн ферм. Баянгол сум нь “Алатау” үүлдэрийн үхэр сүрэг үржүүлж өсгөсөн нутаг юм.
Тус сумаас Хөдөлмөрийн баатар тариаланч Ч.Баяраа, хөдөлмөрийн баатар барилгачин Д.Жүгдэр, хөдөлмөрийн баатар жолооч М.Володя. гавьяат агрономч Түмэнбаяр, гавьяат эдийн засагч Л.Нямсамбуу, үйлчилгээний гавьяат ажилтан Ж.Бадраа, аж үйлдвэрийн гавьяат ажилтан Б.Нэргүй нарын алдартнууд төрөн гарчээ.
8. Сэлэнгийн түүхийн товчоон, Ө.Бавуу, Сүхбаатар хот, 2001.

35. Октябрь

1. Төв аймгийн Сүмбэр сум.
2. 1976 оны 10 сарын 19 нд БНМАУ-ын СнЗ-ын тогтоолоор Жаргалантын САА-н Хар-Эрэг тасагт төвлөрүүлэн байгуулжээ.
3. 1992 онд хувьчлагдсан.
4. Жавхлант төвтэй.
5. Анхны дарга Баярын Норжин.
6. Байгуулагдсан жилдээ 7000 га-д үр тариа, үүнээс 5000 га-д улаан буудай, бусдад нь малын тэжээл, 600 га-д төмс тариалж, 6448 тонн төмс хураан авсан.

7. Анх байгуулагдахдаа 20 трактор, 5 машин, 14 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй, 5.1 мянган га малтай, 10.8 га эргэлтийн талбайтай, 18 үндсэн ажилчинтай байгуулагджээ.

Дараа жилээс нь тариалах үрээ хадгалах механикжсан агуулахтай болж, нийслэл хотыг төмсөөр хангаад зогсохгүй ЗХУ-руу төмс гаргахад хувь нэмрээ оруулах болжээ.

8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай ба Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.

36. Зүүнхараа

1. Сэлэнгэ аймгийн Мандал сум. Сумын төв нь Хэрх.
2. 1922 онд Хараагийн Сангийн тариалан нэртэйгээр анх улсаас эрхлэн байгуулсанаар Монгол улсын САА-н түрүүч болсон юм. 1931-1932 оны үед зүүнтний алдаа завхарлын үед САА-д олноороо алдагдалтай ажилласан учир 1933 онд үйл ажиллагаа нь багассан. 1933 онд 10 баг, 891 өрх, 2800 хүн, 56.3 мянган малтай байжээ. Мандал сумын “Цэцэрлэг” нэгдэл 1956 онд үүсчээ. Мандал сум 1938 онд Сэлэнгэ аймагт шилжиж иржээ. БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1941 оны 2-р сарын 11-ний өдрийн 81 дүгээр тогтоолоор Төв аймагт буцааж шилжүүлжээ. 1943 онд татан буулгаж, Батсүмбэр, Угтаал-Цайдам сумдад нийлүүлсэн байна. 1960 онд буцаж Сэлэнгэ аймагт ирсний дараа БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1961 оны 1-р сарын 9-ний өдрийн 7 дугаар Зарлигаар Зүүнхарааг хот болгож, хотын захиргааг байгуулжээ. Улмаар БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1968 оны 1-р сарын 13-ны өдрийн 9 дүгээр Зарлигаар Мандал сумыг Зүүнхараагийн САА-г харьяалсан сум болгож, тус сумын төвийг Зүүнхараад шилжүүлжээ. Мөн сумын “Цэцэрлэг” нэгдэл САА-д нийлжээ. 1976 онд Орхон-Туулын САА-н Номгон тасгийг түшиглүүлэн байгуулжээ.
3. 1992 онд хувьчлагдсан. Монгол Улсын Их Хурлын 1994 оны 5-р сарын 6-ны өдрийн 36 дугаар тогтоолоор Сэлэнгэ аймгийн Зүүнхараа хотыг Мандал суманд нэгтгэн Мандал сум гэж нэрлэжээ.
4. Зүүн хараагийн голын ойролцоо.
5. Сумын даргаар: Б.Цогтзанаа, Хүрлээ, Д.Дарамжав, Д.Цэдэв, Ж.Жавзандорж, О.Дорлигсүрэн /1992-1996/, Х.Дүнгээ, Я.Жигжид /1996-2000/, Х.Дүнгээ /2000-2004/, Б.Цээпилдорж /2004 оноос одоог хүртэл/ нар ажиллажээ. БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн баатар, алдарт гахайчин Ц.Буниа, 1981 онд Сэлэнгэ аймгийн Зүүнхараагийн САА-н тэргүүний гахайчин хошой аврага Дэнсмаа нар ажиллаж байв. 1986 онд үхэрчин Т.Дагва Хөдөлмөрийн

баатар цол хүртсэн.

6. Хараагийн САА-н тарьсан ба хагалж боловсруулсан талбай. (талбай десятинаар)

	1924 он	1925 он	1926 он	1927 он	1928 он	1929 он
Тарьсан	600	700	800	1370	2249	2356
Хагалсан	150	150	200	677.5	896.5	1770

1965 онд 418.6 мянган га нутаг, 687 гишүүн, нийгмийн өмчийн 24.7 мянган мал, 1.4 сая төгрөгийн мөнгөн орлого, 1.8 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй байжээ.

1992 оны байдлаар 2521 хүнтэй мод бэлтгэлийн аж ахуй, ардын цэргийн анги, төмөр замын өртөө, 10 жилийн дунд сургууль, их эмчийн салбар, амины болон аж ахуйн нэгжийн 6000 шахам толгой малтай байжээ. Аймгийн төвөөс 240 км, зэргэлдээх сумын төвөөс 40 шахам км алслагджээ. Гол үйлдвэрлэл нь мод бэлтгэл бөгөөд цаашид боловсруулах үйлдвэрлэл, байгалийн баялаг, алт олзворлох ажлыг хийж байгалийн гоо үзэсгэлэнт нутгийг ашиглан аялал жуулчлал хөгжүүлэх өргөн боломжтой. Түнхэл хорооны төвөөс зүүн ба зүүн урд чиглэлд Хэнтий нурууны битүү хөвч ой тайга үргэлжлэх бөгөөд энэ чиглэлд Түнхэлийн төвөөс 100 гаруй км авто зам тавьж, мод бэлтгэлийн үйлдвэрлэл явуулж байв.

7. 1937 онд хоригдол хүмүүсийн хүчийг САА-н үйлдвэрлэлд ашиглах зорилгоор Хараагийн Сангийн Аж Ахуйг Мал Тариалангийн яамнаас Дотоод яамны мэдэлд шилжүүлж, 1933-1935 онд улсаас зээлдүүлсэн 263117 төгрөгийг эргүүлэн төлүүлэхээр тогтоож байжээ. Газар тариалан, МАА-н үйлдвэрлэл, алтны үндсэн ордын олборлолтын үйлдвэртэй. Зүүнхараагийн Спирт бал бурмын үйлдвэр, төмөр замын өртөө, дэр модны үйлдвэртэй, Хэрх, Түнхэл тосгонтой. Зүүнхараа хотод 1952 онд Зүүнхараагийн Төмөр замын станцыг түшиглэсэн 4 хороотой захиргаа байгуулагджээ.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

37. Баянчандмань

1. Төв аймгийн Баянчандмань сум.
2. 1958 онд Хөдөө аж ахуйн машин засварын газар нэртэйгээр анх байгуулагдажээ.
1979 онд цэрэг армийн хэрэгцээг хангах зорилгоор анх байгуулжээ.
3. 1992 онд хувьчилагдсан.
- 4.
5. Сангийн аж ахуйг дахин байгуулагдахад даргаар нь Самданхүү гэдэг хүн

ажиллаж байжээ.

- 6.
7. 1963 онд төвийн хэсгийг нь хороо захиргаа байгуулж, ихэнх багуудыг нь Борнуурын сангийн аж ахуйд шилжүүлжээ. 1981 оноос эрдэм шинжилгээний туршилгын бааз сангийн аж ахуй болгожээ.
8. Төв нутгийн хүмүүн шастир, Л.Хэнчяахав, УБ, 2008.

38. Жаргалант

1. Төв аймгийн Жаргалант сум.
2. Тус сум 1929 онд албан ёсоор Жаргалантын САА нэртэйгээр байгуулагджээ. 1931-1932 оны зүүнтний алдаа завхарлын үед САА-д олноороо алдагдалтай ажилласан учир 1933 онд татан буугджээ. 1957онд БНМАУ-ын АИХТ-ийн зарлигаар Төв аймгийн Жаргалант сумын САА байгуулагдсанаар газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг голлосон, бие даасан том АА бий болжээ. 1945 он хүртэл сангийн аж ахуйн трестэд харъяалагдан захирагдаж 1945 оноос мал тариалангийн яаманд харъяалагдаж байжээ.
3. Мөн 1976 онд Жаргалантын САА-гаас Октябрь САА тасран салж, 1991оны өмч хувьчлалаар 3 ХК, 1 ХХК болон олон арван хоршоо, ХЭАА бий болжээ. Гол ХХК нь Арцаг, Жаргалант гэдэг нэртэй байгаад 1996 он хүртэл үйл ажиллагаагаа явуулж байгаад хувийн ХХК болсон байна.
4. Төв аймгийн Жаргалант сум Хараа голоос баруун урагш Жаргалант, Угтаал, Агьт, Загдал, Зөөхийн хөндийг хамарсан 242000 орчим га газрын хамарсан өргөн уудам нутгийг эзлэдэг.
5. 1939 оноос Сангийн аж ахуйн даргаар Дамба, Өлзий, Даваажав, Тунсаг, Цэрэн-Очир, Пүрвээ, Сосорбарам, Н.Аръяа нар сонгогдож улмаар Н. Аръяа нь 1970-аад онд хөдөлмөрийн баатар болжээ. Монгол улсын газар тариалангийн анхны хөдөлмөрийн баатар тракторч, камбайнч, ХААИС-ын багш Цэрэн-Очир болжээ. Намын хорооны нарийн бичгийн дарга Н.Дашням, САА-н намын байгууллагын удирдах ажилтан нарын дундаас “БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн баатар” цолыг анх хүртсэн.
6. 1945 онд ЗХУ-ын тусламжтайгаар газар хагалах, үр тариа хураах, цайруулах, хүнд хүчир ажлыг механикжуулах, трактор, комбайн, цэвэрлэгч машинтай болж, 7000 орчим га атар газар хагалан эзэмшижээ. 1960-аад оноос 532 га талбайн усалгааны систем байгуулж, жимс жимсгэний АА-г хөгжүүлж, 1970-аад оны үеийн Жаргалантын САА оргил үедээ 46.0 мянган га эргэлтийн талбайтай, жилдээ 30.5 мянган га-д үр тариа, 300 га-д төмс 100 га-д хүнсний ногоо, 1200 га-д малын тэжээл, 40 га-д жимс жимсгэнэ тус тус тариалж, 10.0 мянган тонн хадлан бэлтгэдэг, 40.0 мянган хонь, 1000-аад адуу, 4.0 мянга шахам үхэр, 400-2.0 мянган үнээний

Сүүний механикжсан ферм, 35.0 мянган өндөглөгч тахиа, 100 үндсэн 50 ээлжийн мэгж бүхий гахайн ферм, 170 трактор засварын 3-н газар 70 орчим автомашин бүхий авто граж зэрэг бүтэцтэйгээр үйл ажиллагаа явуулж иржээ.

1960-1970 онуудад САА-н хөгжил эрчимжиж бүтээгдэхүүн 3 дахин нэмэгдсэн, одоо САА нь 44000 га эргэлтийн талбайтай жил тутам 30 гаруй мянган га газарт үр тариа, төмс, хүнсний ногоо малын тэжээлийн ургамал, жимс тариалж байв. Газар тариалангийн ажил бүрэн механикжжээ.

7. 1954 онд Жаргалант САА-н дэргэд Жаргалант сумыг байгуулжээ. Тус САА-аас Баруунхараа, Сүмбэрийн САА-ууд бие дааж гарсан түүхтэй. 1940-өөд оноос газар тариаланг МАА-н салбартай хослуулан хөгжүүлэх зорилгоор нарийн нарийвтар ноост хонь, мах сүүний чиглэлийн цэвэр үүлдэрийн үхэр, шилмэл удмын адуун сүргийг хөгжүүлэхэд онцлон анхаарч ирсэнээр газар тариалан, эрчимжсэн МАА-г хөгжүүлэхэд өндөр амжилт бүтээл гаргаж байсныг нь төр засгаас үнэлэж, 1941 онд “Хөдөлмөрийн гавьяаны улаан туг”-ийн одонгоор шагнасан. Мөн засгийн газрын жуух бичгээр 6 удаа шагнагдав.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Сэлэнгийн түүхийн товчоо, Ө.Бавуу, Сүхбаатар, 2001.

39. Борнуур

1. Төв аймгийн Борнуур сум.
2. Анх хэдэн онд байгуулагдсан нь тодорхойгүй байдаг ч 1927 оны мэдээгээр Борнуурын Улсын аж ахуйн үйл ажиллагааны талаар мэдээ сурвалж байдаг. 1931-1932 оны үед зүүнтний алдаа завхарлын үед САА-д олноороо алдагдалтай ажилласан учир 1933 онд татан буугджээ. 1959 онд Улсын бага хурлын тэргүүлэгчдийн зарлигаар Бат-Өлзийт сумаар Борнуурын САА-сумыг байгуулсан.
1931 он Батсүмбэр сум
1938 он Баян-Өлзийт сум
1951 он Баянчандмань сум
1959 он Борнуур сум
3. 1991 он Борнуур сангийн аж ахуй нь Борнуур хувьцаат компани, Шархоолой, Даваанбулаг, Мандалнаран компаниуд болон хувьчлагдсан.
4. Шархоолой.
5. Д.Нандинцэцэг 1955 онд эрлийз үнээ бүрээс 1700 литр сүү сааль, Б.Лхагва 1977 онд 28 үнээнээс 29 тугал бойжуулж, БНМАУ-ын залуу аварга малчин болжээ. Саальчин Маахүүгийн Чимгээд 1983 онд үнээ бүрээсээ 5936 литр сүү бүгд 148600 литр сүү саан БНМАУ-ын хөдөлмөрийн баатар болжээ.

6. Борнуур улсын аж ахуй нь 700 десятин тариалж, 500 десятин пар хагалсан. 1976 онд Герман улсаас сүүний үүлдэрийн 1200 хар тарлан гунж авч, байршуулсан.
7. 1962 оноос Баянчандмань дахь “Эрнест Тельман” -ны Замтын нэгдлийг тус сангийн аж ахуйтай нэгтгэснээр цаашид хөгжсөн байна. Улмаар БНАГУ-ын техник технологиор Герман мэргэжилтэнүүдтэй хамтран ажиллаж, Улаанбаатар хотыг хангах төмс хүнсний ногооны 20 гаруй хувийг үйлдвэрлэдэг, хар тарлан үүлдрийн 400,800 үнээ, 720 гунжийн механикжсан зоорь, 3500 тонн хорголжин тэжээл үйлдвэрлэх цех, 7200 ам метр талбай бүхий шилэн хүлэмжтэй, төр олон нийт эмнэлэг сургууль, үйлдвэр үйлчилгээний байгууллага бүхий томоохон аж ахуй болон хөгжиж төвлөрсөн юм. Борнуурын САА 70.0 га бэлчээрийн талбайд МАА-гаа эрхлэдэг байв. V, VI таван жилийн төлөвлөгөөнд механикжсан саалын үнээ, 400-800 үнээний фермийг ашиглалтанд оруулсан. 1973, 1975, 1984 онуудад төмс хүнсний ногооны ургацаар МХЗЭ-ийн Төв Хороо, ХААЯ, НхДЗ-ийн зарласан болзолт уралдаанд 1, 2-р байр эзэлж, 20-60 мянган төгрөгөөр тус тус шагнуулж байжээ. БНАГУ-ын “Астелла” сортын төмсийг Монгол нутагт нутагшуулан тариалж, тогтвортой ургац хураан амжилт гаргасан хамт олон улсын 10 удаагийн аврага бригад болсон түүхтэй. Монгол улсын хэмжээнд хамгийн томоохон 1100 га усалтын системийг түшиглэн төрөл бүрийн ногоог тарьж, 4000 тн төмсний механикжсан агуулахад хадгалахыг нь хадгалж, борлуулахыг нь борлуулж, бас 3500 тн хорголжин тэжээл үйлдвэрлэж 7200 м² эрт ургацын ногоо болон үрслэг бойжуулах шилэн хүлэмжиндээ тарих, байцааны Бельрусс-85 сорт, Шийр-6 зэрэг олон төрлийн ногоо аль эрт болдог байв. 1983 онд герман улсын тусламжтайгаар шилэн хүлэмж баригдаж, 1984 онд 13 ажилчинтайгаар тариалалтаа эхлэж эрт ургацын ногоо, байцаа, өргөст хэмх улаан лооль, чинжүү, сонгино зэрэг нарийн ногоо тариалж улсаас өгсөн төлөвлөгөөг давуулан биелүүлж ирсэн.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай ба Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.
Заяа түшсэн нутаг, Л.Хэнчяахав, Б.Галбадрах, Л.Лосол, УБ, 2008.

40. Батсүмбэр

1. Төв аймгийн Батсүмбэр сум.
2. 1931 оны 2 сарын 7-ны өдрийн Улсын Бага хурлын тэргүүлэгчдийн 5-р тогтоолоор Богд хан уулын аймгийн Ноён уулын хошуунаас байгуулагдсан. 1930-иад оны Зүүнтний алдаа завхарлын үед САА алдагдалд орж ихээхэн

өр төлбөрт унасан учир үйл ажиллагаа нь багасан, туршилтын журмаар үр тариа тарих болсон. 1953 онд дахин байгуулагдсан.

3. 1956 онд татан буулгаж, 1959 онд дахин сум, САА болгосон.
4. Сөгнөгөр, Жаргалант, Үдлэг, Баян толгой, Улаантолгой.
5. 1963 онд Д.Дарамжав тус САА-н даргаар ажиллаж байсан. 1961 онд БНМАУ-ын анхны хөдөлмөрийн баатар болсон ногоочин Д.Долгор, 1971 онд БНМАУ-ын хөдөлмөрийн баатар С.Равжаа гахайчин, 1981 онд Хөдөлмөрийн баатар болсон саальчин Ц.Хорлоо нар тус тус ажиллаж байв.
6. Га тутмаас хураасан ургац 1980 онд үр тариа 8.0, буудай, төмс 77.6, хүнсний ногоо 167.9, тэжээл бүгд 36.0, бүгд дарш 47.9
1984 онд үр тариа 6.8, төмс 171.8, тэжээл 111.8, хүнсний ногоо 107.6, тэжээл бүгд 118.8, бүгд дарш 134.5
300 га-д төмс, 300-д хүнсний ногоо тариалдаг байжээ.
400 үнээний 2, 800 үнээний 1 фермтэй, жил тутам 5 сая орчим литр сүү үйлдвэрлэн, 4000 га-д тариалалт явуулан, жилдээ 4 сая гаруй литр сүү, 8000 тонн төмс, хүнсний ногоо улсад тушааж, 15-17 сая орчим борлуулт хийдэг.
Газар тариалангийн салбар нь 1000 гаруй га талбайтайгаас 2500 гаруй га-д тэжээлийн үр тариа бусад ургамал, 600 га-д төмс, хүнсний ногоо тариалж байв.
7. 1933 онд Батсүмбэрийн САА нь нийслэлийн хөдөлмөрчдийг сүүгээр болон хүнсний ногоогоор хангах чиглэлтэй 7 баг 657 өрх, 2100 хүн, 48,9 мянган малтай, 100 сая төгрөгийн эргэлтийн хөрөнгөтэй байжээ.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Төв аймгийн түүхэн товчоон, Б.Дашзэвэг ба бусад, УБ, 2003.
Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай, Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.

41. Залуучууд

1. Төв аймгийн Цээл сум.
2. БНМАУ-ын СнЗ-ийн 1976 оны 10 сарын 19 ны өдрийн 356-р тогтоолоор байгуулжээ.
3. 1990 оноос хэдэн хэсэг болон хувьчлагдсан.
4. Оргил төвтэй.
5. Анхны даргаар Хөдөлмөрийн баатар Бэгзийн Батчулуун, агрономич Д.Дамдинсүрэн, инженер Д.Цагаан, ерөнхий нягтлан бодогч Сосорбарам нар удирдан ажиллуулж эхэлжээ.
6. Газар тариалангийн үйлдвэрлэлд Дарханы ургамал газар тариалангийн

эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, ЗХУ-ын өндөр мэргэжлийн мэргэжилтэнүүдийн группыг урин ажиллуулж, ЗХУ-ын өндөр хүчин чадалтай Т-150 трактор, хөрсний эвдрэлээс хамгаалах газрын хаван боловсруулах техник, КПЭ-3.8, КПШ-5, КПШ-9, СЗС-2.1, СЗС-3.6 үрлэгч, Биг-3, КПП-250 зэргийн тоног төхөөрөмж ашиглах, хөрс хамгаалах иж бүрэн төхөөрөмж газар тариаланд шинээр нэвтэрүүлж, 26-42 центнер ургац хураан үр дүнтэй ажиллаж байлаа.

7. 1976 онд Угтаалын САА-н Цээлийн тасгийг түшиглүүлэн үр тариа болон нарийвтар ноост хонь үржүүлэн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулахаар байгуулжээ. Тус САА шинэ технологийг нэвтрүүлж, эрчимжсэн технологээр 26-42 центнер ургац хурааж байжээ.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай ба Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.

42. Угтаал

1. Төв аймгийн Угтаалцайдам сум.
2. Анх 1925-1930 оны хооронд Халиугчин Боролзой уулын хошуунд багтаж байгаад 1938 оноос Тээл, Буга, Уушигийн ухаа, Шийр зэрэг газраар нүүдэллэж байгаад Уушигийн ар Номгоны өвөрт суурьшсан байна. 1936-1937 онд Зөвлөлт Холбоот улсын тусламжаар манай улсад анх байгуулагдсан машинаар өвс хадах 12 станцийн нэг нь тус суманд байгуулагджээ. 1944 онд Цөцгийн тос боловсруулах завод байгуулагдан түүний даргаар Н. Гомбосүрэн ажиллаж байв.
1959 онд МАХН-ын IX бүгд хурлын шийдвэрийн дагуу, 1961 оны 3 сарын 27 нд тус суманд атарын анхны аяны дагуу уг САА байгуулагдсан.
3. Тус САА 1980-аад оныг хүртэл их эрчимтэй ажиллаж байсан ч 1990-ээд оноос ажиллаж байсан бүрэлдэхүүн нь салахад үйл ажиллагаа нь муудаж, одоо зөвхөн Угтаалцайдам сум нэртэй болсон. 1991 онд тус Сангийн аж ахуйгаас “Угтаал” хувьцаат ХХК байгуулагдаж, ерөнхий захирлаар нь тус аж ахуйн ерөнхий агрономичоор олон жил ажилласан Г.Магвандорж ажиллаж байжээ. 1993 оноос 4 компани, 9 хоршоо, 46 ХЭАА болж үйл ажиллагаагаа үргэлжлүүлэх болжээ.
4. Сумын баруун зүүн захын Угтаал уул, Цайдам нуур хоёрын нэрийг нийлүүлж өгсөн.
5. Атарын анхны аяны хүрээнд тус САА-д анх 76 хүн очсон нь гавъяатай хүмүүс байсан юм. Эндээс анхны дарга нь Бэгзийн Батчулуун төрөн гарч, ажил үйлсээрээ шалгарсан тул 1975 онд БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн баатар болж байжээ. Мөн атарчдын алтан медалиар тариаланч Ж.Мөнхтоогоо

шагнагдсан.

Тракторч, комбайнч Г.Алтанхүү “БНМАУ-ын хөдөлмөрийн баатар” болсон.

6. 167.3 мянган км хавтгай нутагтай, 143.3 мянган га ХАА-н эдэлбэр газартай, сумын иргэд болон атарчид нийлсэн 4000-аад хүнтэй байлаа. Эхний жилдээ 15.0 мянган га газар эзэмшиж, Угтаалын САА анхны жилдээ 1-га-гаас 15 центер ургац авч, 1962 онд авсан ургацаараа улсад тэргүүлж, НТХ, СнЗ-аас шилжин явах улаан туг, 30.0 мянган төгрөгөөр, улсад тушаах үр тарианы төлөвлөгөөг САА-г удирдах газрын болзлоос давуулан биелүүлсэн тул БНМАУ-ын СнЗ-ийн Хүндэт жуух бичиг 150.000 төгрөгөөр шагнагдаж байлаа. 1970-аад он болоход тус аж ахуй анх 40 орчим мянган ам дөрвөлжин километр эргэлтийн талбайтай болжээ. Мөн аж ахуй 48,2 мянган эргэлтийн талбайтай 33000 га газар тариа, 60 шахам мянган малтай, жилдээ багсармал тэжээл, байгалийн хадлан 21-22000 тонн бэлтгэж 25-27 сая төгрөгийн нийт бүтээгдэхүүн, 22-24 сая төгрөгийн таваарын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж 5-6 сая төгрөгийн ашигтай ажиллаж байжээ. Байгуулагдснаасаа хойших 15 жилд 349,3 мянган тонн үр тариа хураах төлөвлөгөөг 370,9 мянган тонн буюу 106,4 хувь биелүүлж, 18936 сая төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж 54,3 сая төгрөгийн ашигтай ажилласан байна. 5 Жилд 39,8 мянган тонн үр тариа илүү хурааж улсад 18,2 мянган тонн үр тариаг төлөвлөгөөнөөс давуулж 115,7 тэмс, 214 хувь хүнсний ногоог 110 хувь биелүүлжээ. Мал өсгөх хөдөлшгүй төлөвлөгөөг сангийн аж ахуй 3 жилд сумаараа 2 жилийн өмнө 5 төрөл дээр нь 122 хувь буюу 11000 малаар давуулж түүнээс тэмээг 109,5 хувь, үхэр 124,7 хувь, адуу 124 хувиар тус тус биелүүлсэн.
7. Тариалан эрхлэх төдийгүй тэжээлийн үйлдвэр, хүнсний ногоо, хадлан тэжээл бэлтгэх зэргээр өргөжүүлэн хөгжүүлсэн. Үр тарианы үйлдвэрлэл голлож байх үедээ өндөр ургац авч байсан жилүүд нь 1960-аад онууд, 1973-1975 онууд байсан бөгөөд 1 га газраас 18-20 центнер ургац хурааж, улс аймагтаа 4-6 удаа түрүүлж байв. Сангийн аж ахуйн дэргэд тэжээлийн үйлдвэр ажиллаж, жилдээ хэдэн зуун тонн багсармал тэжээл бэлтгэж байжээ. 1960-аад оноос тус сумын нутагт хэд хэдэн САА байгуулагдаж эхэлсэн байна. Залуучуудын САА, Жаргалантын САА, Атар, Октябрь, Баянцогтын САА-нууд зэргийг дурдаж болно.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998. Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай, Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.

43. Баянцогт

1. Төв аймгийн Баянцогт сум.
2. Анх 1929 онд Өвөр дулаан гэдэг газар байгуулагдаж анхны даргаа нь Чүлтэм бичээч ажиллаж байв. Улмаар 1931 оны 3-р сард хошуу тамгуудыг татан буулгаж сум аймагтай харилцах шууд эрхтэй болжээ. 1958 онд Баянцогт сум дахин байгуулагдаж, 1959 оны 3 сард хуралдсан МАХН-ын ТХ-ны III бүгд хурлын тогтоолоор эх орны гурилын хэрэгцээг дотроосоо хангах зорилгоор атар газар эзэмших шийдвэр гаргасны дагуу байгуулагдсан. 1962 онд Баянцогтын САА албан ёсоор байгуулсан.
3. 1990-ээд онд хувьчлагдсан.
4. Гуна, Хонгорын хөндий.
5. Чүлтэм /1929-1931/, Дорж /1931-1935/, Нарангэрэл /1935-1936/, Намсрай /1936-1938/, Пүрэвжав /1938-1939/, Цог /1939-1941/, Палам /1941-1942/, Сундуй /1942-1945/, Базаррагчаа /1945-1946/, Чагнаа /1946-1947/, Жанчив /1947-1948/, Ринчин /1948-1952/, Дэмбэрэл /1952/, Дондогдорж /1952-1954/, Жамбаа /1954-1956/, Чойжилсүрэн /1958-1959/, Палам /1959/, Дашням /1959-1961/, Ишжамц /1961-1962/, Дашзэвэг /1962/ анхны үеийн даргаар ажиллаж байсан.
1986 онд Хөдөлмөрийн баатар, саальчин П.Оюун, Анхдагч Б. Сүрэнхорлоо Гуны бригадын дарга, Б. Наянтай тракторч, Г. Будёнин, Д. Очир, Д. Пэрэнлэй, Нордогжав.
6. 1962 оны 4 сард тус нэгдлийг Сангийн аж ахуйтай нийлүүлэхэд тэмээ 348, адуу 7026, үхэр 2510, хонь 27621, ямаа 6165, бүгд 43670 мал байсан. Анх 1961 оны 2 сарын 29-нд Дунд уртын хуучин хятад тариачид байсан нурсан балгасны суурин дээр 2 гэр, 3 машин, 20 гаруй залуучуудтай анх атар газар эзэмших зорилгоор байгуулагдсан байна. Улмаар 1970-аад он болоход энэ сум сангийн аж ахуй 291,0 мянган га газар нутагтай, үүнээс бүх бэлчээр 224,1 мянган га-гийн хадлангийн бүх талбай 7,0 мянган га, ой, тайга 9,9 мянган га тариаланд шинжлэгдсэн 50,0 мянган га газар нутагтай энэ оны байдлаар тус сум сангийн аж ахуйд 700 гаруй өрх, 2600 шахам хүн амаас хөдөлмөрийн чадвартай 1500 хүнтэй үүнээс комбайнч-тракторчид 200 шахам, малчид 300 гаруй бусад ажилчин, ажилчид 100 гаруй барилга рам, мод гуалинд тогтмол 20 гаруй хүн ажиллах хүчтэй болсон байв. 1962 онд хүлээн авсан төлөвлөгөөг 178 % -аар биелүүлж улсад 1-р байр эзлэн 50 мянган төгрөг, 1963 оны аж ахуй соёлын төлөвлөгөөт арга хэмжээг аймагтаа тэргүүлсэн байна.
7. Симменталь, Алатау зэргийн сүү махын үүлдрийн үхрийг цэврээр буюу эрлийзжүүлэх замаар үржүүлж байсан.
8. БНМАУ-ын Хөдөө аж ахуй 60 жилд, Т.Бямбаа, УБ, 1982.
Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай, Ж.Сүрэнхорлоо,

Зуунмод, 2009.

44. Партизан

1. Улаанбаатар хот.
2. 1976 онд байгуулагдсан.
3. 1992 онд татан буугдаж Улаанбаатар хотын Сонгино хайрхан дүүргийн Жаргалант тосгон болсон.
4. 1921 оны үндэсний ардчилсан хувьсгалуудын Партизануудын нэрэмжит болгосон.
- 5.
6. Жилдээ 7 сая литр сүү сааж улсад нийлүүлдэг байсан. 800 үнээний механикжсан үнээний 2 ферм, 400 үнээний ферм 1, 200 үнээтэй энгийн бригад ажиллаж байсан.
7. Улаанбаатар хотын хүн амын ихэнхийн сүүгээр хангадаг байжээ.
- 8.

45. Гачуурт

1. Улаанбаатар хотын Баянзүрх дүүргийн 20 дугаар хороо-Гачуурт тосгон.
2. Гачууртын Сангийн Аж ахуй нь 1961 оны 4 сарын 19-нд Сайд нарын Зөвлөлийн 181-р тогтоолоор Төв аймгийн Баянзүрх сум (*Хожим Эрдэнэ сум*)-ын Улиастай, Дархит, Хуандайн фермүүдийг түшиглэн Улаанбаатар хотыг сүү цагаан идээгээр хангах зорилгоор 1340 малтай, далаад ажилтантай байгуулагдсан байна.
3. 1993 онд татан буугдаж хувьчлагдсан.
4. Гачуурт хэмээх газар нь Улаанбаатар хотоос 21 км орших бөгөөд Баянзүрх Хайрханы ард, Туул голын хөвөөнд Цагаан эргийн дэнж, Алтан тэвшийн хөндийд орших жижиг голын нэр болно.
5. Монгол улсын Хөдөлмөрийн баатар Галдангийн Зина 1971 онд тус Сангийн аж ахуйгаас хөдөлмөрийн баатар болсон.
6. Энэ сангийн аж ахуй нь 1958-1959 онуудад Зөвлөлт Холбоот улсаас авчирсан семминталь, хар тарлан үүлдрийн үхэртэй байсан бөгөөд Улаанбаатар хотын зүүн хойно байх Дамбадаржаагийн Вьетнамын нэрэмжит Чойбалсангийн зам нэгдлийг 1962 онд Гачууртад нэгтгэсэн байна. 1976 онд 131,5 мянган га нутаг дэвсгэртэй, 13089 толгой малтай, 806 ажилтантай, 45,2 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй жилдээ 8,8 сая төгрөгийн мөнгөн орлоготой, сүүний арван фермтэй, үүний дотор 800 үнээний саалийн механикжсан ферм, 1400 үнээний СФМ-1, СЭФ-8 ажиллаж сүүний чиглэлээр төрөлжсөн томоохон Сангийн аж ахуй байв.
7. Улаанбаатар хотын ард иргэдийг сүү, сүүн бүтээгдэхүүнээр хангах зорилготой хамгийн ойрхон орших Сангийн аж ахуй байв.

8. Төв нутгийн хүмүүн шастир, Эмхэтгэсэн Л. Хэнчяахав, УБ, 2008.

46. Атар

1. Төв аймгийн Баянхангай сум.
2. БНМАУ-ын СнЗ-ийн 1976 оны 10 сарын 19 ны өдрийн 356-р тогтоолоор байгуулжээ.
- 3.
4. Атарын анхдугаар аяны газар хагалж байсан газар. Төв нь Баянхангай.
5. Анхны дарга Сүрэнжавын Тамжид, Даваацэрэнгийн Доржпалам, Нанзадын Уртнасан, Жамбын Нямдаваа, Лхагвагэндэнгийн Бямбасүрэн, Юмжаагийн Алтансүх.
6. 1986 онд ажлаараа аймагтаа тэргүүн байр, ҮШ таван жилийн эхний дөрвөн жилд мал өсгөх, хадлан тэжтээл бэлтгэх, үр тариа, төмс хүнсний ногоо хураах, улсад тушаах төлөвлөгөөг 100-140%-иар амжилттай биелүүлж байжээ.
Га тутмаас хураасан ургац 1980 онд үр тариа 2.0, буудай 3.6, төмс 40.0, хүнсний ногоо 90.0, тэжээл бүгд 15.0
1984 онд төмс 190.0, хүнсний ногоо 21.0, тэжээл бүгд 31.5, бүгд дарш 103.2.
7. 1977 онд Лүн сумын нутагт үр тариа, махны чиглэлийн мал үржүүлэх зорилгоор анх байгуулжээ. Атарын II аян улс орон даяар өрнөж, 10 САА-г шинээр байгуулсан нь Атар САА байлаа.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Баянхангай нутаг сум-САА байгуулагдсаны 30 жилийн ойд зориулав. Д.Оюунчимэг, Улаанхад, 2007.
Төв аймгийн түүхэн товчоон, Б.Дашзэвэг ба бусад, УБ, 2003.
Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай, Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.

47. Нөхөрлөл

1. Төв аймгийн Аргалант сум.
2. 1976 оны 10 сарын 19 нд Баянцогт суманд байгуулжээ.
3. 1990-ээд оноос Нөхөрлөл САА-г төрийн өмч давамгайлсан Нөхөрлөл ХК болгосон.
4. Аргалант.
5. Анхны дарга нь 1976 онд инженер мэргэжилтэй Бадамдоогийн Дамдинсүрэн томилогджээ. 1987 оноос Д.Санжмятав тус тус ажиллаж байжээ.
6. 1991-1997 онд сумын төсөвт 21.0-53.0 сая төгрөгийн татвар, Нийгмийн

даатгалын санд 16.0-26.0 сая төгрөгийн шимтгэл төлсөн байна.

7. Үр тариа, МАА-н чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг. 1977 онд Нөхөрлөл САА-д түшиглэн Аргалант сумыг байгуулжээ. 1990-ээд оноос САА-г ногоо тэжээл голлон тариалдаг байсныг өөрчилж, улаан буудай, үр тариа төмс, арвайн гурил, хивс, дархан, худалдаа, мухлаг зэргийг эрхлэх болгож 200 гаруй хүний ажилчидтай, ажиллаж байв.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдавга, УБ, 1998 он.
“Аргалантыхан” дурсамж, дурдатгал эмхтгэсэн Б.Дамдинсүрэн, Б.Хүүхэнбаатар, Б.Базар-Адъяа ба Б.Магсаржав, УБ, 2007.
Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай, Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.

48. Архуст

1. Төв аймгийн Архуст сум.
2. 1969 онд анх мал аж ахуйн чиглэлээр байгуулагдсан.
3. 1991 он.
4. Шунхлайн ухаа, Бөөрөлжүүтийн хөндий.
5. Сургууль комбинатын анхны төгсөгч Паламын Даржаа, Батсүхийн Авирмэд, Аюурын Доржсүрэн, Тавхайн Рэнцэн нарын 20 гаран залуус Шунхлайн ухаад 500 га атар хагалснаар анхдагч нь болдог.
6. Архустын сангийн аж ахуйн тариалангийн эргэлтийн талбай нь 1969 оны байдлаар буюу атрын I аяны хүрээнд 10 гаруй мянган гектар болж үр тарианаас гадна эрдэнэшиш, вандуй, төмс зэрэг хүнсний ногоо тариалж байжээ.
7. 1955 онд Архустын сангийн аж ахуйг түшиглүүлэн тракторч, комбайнчдыг сургах сургууль комбинатыг мөн байгуулсан байна. Тус САА-н үйлдвэрлэлийн нэг үндсэн салбар нь тариалангийн салбар байсан бөгөөд мэргэжилтнээ өөрсдөө бэлдэж, ажлуулж байжээ. 1974 онд Архуст сумыг Эрдэнэ сумтай нэгтгэхэд САА-н малыг Эрдэнэ сумын Монгол-Унгарын найрамдал нэгдэлд шилжүүлжээ.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдавга, УБ, 1998.
Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай, Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.

49. Хэрлэн-Баян-улаан

1. Хэнтий аймгийн Дэлгэрхаан сум.
2. 1974 онд “Хэрлэн-Баян-улаан отор тэжээлийн станц” нэртэйгээр байгуулжээ.

3. 1992 онд хувчлагдсан.
4. Хэрлэн голын зүүн биед орших 1000 өвөлжөөтэй хэмээх Баян-улаан уулын нэрээр нэрлэгдсэн болно.
- 5.
- 6.
7. БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын тэргүүлэгчдийн 1974 оны 7-р сарын 27-ны өдрийн 204 дүгээр зарлигаар Хэрлэн-Баян-улаан хороог байгуулсан. Мөн оны 12 дугаар сарын 27-нд БНМАУ-ын СнЗ-ийн 561 дүгээр тогтоолоор отор тэжээлийн станцын Отор тэжээлийн аж ахуй болгон өргөтгөжээ.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

50. Сүмбэр

1. Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сум.
2. 1969 онд байгуулагдсан.
3. 1992 онд өмч хувьчлалын тухай хуулиар хувьчилагдсан болно. Говьсүмбэр аймгийг байгуулахад түүний бүрэлдэхүүнд Сүмбэр сум болж байгуулагдсан.
4. Сүмбэр уулын нэрээр нэрлэгдсэн.
- 5.
6. Хар хонийг өсгөх зорилгоор анх байгуулагдсан. Хар хонины арьсыг хурганд нь авч үслэг эдлэлийн үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүний хэрэгцээг хангаж байсан.
7. Хуучин Оцол-Сансар уулын хошуу буюу Монголын бурханы шашины томоохон төв Чойрын хийдийн байрлах нутагт байгуулагдсан.
8. Говьсүмбэр аймгийн үндэсний вэб хуудас.

51. Чандгана

1. Хэнтий аймгийн Өлзийт хороо.
2. БНМАУ-ын СнЗ-ийн 1976 оны 10 сарын 19 ны өдрийн 357-р тогтоолоор байгуулжээ.
3. 1992 он.
4. Хэнтий аймгийн нутагт орших Чандганы талын нэрээр нэрийдсэн.
- 5.
- 6.
7. Үр тариа тарих, нарийвтар ноост хонь үржүүлэх чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Сономдагва, УБ, 1998.

52. Хурх

1. Хэнтий аймгийн Өмнөдэлгэр сум.
2. 1981 онд байгуулагдсан.
3. 1992 онд татан буугдсан.
4. Хурхын талын нэрээр нэрлэгдсэн.
5. Анхны даргаар Архангай аймгийн Чулуут сумын харьяат Монгол улсын гавьяат эдийн засагч Чулуунбаатар ажиллаж байсан.
- 6.
7. Хэнтий аймгийн Өмнөдэлгэр, Батноров, Батширээт гурван сумын зааг нутгаас хуваан байгуулсан билээ. Мөн 1980-аад онд нэмж байгуулагдсан цөөн САА нэг юм.
- 8.

53. Өндөрхаан

1. Хэнтий аймгийн төв Өндөрхаан хот.
2. БНМАУ-ын СнЗ-ийн 1954 оны 5 сарын 18-ны өдрийн 187-р тогтоолоор анх САА-г байгуулжээ.
3. 1992 он.
4. Төв нь Буянт.
5. Тус САА-г бий болгосон хүн бол анхны дарга Өлзийтогтох, намын зохион байгуулагч Ёндон нар том үүрэг гүйцэтгэжээ.
Малчин зохиомол хээлтүүлэгч Агваанбалдан дөрвөн жил дараалан 3000-5000 хонь хээлтүүлж, нэг хуцаар 250-400 хонь зохиомлоор хээлтүүлж, жил бүр хонио 80-92 хувь хээл авахуулсан байна.
6. ЗИС-5, ГАЗ-51, ГАЗ-63 зэрэг ачааны машин 10, ХАА-н төрөл бүрийн машин 30 гаруйтай болжээ. 1954-1955 онд анх эрдэнэ шиш 50 га, арвай 72 га, овьёос 93 га-д тариалж, ажил үйлдвэрлэлээ эхэлжээ.
7. Анхлан 42 орон тоотойгоор байгуулав.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

54. Түмэнцогт

1. Сүхбаатар аймгийн Түмэнцогт сум.
2. 1960 онд байгуулагдсан.
3. 1992 онд татан буугдсан бололтой.
4. Түмэнцогт уулын нэрээр нэрлэгдсэн.
- 5.
- 6.
7. Улаанбаатархотоос 490 км, Баруун-Ургаас 140 км, Дорнод аймгийн төвөөс 200 км, Хэнтий аймгаас 150 км зайтай оршдог. Тус сум нь 250 мянган га

нутаг дэвсгэртэй, хойшоо урагшаа 55 км, баруун зүүн тийш 50 км, хилийн нийт урт нь 213 км байна. Түмэнцогт суманд Хар ямаатын уул, Инээдэг хад, Арслан хад, Жамбалнавгийн агуй зэрэг байгалийн өвөрмөц тогтоц бүхий үзэсгэлэнт газрууд байдаг. Мөн хуучин ашиглаж байсан гянтболд жоншны орд газруудаас гадна, шохойн чулуу, гематит, шаазангийн шавар, занар зэрэг 30 гаруй төрлийн эрдэс чулуулаг, байгалийн нөөц байна. Тус суманд хялгана хээр зонхилон тархсан 400 гаруй зүйл ургамал ургадгаас 80 гаруй зүйлийн эмийн ургамал ургадаг. Тухайлбал, Монголын улаан номонд орсон ховор ургамлаас монгол догор, алтангагнуур, гүйлс, эмийн алтан цэгцүүхэй, зэрлэг сармис, гандигар зэргээс гадна агь, таана, мангир, хөмөл, улаансонгино, зэрэг шүүст ургамал, хазаар өвс, ерхөг, хиаг, бударгана, зээргэнэ, хонгорзул, суль, зэрэг бэлчээрийн ургамал ургадаг.

8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

55. Баян-уул (Онон)

1. Дорнод аймгийн Баян-уул сум.
2. 1950 онд анх Онон сангийн аж ахуй нэртэйгээр байгуулагджээ.
3. 1990-ээд он.
4. Онон голын дагуу байгуулагдсан.
- 5.
- 6.
7. Бэлчээр-тэжээлийн чиглэлээр ажиллаж байсан.
1961 онд “Холбоо” нэгдлийг татан буулгаж Онон сангийн аж ахуйд нэгтгэсэн байна.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

56. Чулуунхороот (Эрэнцэв)

1. Дорнод аймгийн Чулуунхороот сум.
2. 1957 онд анх байгуулагдсан.
3. 1992 он.
4. 1959 онд САА-г шинэ засаг захиргаанд оруулж сумыг Чулуунхороот гэж нэрлээд, сангийн аж ахуйг Эрэнцав гэж нэрлэхээр тогтжээ.
5. Сангийн аж ахуйн анхны даргаар Бат-Очирын Нядаа томилогдон ажиллаж байжээ. Агротехникчээр Доржцэрэнгийн Жигмэд.
6. 1972 онд тус САА-д засварын газрын ЗХУ-ын тусламаар байгуулав.
7. Үр тариа, мал аж ахуйг хослуулан эрхлүүлэх зорилгоор СнЗ-ийн тогтоолоор 1961 онд нутгийн дундаж газрыг бодон Эрэнцавд шилжсэн. Хонь үржүүлгийн чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг. ЗХУ-ын тусламжтайгаар

САА-г иж бүрнээр барьж саалийн механикжсан фермүүд, үхэр бордох талбай зэргийг байгуулжээ.

8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

57. Хэрлэн

1. Дорнод аймгийн Хэрлэн сум.
2. 1959 онд байгуулагдсан.
3. 1992 он татан буугдсан.
4. Хэрлэн голын нэрээр нэрийдсэн.
- 5.
6. 1968 онд тус САА-д ЗХУ-ын тусламжтай хөдөө аж ахуйн авто засварын газар байгуулсан.
7. Төмс хүнсний ногоо, газар тариалангийн чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулдаг байж.
30000 өндөглөгчтэй жилд 6-10 сая өндөг үйлдвэрлэх хүчин чадалтай фермийг байгуулж байсан.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

58. Салхит гэжээлийн аж ахуй

1. Сүхбаатар аймгийн Баруун-урт хот.
2. 1961 онд байгуулагдаж илгээлтийн эздийг ажиллуулж эхэлсэн.
- 3.
4. Салхит хэмээх газрын нэрээр нэрлэгдсэн.
- 5.
- 6.
- 7.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

59. Сүмбэр

1. Дорнод аймгийн Халх гол сум.
2. 1972 оны 1 дүгээр сарын 14-ний өдөр БНМАУ-ын СнЗ-ийн 7 дугаар тогтоолоор Дорнод аймгийн “Халх гол” Сангийн аж ахуй нэртэйгээр анх байгуулагджээ. САА 1975 онд ашиглалтанд оржээ.
3. 1992 онд Халх гол сумын баг болсон.
4. Сүмбэр уулын өмнө талд.
5. 1981 онд трактор-комбайнч Р.Пүрвээ хөдөлмөрийн баатар болов.
6. Төмс хүнсний ногоо, газар тариалангийн чиглэлийн үйл ажиллагаа

явуулдаг байж.

Хөрсийг эвдэрлээс хамгаалах зурваслан тарих аргыг САА-н талбайн 30-80 хувьд хийж байжээ.

Автомат усалгуур бүхий 400-1000 га услах хүчин чадалтай услалтын системийг байгуулж малын тэжээл, төмс хүнсний ногоо тариалж байсан. 1978 онд тус САА-д үхэр бордох байгууламжийг ЗХУ-ын тусламжаар байгуулжээ. ЗХУ -ын тусламж, тэдний барилгачдын шаргуу хөдөлмөрөөр сүндэрлэн боссон тус сангийн аж ахуй махны чиглэлийн үхэр үржүүлэн өсгөх, усалгаагүй болон усалгаатай нийт 17 мянган га эргэлтийн талбайд малын тэжээл, үр тариа тариалж жилдээ 13,0 мянган тонн өвс хадах чадалтай өвч механикжсан хадлангийн бригад ажиллаж байжээ. 1978 оны байдлаар 18000 мянган га эргэлтийн талбайд жил бүр 13000 га тариалан эрхэлж байна.

7. 1972 оны 6 дугаар сарын 20-ны өдөр БНМАУ-ын АИХ-ын тэргүүлэгчдийн 117-р зарлигаар Халх гол дахь туршилтын станцыг харьяалсан хороог “Сүмбэр” гэж нэрлэн САА-г давхар харьяалах сум болгов.
ЗХУ-ын тусламжтайгаар САА-г иж бүрнээр барьж саалийн механикжсан фермүүд, үхэр бордох талбай зэргийг байгуулжээ.
1981 онд мал бордолгын аж ахуйг бүрэн байгуулж дуусгасан.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.

60. Шарын голын (Дархан) САА

1. Дархан-уул аймгийн Орхон сум.
2. 1959 онд ЗХУ-ын тусламжтай МЗН-ын нэрэмжит Дархан элит үрийн САА-г байгуулжээ.
3. 1992 онд татан буугдсан.
- 4.
5. ЗХУ-ын мэргэжилтэн М.В.Круть зөвлөх даргаар ажиллаж байсан.
6. Тус сум нь одоо 37,060 малтай ба өндөр ашиг цимтэй тахиа, гахай, үхрийн фермтэй.
7. 12-20 хүний бүрэлдэхүүнтэй 1980-иад оны сүүлч хүртэл ажилласан.
8. Сэлэнгийн түүхийн товчоон, Ө.Бавуу, Сүхбаатар, 2001.

61. Эг-Үүр

1. Хөвсгөл аймгийн Эрдэнэбулган сум.
2. 1959-1960 онд байгуулагдсан.
3. 1992 он.
4. Эг голын хөвөөнд.
5. Ямаачин Санжаажамц жил бүр 500-550 ямаа бойжуулж 100 хувь

бойжуулсан.

6. Эг-Үүрийн САА 1960 онд 1000 га-д анхны үр суулгаж, намар нь 3900 тонн үр тариа хураан авч байжээ.
7. 1963 оны БНМАУ-ын СнЗ-ийн тогтоолоор САА-н үйлдвэрлэлийн чиглэлийг өөрчлөж, сүүний чиглэлийн үхэр үржүүлэх САА болгосон. 1975 онд СнЗ-ийн тогтоолоор Эг-Үүрийн САА-г Тариалангийн САА болгон цомхотгожээ. БНМАУ-ын АИХ-ын тэргүүлэгчдийн 1985 оны 11 сарын 5-ны өдрийн 240 дүгээр зарлигаар Эг-Үүрийн САА-г дахин байгуулжээ.
8. Монгол улсын засаг, захиргааны зохион байгуулалтын өөрчлөлт шинэчлэлт (1991-1997), Ц.Содномдагва, УБ, 1998.
Хөвсгөл аймгийн товч түүх, С.Бадамхатан, Ч.Банзрагч, Мөрөн, 1961.

62. Улз

1. Дорнод аймгийн Баянтүмэн сум.
2. 1930 оны 4 сарын 7 хуралдсан Улсын ҮИ хурлын шийдвэрээр Улз САА юм. 1931-1932 онд үед зүүнтний алдаа завхарлын үед САА-д олноороо алдагдалтай ажилласан учир 1933 үйл ажиллагаа нь ихээхэн хумигджээ. 1960 онд үржил зохиомол хээлтүүлгийн улсын станц нэртэйгээр байгуулсан.
3. 1992 он.
4. Улз голын хөндий дагуу.
- 5.
6. Анх байгуулахад ЗХУ-аас сайн угсааны меринос хонь 1330, дотоодоос 30000 мянган эм хонь худалдан бэлтгэж олгосон байна. 1974-1990-ээд онд 400 үнээний саалийн ферм, 1000 га-гийн талбайн услалтын систем зэргийг ашиглаж байжээ.
7. Төмс хүнсний ногоо, газар тариалангийн чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулдаг байж.
8. БНМАУ-ын ХАА-н 60 жилд, Т.Бямбаа, УБ, 1982.

63. Тамсаг булаг

1. Дорнод аймгийн Матад сум, Халх гол сумын заагт орших нутаг бий.
2. 1954 онд хуралдсан БНМАУ-ын СнЗ-ын 180-р тогтоолоор байгуулагдсан.
- 3.
4. Тамсаг булаг гэх газарт байна.
- 5.
6. 1960 оны нэгдүгээр сард Сайд нарын Зөвлөлийн 19 дүгээр тогтоолоор Тамсагбулагийн САА нь Сүхбаатар аймгийн Хан-Хөхий уулын өвөрт Хар ямаатын гянт болдын уурхайн суурин дээр шилжин суурьшжээ. 1972 оноос газар тариалангаас гадна нутгийн шилмэл үхэр үржүүлэх болсноор

мал аж ахуй, газар тариалан хосолсон аж ахуй болсон байна. 1978 онд ЗХУ-ын хүч хөрөнгөөр сумын төвийг тохижуулж соёлын төв, 110 айлын орон сууц, хүүхдийн цэцэрлэг, сургууль, дотуур байр, эмнэлэг бүхий орчин үеийн тохилог суурин болсон байна.

7. Нарийвтар ноост хонь ба үхэр үржүүлэх чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг байв.
- 8.

64. Халиун буга

1. Улаанбаатар хотын Богд уулын орчим.
2. 1964 он.
3. 1992 он.
4. Богд хан уулын өвөрт оршино.
- 5.
- 6.
7. Бэлчээрээр үржүүлж, цусан эвэр ашиглах зорилгоор байгуулагдсан.
8. БНМАУ-ын САА-нууд, Д.Мандалсүрэн, УБ, 1969.

65. Сөгнөгөр

1. Төв аймгийн Батсүмбэр сум.
2. 1931 онд Цэргийн ба Мал тариалангийн яамны морин заводыг нийлүүлж анх байгуулжээ.
3. 1992 оны өмч хувьчлалын үеэр хэдэн хүмүүс хувьчлан аваад хувиараа АА явуулж байгаа.
4. Сөгнөгөр гол.
- 5.
- 6.
7. Адуу үржүүлгийн чиглэлтэй. Анх байгуулагдахад Английн цэвэр үүлдрийн азарга 30-ыг авчирч эрлийзжүүлэх ажлыг зохион байгуулж эхэлжээ.
8. БНМАУ-ын Сангийн аж ахуйнууд, Д.Мандалсүрэн, УБ, 1969.
Төв аймгийн газар тариалан 50 жилд, М.Эрдэнэдалай, Ж.Сүрэнхорлоо, Зуунмод, 2009.

66. Төрхурах

1. Улаанбаатар хотын орчим.
2. 1963 оны орчим байгуулагдсан.
3. 1992 он.
4. Улаанбаатар хотоос өмнө зүгт Налайх хот явах замын баруун гар талд орших Төр хурахын аманд байгуулагдсан учир ийн нэрийдсэн.
- 5.

- 6.
7. Үслэг ан үржүүлэх чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулж байсан.
8. БНМАУ-ын Хөдөө аж ахуй 60 жилд, Т.Бямбаа, УБ, 1982.

67. Баянтооройн ТАА

1. Говь-алтай аймгийн Цогт сумын нутаг.
2. 1987 оны БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн 1987 оны 4 сарын 3-ны өдрийн 129-р тогтоолын дагуу 1987 оны 4 сарын 16-ны өдөр Баянтоорой Тэжээлийн аж ахуй байгуулагджээ.
3. 1996 онд хувьчлагдаж Тоорой бүрд ХХК болон үйл ажиллагаагаа үргэлжлүүлэн шинэ технологи, шилдэг үйлдвэрлэлийг нэвтрүүлж Алтай нутгийн бизнесмен Батжаргал удирдаж байна.
4. Тоорой хэмээх говьд ургадаг мод бухий газарын нэрээр нэрлэгдсэн.
5. Баянтооройн Тэжээлийн аж ахуй байгуулагдахад анхны даргаар нь Л.Дашдаваа, Т.Арилдий, С.Шагдар, Ерөнхий нягтлан бодогч Г. Намнансүрэн, ерөнхий агрономич Л.Бадарч, Д.ариунмөнх, Б.Мягмаржав нар ажилласан байна. Тус Тэжээлийн аж ахуйгаас Ж.Гомбо Улсын аврага, Б.Рэнцэн, З.Донров, О.Дашцэрэн, Н.Батдорж, Санжсүрэн нар алтан гадас одонгоор Д.Батчулуун, А.Цэвэгмид Балдан, Намжилсүрэн, Мөнх-Очир нар Засгийн газрын шагнал авч байжээ. Б.Шазэвэг анх Цогт сум нэгдлийн дарга байхдаа Шугуй, Хаяагийн услалтын системийг санаачилан тэжээлийн аж ахуйн үндсийг тавьжээ.
6. Анх 800 гаруй га талбайтай, малын тэжээл үйлдвэрлэх үндсэн зорилготойгоор мал аж ахуй, жимс ногооны тариалалт эрхлэн үйл ажиллагаагаа эхэлжээ. Захуйн говьд улаан буудай, эрдэнэ шиш, арвай тарьж, гурил, малын тэжээл үйлдвэрлэж, хүн, мал амьтны хүнс идэж, тэжээлээр хангаж байв. Үүнээс гадна бэсрэг алим, чацаргана зэрэг жимсний модыг тарималжуулж алим жимсийг худалдан борлуулах, хүнсний үйлдвэрлэл явуулж байв. Одоо жилдээ 2-12 тонн жимс жимсгэнэ хураан авч, хоногт 8-12 тонн гурил үйлдвэрлэх хүчинтэй гурилын үйлдвэр, эсгийний үйлдвэр, арвайн гурил, ундаа нарийн боов, савангийн цехүүд ажиллаж байна. Нарийн хүнсний ногооны цехүүд ажиллуулж байна.
7. Тус Тэжээлийн аж ахуйг байгуулсан шалтгаан нь баруун бүс нутгийн малын тэжээлийн бааз суурийг нэмэгдүүлэх, усалгатай тариаланг хөгжүүлэх, дулааны хангамжид тулгуурлан жилд 2 удаа ургац авах зорилгоор байгуулжээ. Тус ТАА-н газар тариалангийн үйлдвэрлэл явуулдаг бүс нутаг нь Захуйн говь бөгөөд ургамлын ургалтын хугацаа 120-160 хоног, дулааны улиралд 42-45 градус, хөрсөндөө 69 хүртэл халдаг мөртлөө хур тундас, усан хангамж муутай, говь цөлийн хөнгөн хөрс зонхилсон бүс нутаг юм. Нутгийн иргэд мал аж ахуй, газар тариалангийн хосолсон

- жижиг аж ахуй эрхэлж байсан уламжлал бий. Энэ бүс нутагт газар тариалангийн томоохон бүтээн байгуулалт өрнүүлж, Алтайн нурууны өндөр уулсын цас, борооны усны хуримтлалаас 34 м өндөр шороон боомт бүхий усан цогцолбор, услалтын системүүд байгууламж 1000 шахам га талбайд тариалалт явуулж зарим жилд 2 удаа ургац авч байсан туршлагатай.
8. Баянтооройн САА-д Говийн Дархан цаазат газрын даргаар ажиллаж байсан А.Авирмэдээс тодруулсан аман түүхийн мэдээ.

68. Дархан САА

1. Дархан-уул аймгийн Хонгор сум 1932-1959 онд Дархан сум нэртэй байсан. 1959 оноос Хонгор нэртэй болсон. Сумын төв нь Буурал.
2. 1965 оноос Сэлэнгэ аймгийн Хонгор суманд “Дархан” САА харьяалагджээ. 1982-1992 оны хооронд Дархан хотын Хонгор хороо, Дархан САА нэртэй байжээ.
3. 1994 онд Дархан-Уул аймгийн Хонгор сум гэж байгуулагдсанаар “Дархан” САА татан буугдсан байна.
4. Шинээр байгуулагдсан сумын төвийг тус сумын нутаг дэвсгэр дээр байгаа эртний тахилгат Буурал уулын нэрээр нэрлэжээ. Анх сум САА байгуулагдахад сумынхаа нэрийг Дарханы хойхно орших Ноёнхонгор уулын нэрээр нэрлэсэн боловч “тэр үеийн үзэл сурталчид Ноён” гэдэг үгнээс цэрвэж “Хонгор” гэж нэрлэхээр тогтжээ.
5. Атрын анхны шанг 1959 оны 3 дугаар сард одоогийн шинэ хуучин хоёр Дарханы хоорондох Хөтөлөөс Бурхантын хөндий хүртэлх газрыг Хонгор сумын хоёрдугаар багт амьдарч байгаа Далайн Ланцав ДТ-54 трактороор татсан. САА-н үе үеийн удирдлага САА-н дарга А.Бадарчин, Б.Санжаажамц, Маршал Х.Чойбалсангийн комиссар байсан Д.Загдгочоо, атрын анхдугаар аяны агрономич Д.Чулуун, хөдөлмөрийн баатар Жанчив, ерөнхий агрономич Бадамцэрэн, ерөнхий инженер гавьяат механикжуулагч О. Рэнцэнханд, ерөнхий зоотехникч Ч.Гэндэнжав, малын их эмч Н.Дорж, Тэрбиш зэрэг хүмүүс ажиллаж байв. Дарханы САА 1968 онд Дархан хотын төвөөс нүүж Сум-Сангийн аж ахуйн төвийг барьж байгуулан одоогийн Хонгор сумын нутагт нүүж ирсэн. Атрын анхны ургацын дээжээр хийсэн 20 кг жинтэй том талхыг тэр үед Ардын их хурлын тэргүүлэгчдийн дарга байсан Ж.Самбуу гуайд гардуулж байсан.
6. Үр тарианы 8 бригадтай, Дарханы Хөдөлмөрчдийг сүүгээр хангах зорилгоор мах, сүүний семанталь цэвэр үүлдрийн 800 үнээний хүчин чадалтай саалийн иж бүрэн механикжсан “Төвийн” ферм, Шарын голыг хангах зориулалттай “Бууртын” 400 үнээний ферм ажиллаж байв. Хонгор сум нь 253.3 мянган га нутаг дэвсгэртэй, энэ нь нийт аймгийн газар нутгийн 77 хувийг эзэлдэг гэсэн үг юм. 32.1 мянган га тариалангийн эдлэн

талбайтай, 5.1 мянган хүн амтай, 1400 гаруй өрхтэй, хүн амын 17 хувь буюу 656 нь Казах иргэд эзэлдэг. 124.4 толгой малтай. Нийслэлээс 195 км, аймгийн төвөөс 25 км зайтай.

7. 1977 оноос Монгол-Зөвлөлтийн найрамдлын САА болж, 1988 оноос шилдэг үрийн САА гэж нэрлэгдэж байв. Атар газар эзэмших анхы аянаар 1959 оны 3-р сард байгуулагдсан дөрвөн САА-н нэг. САА байгуулагдахаас өмнө Сэлэнгэ аймгийн Дархан сум-Монгол Зөвлөлтийн найрамдлын нэрэмжит нэгдэлийн зүүн хэсгийн нутгийг Атрын анхдугаар аяны түшиц газар болгож, шинэ сум САА байгуулах тухай асуудлыг аймаг орон нутгийн удирдлагаас Засгийн газарт оруулан хэлэлцүүлж батлуулжээ. Засгийн газрын шийдвэрийн дагуу Сэлэнгэ аймгийн Хонгор сум-Дархан САА-г байгуулж, ЗХУ-ын хүч хөрөнгөөр тохижуулан Монгол Зөвлөлтийн найрамдлын нэрэмжит САА болгожээ.

8.

モンゴル国营農場

1. 所在地の現アイマク・ソム名 (便宜的に県・郡としておく)	5. 貢献者
2. 設立年	6. 統計関係
3. 閉鎖年	7. 特徴的な歴史
4. 場所の選定等の経緯	8. 関係書籍

1) バヤンノール国营農場

1. バヤンウルギー県バヤンノール郡。
2. 1961年の閣僚会議第57議決により設立された。
3. 1992年。
4. バヤンノールという地名で名称された。
5. 1991年に労働英雄となったヤギ牧民 I. Sasuizbai が働いていた。
6. 設立当時、自動車7、トラクター6、セヤルカ7、ジャガイモ植え付け機3、発電所2、労働者68人、フェルト製住居8張だった。設立年に158頭の牝ウシで酪農場をつくり、飼料を与えるため、316.7haの穀物、45.7haのジャガイモや野菜、38haの飼料作物を作付した。1962年、養鶏場をつくり、その頃、318haを開墾し、繁殖用家畜（去勢牡をのぞく）としてウシ1,374頭、ヒツジ2,544頭、ウマ402頭、合計4,320頭となった。
7. バヤンウルギー県にあるソム用の飼料農場。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』
A. Minis 1969 『バヤンウルギー県史』

2) ノゴーンノール飼料農場

1. バヤンウルギー県ノゴーンノール郡。
2. ノゴーンノール郡をツァガーンノール郡の第1、第5、第6、第8、第14バグ（郡の下部単位）の構成で1952年に設立した。面積5,200km²、人口6,539の90%がカザフ族である。1968年にバヤンウルギー県の各郡に干し草を供給する目的で設立された。
3. 1992年に民営化された。

4. 当郡のノゴーン湖にちなんで命名された。
- 5.
6. 1976年、この飼料農場には75戸の501人が働いていた。ウマ1ソーリ（ブリガードの下部単位）、ヒツジ・ヤギ4ソーリ、2,618.9トウグルグの資産があった。
7. ノゴーンノール郡にはモンゴル国の第3番の市場特別区域となるツァガンノール特別区域があり、ここで国内や海外の投資を集め、西方地域の発展に多に影響を与える、重要な区域である。
8. A. Minis 1969『バヤンウルギー県史』

3) ボヤント飼料農場

1. ホブド県ボヤント郡。
2. 1922年当時、サンギーン・タリヤーラン（国営農場）の名称で設立された。1922年に清朝ホブド公民を故郷に返して貴族の所掌にさせようとしたが、貧乏な農民たちは牛車や馬車が足りないで慣れた場所で生活したいと要請した。この要請を受けてJamsran貝子の支配下でタリヤーラン村にしたのが、現在のボヤント郡の起源である。
1931年にチャンダマニオール県をホブドとウブスの2県に分けた際にはホブド県はボヤント、バヤンハイルハン等12郡になり、ムンフハイルハン、ウインチ、ボルガン等の旗が設立される際にはナランハイルハンオール旗からボヤント郡を設立し、ツァガンボルガスを中心地とする行政区となった。
1931-1932年にボヤント郡に「ネグテゲリーン・ウラーン・ザム（統一的赤の道）」やバヤンハイルハン、サンギーン・タリヤーラン等の集団が設立され、党が設立され活動をしていた。1942年にボヤント郡からドート郡を分離し、1952年にボヤント郡の第10バグと第13バグを5つの地区にし、ジャラガラント市の人民代表会議の実行委員会を設立した。1932年にボヤントの「ネグテゲリーン・ウラーン・ザム」が閉鎖したあと、ボヤント郡の党員T. Deremを代表とするネグデル（以下、牧畜協同組合という邦訳で統一する）が設立され、1937年に最初の牧畜協同組合となった。その後、17番という国家印章のもとで活動を開始し、以来、その地域にボヤントの17牧畜協同組合と呼ばれたのが、「ソヨル」牧畜協同組合の始まりだった。
1957年にボヤント郡はバートルハイルハン、ボヤントの2つに分かれ、バートルハイルハン郡は「ジャルガラント・アミダラル（幸福な生活）」、「ウラーン・トグ（赤旗）」という牧畜協同組合でジャルガラント市近くボヤント川沿いに中心地を置いた。

「ソヨル」牧畜協同組合は1959年に上記2つの牧畜協同組合を合併し、1960年には5つのブリガードが活動していた。1958年、郡の中心地だったツァガンボルガスで地下水があふれたため、インフラ設備ができないと判断し、中心地は県庁所在地に移動した。1978年代から飼料農場となった。

3. 1993年。
4. モンゴル人民共和国閣僚会議の1978年の第307議決により、ボヤント郡の飼料農場と研究ステーションを合併させることになり、1979年8月には「ゾルガーギーンガザル」というところに移動した。ボヤント川沿いの旧官営農場のあったところである。
5. N. Bulgaa は1,137ツェントネル (=100kg) のキャベツ, J. Tsetsgee が455ツェントネルのカブラ, T. Erbuyan が376ツェントネルのサイロ用牧草を収穫し、国や県の上位を記録した。飼料農場長に S. Jambardorj や T. Ochir などが任命された。
6. 1932年には、小麦、燕麦などの穀物を1,100ha、えんどう豆32ha、諸野菜2ha 合計1,134ha を作付した。
7. 1716-1717年、清朝皇帝より、ホブド川に沿って穀物栽培地を作るべく命令があった。これを実行するために、(モンゴル人) 兵士400世帯、中国人100世帯を農耕に従事させ、872頭の去勢ウシで構成した。1923年、彼らが使っていた耕地や用水路を利用する目的で、ホブドの国営農場(サンギーン・タリャーラン) という名称で復活させ、耕作させた。1939年に首相命により、ホブドのステーションと統合し、1943年に再び国営農場(SAA) になった。
8. D. Gongor 1964『ホブド簡史』

4) オラントルゴイ国営農場

1. オブス県オラントゴム市。
2. 1979年からチャツアルガナを植え始めた。
3. 1990年代からチャツアルガナ会社になった。
4. オグズム峠の南にあるオラントルゴイという丘陵周辺に設立した。
5. 国営農場長として S. Dechinpil, Tuvaanii Tseveen ら (1980-1983) が働いていた。総合農業技師として Halzangiin Tseveegee が働き、大いに発展させた。
6. 1979年からチャツアルガナを植え始めたが、1983年までまったく収穫がなかった。1984年に初めて6t、1985年に36t、1986年に86tと発展し、平均して360tの果実、ジャガイモや野菜、穀物を大いに収穫できるようになった。当時、チャツアルガナの栽培面積は360haに達し、500haの灌漑システムのうち475haが機能していた。設立当初は260人が働いていた。

7. 機械技術班班長の T. Dügersüren, Yu. Galsan, 機械技術者の Kh. Rentsensambuu, 經理 M. Jigmed, J. Jigmed, 庭師 R. Jargal, D. Narantuya, M. Orolgoor, M. Yanjindulam, Ts. Tsetsegbal, B. Tümenbayar, トラクター運転手 R. Buia, Ts. Ölziitogtoh, A. Myagmar, J. Khüükhenjav などが働いていた。
1989年に B. Laagan, B. Bat-Ochir, D. Yanjiv, J. Geezen の 4 人が国家賞, S. Dechinpil が労働荣誉赤旗勲章, D. Volooj が北極星勲章を授与された。
8. N. Sükhbaatar ほか2006 『わたしの好きなオラーンゴム』
R. Adiya 2003 『オブス県地名簡事典』

5) ハルヒラー飼料農場

1. オブス県タリヤーラン郡。
2. 1979年に飼料農場の前身を設立した。1982年にハルヒラー飼料農場を設立した。
3. 1992年。
4. ハルヒラー・トゥルゲン川沿いに設立した。
- 5.
6. 飼料農場は家畜飼料を作る目的だった。3,000余 haのうち、毎年2,000-2,500haに穀物や家畜飼料を植えた。毎年7,000-11,000tの混合飼料を作ることのできる工場だった。
全耕地を現代的な灌漑システムでおこなっていた。ハルヒラー川からくみ上げ、あるいは水を溶かし、250-1,000ミリの直径で、土壤に2メートルの散水機で灌水する。54時間で一周し、72-92haを灌漑する。
7. この飼料農場ではもっぱら地元の民族集団であるドルベド、ホトン、バヤトが働いていた。ハルヒラー飼料農場は現在、オブス県タリヤーラン郡の一部になっている。伝統的な文化、習慣でモンゴルでも特徴的であるホトンがタリヤーラン郡の総人口の85.6%を占め、ホトンの先祖の地である。歴史上ではオイラトのガルドン・ボシヨグト王が農業をさせるために東トルキスタンのホータンから200世帯を移動させたことでモンゴルにホトンが住み始めたとされている。
8. R. Adiya 2003 『オブス県地名簡事典』

6) テス飼料農場

1. オブス県テス郡。
2. 1975年に飼料農場が設立された。
3. 1992年に閉鎖された。

4. オグズム峠の南側にあるオラントルゴイという小丘の周辺に設立された。
5. テス飼料農場の農場長に何人かが任命されたうち、Dashiin Gombosürenが15年間勤め、当該期間に郡の発展に大きな影響を与えた。
- 6.
7. テス郡のドゥンダ・ボ、ツァガーン・ブラー、シャル・ホトゴルにジャガイモや野菜を作っている。
8. R. Adiya 2003『オブス県地名簡事典』

7) バロントローン国営農場

1. オブス県バロントローン郡。
2. 1930年モンゴル人民共和国第6回人民大会議により国営農場を初めて設立した。1931-32年に極左派による失敗のため、いったん1933年に閉鎖した。モンゴル人民革命党中央委員会、閣僚会議の1943年6月23日の第30/36議決により、当ステーションを穀物栽培と牧畜を営むためにバロントローン国営農場として設立した。ウマ800余頭、ラクダ60余頭、ウシ100余頭、ヒツジ1000余頭を移住させることで牧畜を開始するきっかけとなり、1938年の秋に国営農場の中心地を現在の郡中心地にして活動を始めた。
1959年6月15日、モンゴル人民共和国の人民大会議の決定によりバロントローン郡をハンホヒー山の北側に設立した。国営農場が設立された1943-1959年のあいだは、行政区域としては現在のツァガーンハイルハン郡に属し、トローン郡と命名されていた。
- 3.
4. オブス県バロントローン川のほとり。
5. 1959年に郡が国営農場となり、長としてO. Ulambayarlakhが働いた。この国営農場から労働英雄のD. Batsuuri, Ts. Sanduijav, D. Tseren, S. Erdeneeらが出て、N. Mendbayar, N. Tsedev, B. Koliya, B. Dojoo, N. Lkhamüren, D. Chuluunらの30人、15部局部署が、国家級収穫チャンピオンの称号など褒章された。
6. 国営農場の活動が盛んなころには、年間5,000-7,000頭のヒツジを人工授精し、自由交尾をやめた。1990年には119,900,000トゥグルグの資産、トラクター132,コンバイン96, テクニク1,239, 自動車51, 農地22,800ha, 30,000余haに穀物, 飼料作物, ジャガイモ, 野菜を植え, オラングム穀類工場に原料を提供し, 年に17,000,000-20,000,000トゥグルグの生産量をあげた。1990年から東西トローンの2つの国営農場が, 6つの民間企業, 7組合に分解した。当郡の郡民が自主的に産業化をおこなってきた歴史があり, 穀物栽培に適した豊かな地域である。2006

年に1,570haに作付したうち、260余haに穀物、20haにジャガイモ、10haに野菜、1285haに飼料をつくった。農業を4つの事務所、5つの機関、710世帯で活躍させていた。近年、穀物、ジャガイモ、野菜の生産が減少したものの、灌漑可能な時には耕作した。

7. 耕作と牧畜から始めた。1940-1950年代からこの国営農場は経営を強化した。1945年から目的を特化させて、バヤド系ヒツジを繁殖させることとなった。1929年にウラーンサン集団、1937年にウマステーション、1941年にモンゴル人民革命党委員会、1942年に手細工、1943年に国営農場、1946年から病院、薬局、1947年に小学校、1952年に幼稚園、郵便局、1953年に家畜病院、1955年に交番、1956年に気象ステーション、1957年に10年制の小中学校、保育園、ディーセル発電所、ガソリンスタンド、1961年に文化センター、1982年にスーパーマーケット、1983年に混合飼料の工場、電話、白黒テレビステーション、1986年にトラクター75台の修理整備、1990年に2,000haの灌漑システム、800万立方メートル人工湖、ズーントローン国営農場、1995年に交番、1997年に100kw水力発電、空港（初めての民間の空港）、1998年に空港、衛星システム、1998年に国境警備局、2000年に国境警備隊、2002年にジャンライサグ大仏、空港設備、衛星システム機関がそれぞれ設立された。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』
A. Nyamaa 1999 『オブス県事典』

8) テス飼料農場（※同名 no.6 要注意）

1. サブハン県テス郡。
2. 1969年設立。
3. 1992年民営化。
4. テス川沿いズル山。穀物や飼料栽培に適したテス川の南河畔にあった旧MAAMC（牧畜機械センター）を継承利用。
5. 牧畜協同組合長には、D. Renchin 1956-1957（「マンダハ（＝発展）」牧畜協同組合）、D. Balgansüren 1956-1957（「ジャルガラント・アミダラル（＝幸福な生活）」牧畜協同組合）、I. Damdinbazar 1956-1959（「デルゲレヘ（＝展開）」牧畜協同組合）、D. Günchin 1958-1959（「ジャルガラント・アミダラル」牧畜協同組合）、H. Dagiinaa 1959-1964、D. Pürevsüren 1964-1965、S. Zunrii 1965-1968、Ts. Getsenpiljee 1968-1989、D. Dagvadorj 1989-1991、J. Münkbaatar 1991年にそれぞれ任命されていた。
新しく設立された飼料農場長にはA. Balchinが任命された。また、Altangereliin

Begzsüren は、テス飼料農場と「デルゲル・アミドラル (=展開生活)」牧畜協同組合の遊牧民で、1967年に132頭の牝ウシから132頭の子ウシを育て、「モンゴル人民共和国のチャンピオン牧民」として表彰された。

6. 1963年に設立されたMAAMCに基づいて耕作を始め、年間4,000余tの栽培飼料の収穫、3,000余tの自然牧草の刈り取りをし、300余tの混合飼料を作り、牧畜協同組合の家畜の飼料を自らの蓄積にもとづいて収穫し、家畜はもっぱらヒツジにすることで273,100頭まで増加させ、補助施設で豚70余頭を飼養していた。この牧畜協同組合の牧畜部門に800人、補助施設に50人、農場に40余人が働いていた。1974年にテス郡のデルゲレヘネグデルを閉鎖し、バヤンオール郡のジャラガラントネグデルに合併させ、“デルゲレヘ・アミダラル”と名付けてバヤンオール郡に付属した。

関係会議の1975年7月18日の第336議決により、テス飼料農場にウマ100頭、ヒツジ4,591頭、ヤギ2,409頭で総計7,100頭をバヤンテス(バヤンオール)郡の「デルゲル・アミドラル」牧畜協同組合から移籍させた。作っていた時代には、年間4,000t近くの栽培飼料の収穫、3,000t近くの自然牧草の刈り取り、300余tの混合飼料の製造を果たしていた。

1990年初期のころには車2台、トラック10台、キャタピラとタイヤのトラクターやコンバイン20台、200余haを自動散水できる灌漑システム、20tの種倉庫、30tの冷凍庫、20床ベッドの宿泊施設、5人同時に入れるお湯シャワー、文化センター、職人、大工、麵棒、ハム、小麦粉工場、仕立部などのある大きな牧畜協同組合になった。また、8年制の学校、医科のいる部局、幼稚園、児童館、家畜病院、スーパーマーケット、石炭ストーブ、630kwの発電所、2,000tの飼料倉庫、2,000羽の養鶏場、100tの野菜倉庫などの設備を整備した。さらに、耕作以外に家畜を繁殖させる「アルガラント」ブリガードを設立し、10,001頭の家畜で活動を開始した。

7. そもそもソ連の援助でテス飼料農場を設立し、多くの住民を居住させ、学校、病院、宿舎等を建設して開始した。1974年にテス郡(ソム)をテス地区(ホロー)に変更した。

しかし、2年後の1976年にモンゴル人民共和国人民大会議の第138命でふたたび郡に戻した。その当時、テス地区には600戸約3,000人、家畜13,000頭が属していた。森林草原地帯とまったく異なる気候のこの地域でも家畜を繁殖させ、国家級の競争で何度も優勝した。たとえば、1986年に事業で優秀し、中央4機関の旗、賞金を受賞した。また、バター生産、飼料栽培、経理部門で国家級の競争で何度も優勝した。

8. D. Bayarsaikhan 2007「ザブハン故郷で生まれた農業英雄たち」『サブハン研究』

9) ゴーリンホロー飼料農場

1. ゴビアルタイ県デルゲル郡。
2. 1962年に設立。
3. モンゴル国大会議の1990年5月6日の第36議決により、飼料農場を閉鎖し、ゴーリンホロー地区はデルゲル郡に統合された。
4. デルゲル山の南麓。
5. Ts. Lookhuuz が初めて組織し働いていた。
6. ゴーリン平野に6,000haの土地を開拓し、灌漑設備を整えて、1965年には314haに穀物、野菜、家畜飼料を栽培した。さらに、苗木の床をつくり、ゴビアルタイ県内に、植林用の苗木や植物の種子を供給した。
7. ゴビアルタイ県に1962年灌漑局を設立した。以後、近代的設備により灌漑されてきた。閣僚会議の1974年5月7日の議決により、ゴビアルタイとバヤンホンゴルの県境にあるオトル用放牧地を設定し、ゴーリン飼料農場に管轄させた。土壌風食を防ぐために防風林をつくるなどの仕事をしていた。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』
B. Bunchin, Ch. Songino 1986 『ゴビアルタイ県史』

10) バイドラグ国营農場

1. バヤンホンゴル県ジャラガラント郡。
2. 1956年に設立。
3. 1991年に閉鎖。
4. 中心地は、バイドラグ川のほとり。
- 5.
6. 牧畜ソーリごとに、牝ヒツジ用の家畜囲い（600頭を取容でき、340,000トゥグルグするもの）を50個、去勢牡・不妊牝ヒツジ用の家畜囲いを24個、貯水タンク80個を設置し、井戸を機械掘削した。チャマルという在来種を改良して、1983年3月にバイドラグ種にした。1986年の報告によれば、バイドラグ種のヒツジは40,000余頭になり、剛毛のヒツジを育てている地域に供給した。
7. 1956年春ザブハン県アルダルハーン郡から、ヒツジの品種改良部門が移動してきて、バイドラグ川のほとりに集まり、国家的事業の基盤となった。
その後、1961年に、バイドラグ国营農場は、草刈、品種改良、種付けの拠点、と変遷した。
国から、剛毛の「チャマル」ヒツジを育成する目的で1953年に国营農場が設立さ

れた。当時、70,000,000トゥグルグを投資した。10年制学校、幼稚園、乳児園があり、年間25トラクターを修理できる修理工場、400kwの発電所、60戸の住宅、医師のいる部局があった。家畜第3部の中心には、文化施設「オランボラン（＝赤コーナー）」管理棟、発電所、浴場、電化された家畜用の病院、飼料所（ツェグ）、洗い場などが建設された。

8. D. Regsüren 1990『モンゴル人民共和国バヤンホンゴル県史』

11) トゥブシルーレフ国営農場

1. アルハンガイ県トゥブシルーレフ郡。
2. 1923年に人民政府の議決により国土の新たな行政区域制で郡の古い名称を変更し、ツェツェレレグ・マンダル・オール県を設立した。サイン・ノヨン・ハン盟の中心地を、現在のツェンヘル県のトゥルーヘンテイに属していたツェツェレレグ川の右岸のマンダル・トルゴイ周辺に移したので、ツェツェレレグ・マンダル県という名称の起源となった。1943年4月にトゥブシルーレフ郡の機械による草刈ステーションを国営農場にした。このときから、国営農場には農場長をおくようになった。ウシの新しい品種を発見するためにアルハンガイ県のトゥブシルーレフの国営農場をウシの繁殖牧場に変える等の事業を实践する計画を立てていた。
3. 1990年に閉鎖され、トゥブシルーレフ郡の国営農場は、いくつかの株式会社になった。「ハツween・ツォールハイ」社長 N. Narantuya, 「バガハンガイ」社長 B. Javkhlan, 「ジンス」社長 G. Tserenbat, 「アルタン・サラール」社長 B. Nyamsürenである。
4. トゥブシルーレフ。
5. 1960年にこの国営農場の技術者 Tovaan がアルハンガイ県から最初のモンゴル人民共和国労働英雄になった。
6. アルハンガイの総耕地面積は1,100ha、機械化は61.8%。1943-47年に機械で草を刈り、ウマステーションの数は4倍になり、刈った草は2倍になり、家畜の数は19倍になった。スイチョフ種のウシは、出生時39-42kg、6ヶ月で171kg、12ヶ月で314kgに成長するようになった。

国中に農場を活性化させ、小麦粉、肥料を国内で生産する目的で政治局の第40議決で設立した初期の5つの農場の1つがトゥブシルーレフだった。トゥブシルーレフ農場は首都ウランバートルから464km、ツェツェレレグ市から45km離れており、標高1,900m、森林地帯の美しい地域である。中心地はタワンボラグ。ホトント、バトツェンゲル、ツェンヘル、オギーノール郡と境を接している。郡土は1,200km²、つまり122,283ha、この14パーセントを水と森林が占める。864世帯の

3,410人住んでいる。活動が盛んなころには18,000haの作業用地, 2,800haの草刈場, 牧地の89.8haで活動をおこない, 穀物用2, 草刈用1, 牧畜用3つのブリガードを設立し, 活動をしていた。主たる産業として牧畜と農耕の両方を実施していた。2008年の調査によれば, 総家畜数は108,900頭, うちウマ9,778頭, ウシ6,186頭, ヒツジ47,973頭, ヤギ44,963頭だった。農耕のために郡に120台のトラクター修理工場, 20台のトラクター修理部局2つ, 機械化された穀物耕地, 1,100kwの発電所, 炭鉱3つ, 年間500t混合飼料を生産することのできる工場, 木工場, またキャタピラトラクター38台, タイヤトラクター85台, コンバイン40台, 自動車39台で活動していた。

7. トゥブシルレーフ郡の基礎となった草刈馬車ステーションとは, 草刈鎌20本, 同じく20本の熊手, 干草を束にまとめる機械を運び, アラ・ファイテンのファイテン湖の真北にあるダギニン・トルゴイの北の「ホンホ・タル」というところに, ゲル(フェルト製移動住居)とテント計10張で滞在していた。これは, ソ連からチョイバルサン元帥に贈られた10個の草刈馬車ステーションの1つだった。現地に1ヶ月滞在したのち, フフ寺の「ウラーン・チョロー」あるいは「エルデネ・トルゴイ」とよばれる付近に移動した。

1952年にウシの品種改良拠点となった。1953年に肉乳用としてスイチョフ種の牝1歳子ウシ20頭, 種牡ウシ29頭を連れてきて, 117頭の純血スイチョフ種のウシがいた。

1960年に9,904haを開拓し, 2,497haに作付して, 分割し, 1haごとに2,180kgの種子を収穫した。そのうち小麦はhaあたり2,500kgである。当時のモンゴルの平均よりも高い。

8. D. Regsüren, A. Baljinnyam 1973 『アルハンガイ県史』
Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』
D. Mandalsüren 1969 『モンゴル人民共和国の国营農場』

12) タリヤーラン国营農場

1. ホブスグル県タリヤーラン郡。
2. 1943年閣僚会議の議決により国营農場になった。
3. 1992年に民営化し, 現在も操業中。
- 4.
5. 1970年にJ. Sodovら多くの優秀者を輩出した。
6. 郡土は3,341km², この1,582km²は放牧地, 167km²は農地(フブスグル県の総農地の74%)になる。

7. タリャーラン郡は、フブスグル県の農地資源のほとんどを満たすセレンゲ河の北方周辺にある。
8. Ts. Sodonomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』
M. Nyamaa 2001 『フブスグル県事典』

13) マクサルジャヴ国営農場

1. ボルガン県ホタグオンドル郡。
2. 1977年9月に設立。
3. 1992年閉鎖。
4. ホタグオンドル郡出身で、モンゴル国の独立に貢献した防衛大臣マクサルジャヴの名前にちなんで命名された。
- 5.
6. 当国営農場は1990年に21,600haの耕地があり、年間平均17,150t収穫し、10,000tを国に供給していた。毎年、国家基金に3,000tの収穫を提供していた大きな農場である。
7. 穀物栽培目的で活動していた。10ほどの寺院があった。ヨモギ類、コケモモ、カラマツ、シラカバ、ヒマラヤスギ、コケ類、低木、密生した小木、モミの木などがある豊かな地域である。
8. Ts. Sodonomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

14) ハラホリン国営農場

1. ウブルハンガイ県ハラホリン郡。
2. 1956年4月27日モンゴル人民共和国閣僚会議の第197議決により設立。
3. 1990年閉鎖。
4. モンゴルの古都カラコルムにちなんで命名された。
5. 総合技術者モンゴル人民共和国の労働英雄、勲章技術者 Ts. Shatar が働いていた。郡長兼国営農場長として大人民会議議員の L. Gombosüren, S. Pürvee, Z. Tsoodol, 副長 Ochir らが任命されていた。
優秀遊牧民 D. Dorj
6. この郡・国営農場の総面積は233,000haであり、そのうち10%を穀物栽培用、83.4%を草刈場、3.6%を森林が占める。1970年から始まり、12,000,000-14,000,000 トゥグルグの生産高があり、3,000,000-4,500,000 トゥグルグの利益があった。
7. 耕作地として活動している。

1980年3月14日のモンゴル人民革命党政治局の第100議決により、ハラホリン国营農場におけるすぐれた経験を産業部門で浸透させることが決定された。すなわち、その決定では、北極星勲章を受章したハラホリン国营農場のメンバーのほかに、労働英雄4名、光栄賞4名、国家級チャンピオン26名がいた。ハラホリン国营農場は経営部局を設立し、そこで生産経費や、初期の登録情報の看板をつくり、基礎登録の進展を表した看板も設置した。また、計画、経済促進の新しいシステムを導入した成果について経済学習に利用した。専門的な人材を恒常的に育成し、彼らの知識、教育、働く方式を進展させるために徹底的に注意を払ったため、専門家がさらに経験を積み、責任感を強化することができた。専門家は5年計画で働かせ、党部局、委員会、郡の会議で仕事の報告をおこない、定期的に評価した。毎年、春の作付、秋の収穫の前に若い技術者のトラクター、コンバインを経験者に確認させ、相談をさせていた。農場の具体的な目標を人びとに宣伝、実践することで、仕事の関連を改善させる、グループの意志力を展開させるために、収穫オープンパーティー、搾乳者女性たちの労働、文化小会議、牧民会議などの全体的な行事を実施していた。

8. Ts. Sodonmdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』
D. Nürenzed, T. Renzen 1976 『北極星勲章を受けたハラホリン国营農場』

15) サンサル国营農場

1. ボルガン県ラシャーント郡。
2. 1985年にボルガン県グルバンボラグ、ダシンチレン、中央県のエレデネサント郡等の境の土地を切り取って設立した。
3. 1992年閉鎖。
4. サンサル山の東南方に位置する。
- 5.
6. 2007年に家畜総数は82,405頭、うちラクダ33頭、ウマ5,238頭、ウシ2,590頭、ヒツジ39,936頭で、20haにジャガイモと野菜を栽培した。
7. モンゴル国の最初の宇宙飛行士 J. Gürragchaa を記念し、ソ連の援助で建設した。
8. J. Boldbaatar, Ts. Pürevsüren 2008 『ボルガン県小事典』

16) エルデネサント飼料農場

1. 中央県エルデネサント郡。
2. 1971年にソ連の援助で飼料農場を設立。

3. 1990年に民営化し、現在までに「ボヤント・トゥブ」, 「ホルゴハイルハン」などの企業となり、現在も操業中。
4. エルデネサント郡中心。
5. 草刈馬車ステーション長として X. Choi, P. Tsevegdoj, P. Buyanravjikh, G. Demberel, Sh. Nemekhbayar, 家畜部門長として B. Natsag, D. Chuluun, O. Dagva, D. Mishigdoj, R. Dondogjav, 飼料部門長として S. Damdinsüren, B. Byambajav, J. Sürenkhorloo らが任命されていた。
6. 穀物栽培部門 4, 草刈部門 1, 牧畜部門 1 の諸ブリガードがあった。15馬力のトラクター305台, コンバイン60余台, 荷物運搬用トラック40余台があり, 11,700t の混合飼料を製造する能力があった。2,400t 収容の穀物倉庫, 時間あたり720kw の発電所 DGA300, 2,000,000kl の暖房が可能なインルト 6 という機械, 浴場, パン工場, 食堂, 52戸の住居, 400人の学校, 25床ある幼稚園, 保育園, ブリガード管理事務所, 文化施設, 上水道, 下水道があった。
7. 600人が働き, 国内外で研修した技術者(メカニクチッド)が200人いた。スフバートル勲章 1 人, 労働荣誉赤旗勲章 2 人, 北極星勲章10人, 表彰26人, 第5次から第8次5ヵ年計画でノルマを超えた400人がそれぞれ表彰された。1975, 1977, 1983年には混合飼料の品質競争で上位にランキングされ, モンゴル人民共和国閣僚会議の評価による金賞を得て, 国家第一級と認定された。
8. A. Bat-Ochir, L. Enkhbaatar 2000 『中央県エルデネサント郡』

17) バヤンノール飼料農場

1. ボルガン県バヤンノール郡。
2. 1979年に設立。
3. 1990年代初頭民営化。
4. 1962年に閉鎖されたバヤンノール郡中心に設立された。
5. 1983-1992年に T. Tseveen が農場長に任命されていた。草刈の国家級チャンピオンを10人近く輩出した。
6. 1979年にソ連の資金援助により100%機械化した草刈場を 8 部局で開始した。毎年 100,000t の草を準備し, ゴビ地方に供給した。年間4,000,000-5,000,000トウグルグの生産があり, 毎年国家計画を超えて生産し, 集約的に発展していたが, 1990年代初頭に民営化された。人の健康を目的としてチャツアルガナ, ウフリーンヌドとよばれるベリー類, ベスレグアリムなどの果実や, ジャガイモ, 野菜を大いに栽培し, 小麦粉, 蒸しパン, 揚げ菓子などを製造していた。
7. バヤンノール飼料農場の設立と関係して1980年7月30日に人民大会議第22決定に

より、バヤンノール郡を建設し、中心地をウジートと命名した。

8. J. Boldbaatar, Tss. Pürevsüren 2008 『ボルガン県小事典』

18) インゲトルゴイ国营農場

1. ボルガン県セレンゲ郡。
2. 1943年に国营農場になった。
3. 1992年に民営化し、小農場に分割された。
4. インゲトルゴイ。
5. 総合農業技術者 B. Tseren が 1971年にモンゴル人民共和国荣誉農業技術者になった。獣医 Damdindorj, Sükhbaatar, 学者の R. Javzmaa らの指導により、モンゴル在来種のウシをカザフの白頭品種とかけ合わせて肉用のセレンゲ種をつくった。ヒツジ牧民の S. Gombodorj が経験から 3 年連続 160-170 頭の種牡だけの群れを放牧し、98-100% を維持し、すべて中から上の肥えた状態にさせた。4 年目の中ごろには、春に 60-70kg, 秋に 75-80kg になった。
6. 往時の穀類栽培の発展は 1943 年春の成績からわかる。1,502ha のうち、技術的に 25.9% が耕された。最初の 5 年計画で、国营農場はヒツジから羊毛 1.4kg, 1 ha あたり 1180kg の収穫を得て、当時の好例になっていた。
7. 1937年にソ連の援助により草刈ステーションを建設した。このステーションのちにモンゴル・ソ連友好記念インゲトルゴイ国营農場として発展した。1955年 2月にモンゴル人民革命党中央委員会、閣僚会議の合同会議により、インゲトルゴイ国营農場は穀物栽培拠点と定められた。
8. Ts. Sodonmdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』
J. Boldbaatar, Tss. Pürevsüren 2008 『ボルガン県小事典』

19) オラントトルゴイ国营農場

1. オルホンオール県ジャルガラント郡。
2. モンゴル人民共和国閣僚会議の 1976 年の第 249 議決により、エルデネト市の住民に、ジャガイモや野菜、乳を供給するために国营農場を建設し、農場長 R. Nyamdorj が任命された。
3. 1992年に民営化され、オルホンオール県が設立させる時に当県の 1 つの郡となった。
- 4.
5. 当初、穀物栽培用には第 4 分隊があたり、54 人がいた。詳細は以下のとおり。ト

ラクター運転手28, 牧民4, プリガード長1, 班長1, 経理1, 自動車運転手1, 脱穀その他18人。ヒツジ1,558頭, ウシ73頭, ウマ11頭。最初の農場長はNyamdorj, 総経理はDondovで, 総合農業技術者Baasanjav, 総合エンジニアAvirmed, 経営Mönkhjargalらが働いた。

6. オラントルゴイ分隊を国営農場にする際, 4,933,617トゥグルグの資本があったが, 酪農目的にした。

1970年に400牝ウシと, 穀類および野菜で合計7,050haだった。

1977年, 国営農場になった後では, 880,000kgの小麦の種, 400,000kgのじゃがいもの元, 70,000kgの燕麥の種が必要であり, 600,000kgの小麦の種は用意できたが, 他は用意できなかった。

1978年から営業を開始し, ラトビア, リトアニア, エストニアから良い品種のウシを706頭1978年10月ソ連のナウシク駅まで運んできた。その後, 1200tの乳を産出する酪農場を開業し, エルデネト市に牛乳を供給した。

7. 1976年, ボルガン県セレンゲ郡インゲトルゴイ国営農場の, オラントルゴイ第4分隊を独立させて国営農場とした。1976-78年のあいだはオラントルゴイ国営農場の準備期間であり, 1978年1月の人民大会議代表の第15決定によりエルデネト市のジャルガラント地区として設立した。当時, 501戸, 2,200人, 1,800頭, 59,600haの行政区だった。

1980年10月24日にモンゴル・ソ連政府コミッションが, この国営農場を完全にモンゴルに与えるという式典をおこない, 国営農場長のSh. Orosooが鍵を受け取った。国営農場を最初に設立するときからソ連の技術顧問長A. P. Koblik, 動物学顧問I. F. Ilichenko, J. I. Ananin, A. F. Ivaninko, エンジニア顧問A. P. Jeltov, I. V. Volodiya, 獣医顧問I. V. Oliega, 搾乳技術顧問J. I. Kharlamovら大勢の専門家が協力した。

8. N. Lkhagvadulam, Ts. Badamsed 2008 『ジャルガラント30周年』

20) ボルガルタイ国営農場

1. セレンゲ県パローンブレン郡。
2. セレンゲ県が1931年に設立される際, ボグドハーン盟パローンブレン・ハン・オール旗から, モンゴル人民共和国小会議委員会の1931年2月7日の第5議決により, 農場に移管された。モンゴル人民共和国閣僚会議の1937年12月15日の第33議決により, ボルガン県をセレンゲ県のいくつかの郡と統合して設立する際, パローンブレン郡はボルガン県に属することになった。モンゴル人民共和国閣僚会議の1941年12月11日の第81議決により, 1942年2月にセレンゲ県に戻したが, 1956

年にセレンゲ県を閉鎖する際に再びボルガン県に属させた。1960年にセレンゲ県を再び設立した際に、セレンゲ県に戻った。バローンブレン郡に1954年「ウルヌルト」牧畜協同組合が設立された。モンゴル人民共和国閣僚会議の1976年10月19日の第357議決により、セレンゲ県のバローンブレン郡の「ウルヌルト」牧畜協同組合は、ツァガートルゴイ国営農場のボルガルタイ分隊と統合され、穀物と細毛ヒツジを目的とするボルガルタイ国営農場が設立された。これ以降、当郡は国営農場となった。

3. 1992年に閉鎖。
4. ブレンハン山を水源として65km流れてオルホン川に流れるボルガルタイ川の沿岸。
5. 設立時に、西方諸県から自由意志で移民を募った。彼らをバローンブレンのホトンたちと呼ぶ。最初の郡長は Ts. Luuzandorj, Shaamii と言われる Luvsandash, T. Sambuu, G. Sanjaajav, T. Javaa, Jantsandorj, R. Baldan-Osor, Ts. Gombosüren, N. Dorj, Sh. Lkhamsüren, Ya. Badarch, Natsagdorj, T. Dorjsüren, B. Nyamsündev, P. Ayush, Ch. Vandansüren, Ts. Shagdarpurev, D. Badarch (1992-1996), M. Nordog (1996-1998), D. Badarch (1998-2000), N. Davaadamdin (2000-2004), J. Narantsetseg (2004-2008), J. Shirchmaa (2008年以降)
最初の労働英雄である L. Dandar はオブス県21戸103人を動員した。農場長として Devsinshovgoo, Nyamsündev, Ayush, Shagdarpurev, D. Badarch らが働いた。この国営農場から、国家級チャンピオン遊牧民 D. Luvsandorj, D. Tuvaandash, J. Uriyankhai, 国家級収穫チャンピオン M. Chuluunbaatar, J. Adiyasüren, B. Bold, B. Togoobor, J. Algaa, O. Janchiv, L. Urtnasan, L. Myagmar, Darambazar, O. Byambadag らを輩出した。
6. バローンブレン郡は県から240km離れており、2010年の調査で郡土2814.5km²、バグは3つ、758世帯の2,850人、家畜数1,271,000頭、農地21,700haだった。
7. 乳用のホルスタイン種の導入や、灌漑穀物栽培も始めていた。
8. O. Khishigsüren 2003 『セレンゲ故郷 (事典)』

21) オルホントール国営農場

1. セレンゲ県オルホントール郡、中心地はバヤンツォグト。
2. 1924年にボグドハーン盟のバローンブレン・ハン・オール旗のデーデ・オルホン郡という名前で設立された。1931年から当郡はバイツ・イヴェールト郡と統合しオルホントール郡になった。モンゴル人民共和国閣僚会議の1937年12月15日の第33議決でセレンゲ県オルホントール郡になった。1938年にボルガン県を設立する

際にセレンゲ県からボルガン県に移された。モンゴル人民共和国小会議の1941年12月11日の第81議決でボルガン県からセレンゲ県に戻された。1956年にオルホントール郡の「フグジル (=発展)」牧畜協同組合が設立された。1956年にセレンゲ県が閉鎖された時、中央県に属していたが1959年にセレンゲ県が設立されると中央県からセレンゲ県に戻された。1959-1960年にバグ、ブリガード、郡、牧畜協同組合の組織に変更をおこなった。

1972年11月14日第357議決により、この地を国営農場にした。オルホントール農場が設立される際にオルホントールの「フグジル」牧畜協同組合を統合させ、郡・牧畜協同組合を郡・農場にした。

3. 1992年に閉鎖。
4. オルホントールとトールの両河川周辺の牧地に設立した。
5. 郡長はS. Gombodorj, Ochir, D. Yadam, Badarch, K. Tleykhan, B. Balgan, M. Jamsran, B. Lkhagvasüren, R. Pürevdorj (1992-1996), D. Bayarsaihan, Gombo (1996-2000), S. Jamsran (2000-2004), P. Chuluuntsetseg (2004-2008), S. Erdenebayar (2008年以降)である。
ウシのセレンゲ品種を確立した牧畜専門家L. Damdindorj, O. Sükhbaatarらが国家賞を受賞した。1981年に労働英雄ヒツジ遊牧民S. Gonchigbal, 榮譽経済学者U. Dashdendev, 榮譽技術者N. Tseeren, 榮譽技術者H. Junsbek, 榮譽技術者U. Dorj, 国家褒賞者である牧畜専門家L. Damdindorj, U. Sükhbaatar等多くの有名人が輩出した。
6. 国営農場の最後の20年間に合計267,000tの作付用の小麦の種を提供した。県中央から200km離れている。オルホントール郡2010年の調査で郡土は2,940.8km², 957世帯の3,600人, 耕地は23,100ha, 家畜数は157,300頭だった。
7. 肉用種を目的としていた。当該国営農場は施設整備の優れた屠畜場を有していた。オルホントール郡はセレンゲ県の一番遠い郡で、農業、牧畜業を営んできた。農業地域の特徴に合わせ、まったく新しい技術を導入し、長年の赤字を黒字にするまで成長させ、成果を出した地域である。ウシのセレンゲ品種を確立し、セレンゲ県に他の県で繁殖してないラクダを飼育し、増加させる目標で大きな企画を実施し、成功した。農業の赤字を消し、成功したので、農業技術者Nyangariin Tseerenに榮譽農業技術者、セレンゲ品種を確立したことで畜産学顧問Damdindorj, Sükhbaatarらが国家褒賞を受賞した。
8. Ts. Sodonmdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

22) ゼルテル国营農場

1. セレンゲ県トゥシグ郡。中心地はトゥシグ。
2. モンゴル人民共和国小会議の1931年2月7日の第5議決により、ボグドハーン盟のズーンブレン・ハン・オール旗から設立された。1933年に146世帯の500人、9,500頭の家畜があった。1936年にツァガーンノール郡と統合し、トゥシグ・ツァガーンノール郡になった。トゥシグ郡はトゥシート・ハン盟のエレデネ・ワンギーン旗から1912年にツァハリーン・スムヤ貝子旗に与えられた地域である。1959年にアタルの最初のゼルテル国营農場が設立された。
1977年3月16日に人民大会議第64決定により、トゥシグ郡と命名された。
3. 1992年に民営化。
4. ゼルテル川の名にちなんで命名された。
5. 郡長は Luvsannavaan, Lkhagvaaregzen, D. Sükhbat, H. Maamdai, L. Batjargal, D. Erdenebileg, Sh. Bayasgalan, G. Badarch, O. Buyanaa, L. Amarsaikhan。
6. トゥシグ郡は県中央から135km 離れている。2010年の調査によれば、郡土は2,492平方km, バグが2つあり、人口は460世帯1,500人, 耕地13,600ha, 家畜数35,300頭であった。
7. ゼルテル国营農場は1959年にモンゴル最初の開拓運動（以下、アタルと統一する）のときに建設された4つの新しい国营農場の1つである。この国营農場は、他の3つに比べて高地にあるという点で特徴的である。トゥシグ郡はヒツジのウーツァン・スールト品種, ウマのドン品種, ウシのハリマク品種を繁殖させている。この地域で映画「フフーの結婚」が撮影された。
8. Ts. Sodonmdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

23) ナイラムダル国营農場

1. セレンゲ県ツァガーンノール郡。中心地はツァガーンノール。
2. モンゴル人民共和国小会議の1931年2月7日の第5議決により、ボグドハーン盟ズーンブレン・ハン・オール旗から設立された。1933年に636世帯2,200人, 家畜数は44,900頭だった。1936年に閉鎖され、トゥシグ郡に統合され、トゥシグ・ツァガーンノール郡になった。1956年にセレンゲ県を閉鎖する際、ボルガン県に移管された。1958年にスフバートル郡が設立される際、再びセレンゲ県に属した。1976年11月1日からゼルテル国营農場のツァガーンノールに作付や細毛種のヒツジを繁殖させる目的で、「ナイラムダル (=友好)」という名称の国营農場を設立した。

3. 1992年に民営化された。
4. 郡長はCh. Ayur, D. Yadam, K. Tleukhan, Ts. Lkhagvasüren, K. Tleuhan (1992-1996), Ch. Jargalsaikhan (1996年以降)。
5. J. Sambuu 記念モンゴル牧畜研究所の顧問であり農業研究者B. Ayushは、セレンゲ県ナイラムダル国営農場で、羊毛の生産を増やす目的で20年に近く研究した結果、細毛のハンガイ種ヒツジをつくることに成功した。
6. ツァガンノール郡は1985年に52,426t, 1988年に17,500tの穀物を収穫し、1ha 灌水の無い耕地から27.8ツェントネルを収穫し、新記録を達成したが、その記録は今も敗られてない。ナイラムダル国営農場の行政区であるツァガンノール郡には1994年に600世帯3,000人、家畜数46,000頭であった。当郡はハンガイ品種の細毛ヒツジ飼育した地域である。成長したハンガイ品種の牡ヒツジの体重は90kgで3.5kgの毛を産出していた。
2010年の調査によれば、ツァガンノール郡は1,100世帯4,000人、郡土は3,814.7平方km、バグ3つ、家畜数121,300頭、耕地52,100haである。
7. ゼルテル国営農場のツァガンノール分隊をソ連の援助によって穀物栽培と細毛ヒツジの目的で設立した。
8. Ts. Sodonmdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

24) ズーンブレン (コミンテルン) 国営農場

1. セレンゲ県ズーンブレン郡。郡中心地はジャラガラント。
2. 1930年にコミンテルンという名称の国営農場を設立した。1933年に党から、国営農場は役に立たないという見解が出され、閉鎖された。モンゴル人民共和国閣僚会議は1943年4月2日、第30/36議決により、ステーションを閉鎖して国営農場にすると決めた。モンゴル人民共和国人民大会議の1956年7月27日の第102決定により、セレンゲ県が閉鎖される際、中央県に移管された。モンゴル人民共和国人民大会議の1959年12月31日の第222決定により、セレンゲ県を再設した際、セレンゲ県ズーンブレン郡となった。
- 3.
4. ボーグマという場所を中心地とした。
5. 郡長は以下のとおり。Sanjaajav, P. Tsogtzanaa, H. Dashdondov, B. Tömörchödör, D. Lamjav, D. Chuluun, Ts. Shagdarpurev, L. Narangerel, M. Dorjsüren, B. Tömör-Ochir (1992-1996), Ts. Lkhagvajav, B. Dorjpurev (1996-2000), Ts. Batjargal (2000-2004), M. Dorjsüren (2004-2008), B. Batchuluun (2008年以降)。
6. 1961年にこの国営農場には、穀物栽培5ブリガード、とうもろこしや果樹が2サ

ラー（分枝隊）、136人の常勤労働者がいた。2,500haの耕地に対して、600tのボーツ（羊糞）と15tのサンガス（鳥糞）で施肥し、オルホンーメリノプシ63、リュテスツェニス62の小麦、ラニイ1のキャベツ、ベススノスキイ玉葱、フェルリンヘンゲイジャガイモなどを収穫した。1933年に702世帯の2,600人、家畜数60,200頭だった。郡土120,000ha、人口2,468人、家畜数63,900頭。農業、牧畜業を営んでいた。県中央から50km離れている。チャツアルガナの作付を発展させている。ズーンブレン郡は2010年の調査によれば、郡土1,204.9km²、バグ3つ、900世帯の2700人、16,200haの耕地、家畜数は57,700頭だった。

7. 当初はセレンゲという名称であったが、1945年にズーンブレンという名称になった。1967年にシャーマル郡と「ナイラムダル」牧畜協同組合を統合して、ズーンブレン国营農場に統合した。
8. Ö. Bavuu 2004 『ウバシメルゲドの子孫たちの簡略史典』
Ö. Bavuu 2001 『セレンゲ史略』

25) アルタンボラグ国营農場

1. セレンゲ県アルタンボラグ郡。郡中心地はアルタンボラグ。
2. もともと清朝の外モンゴルを所掌する理藩院に「ジュルガーニー・ザンギ」という名称で1729年初頭に国境貿易問題をあつかい、商人を管理する管理局を設立して、キャフタ市がつくられた。1921-1931年になるとアルタンボラグ省が設立された。モンゴル人民共和国の小会議の1931年2月7日の第5議決により、県の中心地となった。1921年3月18日にモンゴル人民軍がアルタンボラグ市を解放したことが人民革命の勝利の礎となった。1931年の時点で、セレンゲ県の中心地がアルタンボラグ郡だった。1938年にボルガン県が設立された際、セレンゲ県の多くの郡が再編成され、アルタンボラグ郡は閉鎖されてシャーマル郡に統合された。1956年に、国营農場を設立して郡と一体化させた。ただし、1956-1959年のあいだは中央県に属し、スフバートル郡の管轄になっており、1960年から、独立の国营農場となった。
3. 1992年に民営化。
4. アルタンボラグ。
5. アルタンボラグ郡国营農場の長たちとして、Ölziitogtokh, Namjil, Gombodorj, Norovsambuu, N. Nyamjargal, 1960年にJigmeddorj, Ya, Namjaa, L. Chojamts, D. Lamzav, O. Jigjid, S. Tseveendorj, D. Enkhbat, J. Bayarmagnai, J. Byambaaらが働いていた。
国营農場で野菜を作っていたB. Tuyaが労働英雄になった

6. 中心地に、革命博物館、文化宮殿、10年制学校、60戸アパートが6棟、各種農業機械、トラクター80台の修理工場、400頭機械化酪農場、400人用学生寮、農業専門学校などがあった。これらは、技術協力の援助による。2010年の調査でアルタンボラグ郡は郡土2,100.3km²、バグ3つ、1,400世帯5,100人、家畜数34,300頭、耕地12,600haであった。
7. 1955年の青年同盟の呼びかけにより、人びとが集まった。アルタンボラグ郡の時代1919年には269世帯700人、家畜数1,700頭、郡土210,000ha、農耕と牧畜を営んでいた。商業活動の自由地域、モンゴルとロシアの国境検問所、革命博物館、初めての国立小学校、銀行と裁判所の建物、人民党中央局、国民暫定政府の初めての事務所が置かれていた建物が当郡にある。1981年に宇宙飛行士となったJ. Gūrragchaaは、革命の土台になったアルタンボラグ郡の土地から宇宙に土を持っていった。
8. Ts. Sodonomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

26) シャーマル飼料農場

1. セレンゲ県シャーマル郡。郡中心地デルゲルハーン。
2. モンゴル人民共和国国会議の1931年2月7日の第5議決により、ボグドハーン盟のズーンブレン・ハン・オール旗から設立された。1933年の調査によれば、656世帯2,400人、家畜数30,300頭だった。1956年にセレンゲ県が閉鎖され、中央県に統合された際、中央県スフバートル郡に統合された。1960年にセレンゲ県が再び設置された際、シャーマル郡となった。シャーマル郡の「ナイラムダル」牧畜協同組合は1956年に設立されており、1954年にはオルホン・シャーマルの果樹栽培実験ステーションとして最初は設立されていた。1968年にシャーマル飼料農場が設立された。モンゴル人民共和国の人民大会議の1972年4月12日の第75決定により、シャーマル地区（ホロー）をシャーマル郡と命名した。
3. 1991-1993年に多くの小さな経営体に別れていたのを1995年に再び統合し、Soyolのもとでオンドラクチという名まえの会社組織とし、穀物栽培と草刈を始めた。
4. オルホン・シャーマルの果樹ステーションは科学アカデミーの農業研究所によって設立され、多くの研究者が果樹栽培や蜂蜜の採集について研究していた。研究者名は以下。Toivgoos, Badraa, Shagdar 博士, B. Laagan 博士, Sambuu, Baast, Tserendondov, Jüggerら。
5. 郡長としては、Bat-Ochir, Tseveendorj, Dorjkhörloo, N. Norov, S. Dorjpalam, Ts. Süren-Ukhnaa, B. Sainjargal, B. Mandaa, O. Bavuu, B. Sainjargal (1992-1996), N. Tserenvanchig (1996-2000), J. Batsaihan (2000-2004), Ch. Sanjaajav (2004-2008), D. Byambasüren

(2008年以降)。

初代飼料農場長は Ts. Süren-Ukhnaa。1970年にシャーマル飼料農場に、栽培飼料を粉砕して「草の粉」をつくる部局を設けた。全労働者の86%は、青年同盟の呼びかけに応じて集まった人びとであった。1976年の人民大会議の決定により、この飼料農場は青年同盟記念という名称になった。

6. 1955年に10ha程度を整備し、20種ぐらいの果樹を栽培し始めた。1960年になると30ha60種ぐらいになり、りんごは4,370本、その他6000本があり、12tを収穫する。1965年に169,700haの土地、遊牧民520人、公共資産の家畜19,000頭、1,800,000トゥグルグの収入と2,000,000トゥグルグの資本があった。

シャーマルにある蜂蜜農場は1980年に20tを採集する独立経営体として発展した。シャーマル郡は2010年の調査によれば郡土671.9km²、バグ3つ、人口は1,100世帯3,968人、耕地3,600ha、家畜数21,200頭だった。

7. 1959年にソ連からミツバチを20巣もらって、発展させた。モンゴル養蜂業の基盤をなしたのはここシャーマルである。シャーマル郡はモンゴルで始めてリングを作り、県の空に90,000,000匹の蜂を飛ばし、歴史的な成功を画した郡である。1956年から果物や果物研究所が設立され、モンゴルで初めてリングをつくったばかりでなく、40種類の果物をつくった。モンゴルリングをつくった Erdenebaatar Shagdar には国家勲章が贈られた。シャーマル郡はまた、モンゴルの天然干草の国家基金の大部分を供給していた大きな飼料農場だった。当郡には「エージ・モド」「トジーン・ナラス」「ハイラースタイン・ドゥガン」等の歴史的な場所があるほか、アジアとヨーロッパを結ぶ道路や鉄道が通過している。シャーマルの農業技術専門学校は、学校コンビナート（複合学校）という名で活動を始め、第1次アタルや第2次アタルを実施して成功に導いた専門家たちを卒業させたことで知られている。

8. 科学アカデミー 1963『シャーマルにある果樹栽培実験場 論集1』

科学アカデミー 1977『シャーマルにある果樹栽培実験場 論集4』

O. Khishigsüren 2003『セレンゲ故郷（事典）』

27) フデル飼料農場

1. セレンゲ県フデル郡。郡中心地ボラグタイ。
2. モンゴル政府の1924年10月18日の第42議決により、ボグドハーン盟ガルタイン・ブリヤード旗という新しい行政区画が設立され、フデル、シヨルゴールジ川沿いに中心地をおいたのがフデル郡の基礎となった。1972年4月14日に設立された。モンゴル人民共和国人民大会議の1973年10月31日の第279決定により、フデル郡の

境を確定した。

3. 1992年に民営化された。
4. ノロブバンザドに中心地をおく。
5. 郡長として, N. Tserendash, N. Enebish, N. Dulamsüren, Ch. Yadamjyav, G. Hashbaatar, G. Demberel, G. Hashbaatar, G. Hashbaatar (1992-2003), T. Baasandorj (2003-2004), B. Mökhtör (2004-2010), Ch. Baatarjav (2010年以降) らが任命されていた。初代農場長はN. Tserendashで、初代総合エンジニアはKh. Danzandorjで、のちに農牧業省で働いた。
6. 国費をもちいて、MTZ80や83のトラクターを108台、草刈機、ウシ1,500頭、モンゴルヒツジ4,000頭、ウマ200頭、第3分隊には穀物栽培用機械類、総額16,500,000トゥグルグの資本で設立された。フデル郡は2010年度の調査によれば、郡土は2,838.7km²、バグ2つ、560世帯2,100人、耕地9,400ha、家畜2,500頭である。
7. 1971年6月25日の第202議決により、ヨロー国営農場の第3分隊を発展させ、年間20,000tの天然牧草の草刈場を準備し、国の需要を満たすという目標でフデル飼料農場が設立された。フデル郡を単独化するうえでの基本的な条件は、年間20,000-30,000tの天然干草をつくり、国の恒常的な需要に応じて、穀物、牧畜、工場を営むことだった。現在、当郡に小麦、ジャガイモ、野菜を作付し、観光を発展させる、自然資源を利用する方法で郡民は活動し、フデル・ドゥングイン地域の「グゼールゼゲニー・ハンド」、 「タガル・ソングノ」、 「チャグ・ムーグニー・ハンド」等の食品がブランドになった。フデル郡はモンゴルの国境地域であるため、ソ連側の住民と関係を持ち1972年から「エヴ・モドニー・ナーダム (=友好の木のまつり)」を復活させて途切れることなく実施してきた。
8. Ts. Sodonomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

28) ヨロー国営農場

1. セレンゲ県ヨロー郡。郡中心地はタヴィン。
2. モンゴル人民共和国の小会議の1931年2月7日の第5議決により設立された。セレンゲ県が閉鎖された際、中央県スフバートル郡になっていた。1959年に国営農場が設立された。
3. 1992年に閉鎖された。モンゴル国大会議1994年5月6日の第36議決により、ヨロー地区(ホロー)を閉鎖し、セレンゲ県のヨロー郡に統合した。
4. ヨロー川のほとり、ポーラクチン山の麓。
5. 当該郡国営農場長をつとめていた人びとは以下のとおり。

1924-1930 B. Renchin

1930	A. Dorjparam
1930-1947	B. Chültem
1948-1952	S. Rentsen
1952-1954	Petrushka
1954-1956	Baldan-Osor
1956-1961	Zagdgochoo
1961-1962	Ts. Jambal
1962	T. Yümjav
1963-1984	N. Nyamjargar
1984-1990	B. Pürevjav
1992-1995	Ts. Enkhsaikhan
1995-1997	J. Püevdorj
1997-1999	Ts. Günchinsüren
1999-	S. Sharaa

1958年にトラクター運転手、コンバイン運転手のN. Byambatsogtが労働英雄として表彰された。G. Chadraabalの指導により肉乳細毛のヨロー種のヒツジがつくられた。当郡からは労働英雄としてN. Byambatsogt, G. Luvsanchimed, D. Battör, M. Altangerel, B. Dashzeveg, J. Chuluunbaatar, D. Dash, 国民的俳優L. Jamyanjav, 荣誉経済学者N. Nyamjargar, 荣誉機械技術者S. Ganbold, 荣誉労働者Ch. Changas, 荣誉灌溉技術者N. Doljinjav, 国家勲章を贈られたR. Javjmaa, Dulmaa農業科学博士, Ga. Tserendorj, J. Shagj, D. Batjargal, Ts. Toivgoo, 地理学者B. Gungaadash, 歌手のB. Puntsagらを輩出した。

6. 1933年に596世帯2,100人, 家畜数23,500頭だった。1955-56年に国营農場の遊牧民Kolooが自分の担当するヒツジ群で, 冷涼でも子畜の飼育に成功した。486頭の牝ヒツジから491の子ヒツジを育て, 766kgのノルマに対して1,029kgの羊毛を納めた。群れ成長の計画を104%達成した。

1994年にヨロー川のほとりで820,000haの領域, 20,500頭の家畜, 24,000haの穀物作付, 30haの野菜栽培, 160,000,000トゥグルグの資産があった。1981, 82, 83年の収穫期には, 収穫量が全国第1位だった。ヨロー郡は2010年の調査によれば, 8,203.5km², バグ3つ, 1,800世帯6,400人, 耕地23ha, 家畜62,600頭だった。

7. 穀物栽培と細毛ヒツジの飼育目的で農業を始めた。ヨロー国营農場は収穫計画を208.9%, 国に供給する米を208%達成し, 未曾有の成功を収めたのでモンゴル人民共和国人民大会議の1959年10月31日の第176決定により, 労働荣誉赤旗勲章を受章した。1950年半ばから農場が盛んになり, モンゴル国における穀物生産の発展にとってモデル地域となった。したがって, 第1次アタルが始まる前年から, N.

Byambatsogt が農業部門で初めての労働英雄賞を受賞し、近代史上の金字塔となった。ヨロー郡は細毛のヨロー種のヒツジの生産地として認証された地域である。ヨロー地域は1926年にヨロー川金鉱山、1946年にボロー金鉱山、1974年にトルゴイト金鉱山を採掘し始めた鉱産資源の豊富な地域でもある。ヨローの木工場を中心に、モンゴル人民共和国の1961年1月9日の第7決定により、ヨロー地区（ホロー）を設立した。その後、ボガントにある木工場の近くに、モンゴル人民共和国人民大会議の1971年3月2日の第55命によってつくられた地区を、人民大会議の1972年4月12日の第75決定により閉鎖し、ヨロー地区と統合し、中心地はボガントに設定した。

8. Ts. Sodonomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

29) バヤンハラート国営農場

1. セレンゲ県ジャブハラント郡。中心地はバヤンハラート。
2. 1977年1月1日設立された。ヨロー国営農場の第2分隊を中心に、穀物栽培を目的としてバヤンハラート国営農場を設立した。モンゴル人民共和国人民大会議の1977年3月16日の第64決定により、セレンゲ県バヤンハラート国営農場はジャフラント郡と命名された。
3. 1992年に閉鎖された。
4. バヤンハラート山にちなんで命名された。
5. 郡長としては、D. Pürevsüren, Ts. Maandai, A. Namjildorj, Sh. Chojoo, D. Khenmedekhevkhüü, S. Nyamsüren, D. Khenmedekhevkhüü (1992-1996), P. Buyandalai (1996-2000), S. Nyamsüren (2000-2004), H. Tsermaa (2008年以降)。D. Pürevsüren が農場長だったとき、成果が著しく、人民大会議で副議長に選ばれた。
6. 118,900haの耕地があり、牧畜部門では高収益のある家畜を飼育している。ジャフラント国営農場は、現在、牧畜、穀物、ジャガイモ、野菜の栽培をおこなっている。ジャフラント郡は2010年度の調査によれば、1,189,700km²、バグ2つ、634世帯1,900人、耕地17,100ha、家畜81,700頭である。郡中心地はジャルガラントである。
- 7.
8. Ts. Sodonomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

30) ノムゴン国営農場

1. セレンゲ県サイハン郡。郡中心地はノムゴン。

2. モンゴル人民共和国閣僚会議の1976年11月19日の第357議決により、オルホン国营農場のノムゴン分隊で穀物、細毛のヒツジを繁殖するノムゴン国营農場を設立した。モンゴル人民共和国人民大会議の1977年3月16日の第64決定により、ノムゴン国营農場のサイハン郡を設立し、中心地をノムゴンと命名した。
3. 1992年に民営化された。
4. 中心地はノムゴン。
5. 郡長として、N. Perenlei, Sh. Baldandorj, Tseden-Ish, Sürenjargal, S. Tseden-Ish, N. Bayarmönkh (1992-1996), Ts. Sampilnorov (1996-2000), O. Buyanaa (2000-2004), R. Shiilegjambal, B. Shirchinjav (2004-2008), S. Enkhtaivan (2008年以降)。初代郡長はN. Perenleiで1990年まで務めた。
6. サイハン郡は2010年の調査によれば、1,311.9km²、バグ3つ、2,300世帯の8,800人、耕地は25,600ha、家畜数は76,700頭であった。現在、郡中心地はフトゥルという。フトゥル市だけで7,200人が居住する。
7. 穀物栽培および細毛ヒツジの飼育を目的とした。1977年にノムゴン国营農場を所掌するサイハン郡を設立した。当郡から穀物栽培家 Sambuu が労働英雄賞を受賞した。
8. Ts. Sodonmdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

31) ツァガートルゴイ国营農場

1. セレンゲ県サント郡。郡中心地サンタ。
2. 1959年に設立。
3. 1992年に民営化された。
4. ツァガートルゴイというところに1944年に移動した。
5. 郡長として、Tsevegdoj, Nida, Dorjrentsen, Ts. Garmaa, L. Narangerel, G. Jalbaa, J. Norovsambuu, G. Urtnasan, L. Batdorj, D. Vandan, D. Ölziibadrah が任命された。初代農場長はBiraaで、以来、農場長が郡長を兼任するようになり、32年間に15人交替した。最も長かったのは1968-1979年のTs. Garmaaである。最も短かったのは1963-64年のNyadaaである。多くの有名人を輩出した。たとえば、労働英雄のJ. Baasan, M. Erkhembayar, 国家級牧民チャンピオン Dürgerjav などである。
6. 1954年に1300haの穀物用灌漑農地をつくり、利用した。サンタ郡はカザフ族の白頭ウシ、オルホンヒツジ、ホブド県の赤毛のヤギを主として飼育していた。年間平均ジャガイモ3,000t、野菜900tを取穫していた。サンタ郡は、モンゴルの国营農場史において学術研究の1つの中心地であった。2010年度の調査によれば、1,387.0km²、バグ2つ、680世帯の2,200人、耕地7,000ha、家畜数62,500頭だった。

7. 1924年8月30日にボグドハーン盟のバローンブレン・ハン・オール旗を設立するバローンブレン・ハン・オーリーン代表によって開催された1926年8月12-15日の大会議の第3議決で旗内に4つの郡の行政中心をどこに設置するか議論し、「タルハバヤン郡の中心地をバヤン山の南方に設立することを決定した」とある。これがサンタ郡の起源となった。セレンゲ県のホシャート郡地域にオルホン・ハラエの牧草、エンフタル谷の南方、ドノイ・ジン山の南麓に1928年に「エンフタリーン・サンギーン・ガザル（平和平原国営地）」との名称で設立された、農耕と牧畜を営む国営農場が1944年にバルーンブレン郡のツァガーントルゴイへ移動し、ツァガーントルゴイ国営農場が設立された。1954年からカザフ族の白頭ウシを飼育し始めた。1954年にイヴェン川をせき止め、ツァガーントルゴイに初めて灌漑システムを導入した。
- サンタ郡には農業、その他の専門学校が設立され、専門学校教育産業センターと拡大され活動をおこなっている。サンタ郡のモノストイ地域で映画「地球を照らす太陽」を撮影した。
8. Ö. Bavuu 2001 『セレンゲ史略』

32) エンフタル国営農場

1. セレンゲ県ホシャート郡。中心地はエンフタル。
2. 1930年の第6回大会議の議決により、家畜と耕作を管理する国営農場を設立した。1931-32年の極左派の失策により1933年に縮小され、わずか500haを慣習的に作付していた。1956-1959年のあいだは中央県が管轄した。1960年にセレンゲ県に移動され、閉鎖され、第1、第2、第3、第5、第6バグをダルハン郡に、第4バグをバローンブレン郡に移管した。モンゴル人民共和国閣僚会議の1986年の第329議決により、ホシャート郡が再び設立された。モンゴル人民共和国閣僚会議の1986年9月4日の第329議決により、ツァガーントルゴイ国営農場のエンフタル分隊を発展させ、エンフタル国営農場として新しく設立した。
3. 1992年に民営化された。
4. 郡の行政中心地は当時バジギロラーンの（南）麓に据えられた。
5. 新しく設立した国営農場長として、地元の人びとの意思に沿って、農業技師の国会議員だった Kh. Namsrajav がモンゴル人民革命党中央委員会の書記長らの助言により指名された。郡長は H. Namsrajav (1992-1996), G. Gombojav, N. Lkhagvajargal, N. Gantömör (1996-2000), B. Sühee (200-2004), O. Bat-Ochir, B. Battulga, B. Atartulga (2008年以降)。
6. 当初、150戸770人、6,012頭、21,500haの耕地、18,000,000トゥグルグの資本で、

小規模だった。ホシャート郡は2010年度の調査によれば、2,010.2km²、バグ2つ、479世帯1,700人、耕地21,800ha、家畜数76,900である。

7. 1931年モンゴル在来種の牝ヒツジ16,000頭のうち、4,000頭が産乳し、1,200頭が妊娠せず、4,000匹の子ヒツジのうち3,721匹がハマー病により死亡し、270匹が残った。1931年にこの国营農場を人工授精のための最初の国家機関とした。カザフの白頭ウシとよばれる品種を飼育した。ホシャート郡ではオーストラリアのアランブル種のヒツジを飼育した。
8. Ö. Bavuu 2001 『セレンゲ史略』

33) オルホン国营農場

1. セレンゲ県オルホン郡。中心地はオルホン。
2. 1943年からジャルガラント国营農場のオルホンにあったヒツジ実験場を移管し、品種改良を科学的に継続するために独立させた。オルホン郡は1959年に設立された。
3. 1991年、オルホン種ヒツジは多数の小さなグループに分けられた。現在、オルホン、ノムゴン、ツァガートルゴイなどの郡で飼育されている。
4. セレンゲ県オルホン川沿い。
5. 郡長としてD. Yadam, G. Tsendjav, A. Amjaa, Jadambaa, S. Sodhüü, Sh. Durvunjin, A. Amjaa (1992-1996), Sh. Dörvönjin (1996-2000), N. Enebish (2000-2004), Yo. Battengel (2004-2008), G. Bulganchimeg (2008年以降)。1943年からモンゴル国立大学の動物学学部の教員T. Ayurzana, ソ連の学者G. R. Litovchinkoが共同してオルホン国营農場においてヒツジの品種に関する研究を開始し、家畜に関するモンゴルの学術研究の水準を高めた。モンゴル国立大学の、1947年の初代卒業生S. Ayush, 1951年の卒業生B. Ayushらが加わった。1957年に「オルホン国营農場に細毛ヒツジの飼育拠点を建設する方法」というテーマで学位を取得した。
6. オルホンヒツジの種牝は75-80kg、牝は58kgで、その羊毛は3.8-8kgである。オルホンヒツジは102kgで、その羊毛は7kg、長さ13センチである。ハナが広くて長く、胸部が広く、羊毛は全身に均しく生えており、尻が腰より少々高く、体格のよいヒツジである。2010年度の調査によれば、1,306.3km²、バグ2つ、677世帯2,300人、耕地23,200ha、家畜数84,700頭である。
7. オルホン国营農場のヒツジ群を多目的化して、1960年から肉細毛用に変更した。オルホン種ヒツジを閣僚会議で認定し、関係者を表彰した。
B. Ayurzana, J. Raash, Sh. Dashtserenには国家褒賞、技術研究を実行したB. Ayushには北極星勲章、ヒツジ遊牧民 LovsanIshiにはスフバートル勲章を与えた。

学者 T. Ayurzana は1943-1961年にオルホン国営農場でモンゴル国初の肉と毛を使用する細毛のオルホン品種というヒツジをつくり、モンゴル人民共和国の発明リストに1961年1月10日に登録され、モンゴル国初の著作権1号に認定された。オルホン郡のバレンダライの農場で映画「マルタグダシグイ・ナマル（忘れがたき秋）」を撮影した。

8. Ts. Arvii 1978『オルホン品種ヒツジ』
- O. Khishigsüren 2003『セレンゲ故郷（事典）』

34) バローンハラー国営農場

1. セレンゲ県バヤンゴル郡。中心地バヤンゴル。
2. モンゴル人民共和国小会議の1931年2月7日の第5議決により、ボグドハーン盟ノヨンオール旗から中央県に移管され設立された。1933年にバグ7つ、757世帯2,500人、家畜数67,300頭だった。1938年にセレンゲ県に移管された。バヤンゴル郡に「マンダハ」牧畜協同組合が1939年に設立された。セレンゲ県が中央県に移管された1956年、県内のバヤンゴル郡も閉鎖され、第1、第2、第3、第4バグをズーンハラーに、第5バグをダルハン郡に移した。バローンハラー国営農場は1957年に設立された。1968年にバヤンゴル郡の「マンダハ」牧畜協同組合を停止し、バローンハラー国営農場と統合した。1972年にソ連の援助により、完全に営業が始まった。
3. 1992年に多くの小さな会社に民営化された。
4. バローンハラー川沿いにある。
5. 郡長として D. Sodnomjantsan, Gonchig, Chojjinnyam, Namchinjav, L. Badamsed, N. Tseeren, G. Khashbaatar, Ts. Garmaa, L. Batjargal, R. Nyamsündev, H. Davaahüü (1992-2004), M. Delgernyam, H. Davaahüü, B. Ekhbat (2008年以降)。国家級チャンピオンの穀物栽培家 Lkhagva, Dashbyamba ら20人を輩出した。
6. ここには、穀物栽培、草刈場、家畜飼育、道路建設、石油貯蔵タンク、鉄道駅がある。1965年に「マンダハ」牧畜協同組合は耕地1,917,000ha、委員695人、国有家畜32,900頭、2,600,000トゥグルグの収支、2,700,000トゥグルグの資本があった。バヤンゴル郡は2010年度の調査によれば、1,976.3km²、バグ3つ、1,600世帯の5,500人、耕地16,400ha、家畜数130,700頭である。県中心地から170km離れている。
7. セレンゲ県のバローンハラー国営農場には完全に機械化した酪農場がある。バヤンゴル郡はアラタウ種のウシを繁殖させた地域である。当郡から労働英雄穀物栽培家 Ch. Bayaraa, 労働英雄建築家 D. Jugder, 労働英雄運転手 M. Volodya, 荣誉技

術者 Tömenbayar, 榮譽経済学者 L. Nyamsambuu, 榮譽サービス労働者 J. Badraa, 榮譽工業労働者 B. Nergui らを輩出した。

8. Ö. Bavuu 2001 『セレンゲ史略』

35) オクチャブリ国营農場

1. 中央県スンベル郡。
2. 1976年10月19日閣僚会議の議決により, ジャルガラント国营農場のハルエレグ分隊をもとに設立した。
3. 1992年に民営化。
4. ジャブハラントを中心地にした。
5. 初代農場長は B. Norjin。
6. 設立年に7,000haの穀物栽培うち5,000haに小麦を作付し, その他はほぼ家畜飼料で, ただし600haはジャガイモで, 6,448tのジャガイモを収穫した。
7. 設立時, トラクター20台, 機械5台, 14,000,000トゥグルグの資産で, 5,100頭の家畜, 10.8haの広場, 18労働者で始めた。翌年から穀物倉庫をもつようになり, 首都にジャガイモを供給し, さらにソ連へ輸出するようになった。
8. M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』
Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

36) ズーンハラー国营農場

1. セレンゲ県マンダル郡。中心地ヘルヘ。
2. 1922年ハラー農場の名称で設立され, モンゴルの国营農場の最初の事例となった。1931-32年に極左派の失策により1933年に活動を縮小した。1933年に891世帯2,800人, バグ10, 家畜数56,300頭だった。マンダル郡の「ツェツェルレグ」牧畜協同組合は1956年に設立された。マンダル郡は1938年にセレンゲ県に移管された。モンゴル人民共和国国会議の1941年2月11日の第81議決により, 中央県に戻された。1943年に閉鎖され, バトスンベル, ウグタール・ツァイダム郡に統合された。1960年にセレンゲ県に戻ったのち, モンゴル人民共和国人民大会議の1961年1月9日の第7決定により, ズーンハラー市となり, 市役所が設立された。さらに, モンゴル人民共和国人民大会議の1968年1月13日の第9決定により, マンダル郡はズーンハラー国营農場となり, ズーンハラーに移管された。「ツェツェルレグ」牧畜協同組合は国营農場に統合された。1976年にオルホントール国营農場のノムゴン分隊を独立させた。

3. 1992年に民営化された。モンゴル国大会議の1994年5月6日の第36議決により、セレンゲ県ズーンハラー市をマンダル郡に統合させ、マンダル郡となった。
4. ズーンハラー川付近。
5. 郡長として B. Tsogtzanaa, Hürlee, D. Daramjav, D. Tsedev, J. Javzandorj, O. Dorligsüren (1992-1996), H. Düngee, Ya. Jigjid (1996-2000), H. Düngee (200-2004), B. Tseepildorj (2004から現在まで)。労働英雄, 有名な養豚家 Ts. Bunia, 1981年セレンゲ県ズーンハラー国営農場の一級の養豚家第二チャンピオン Densmaa らが働いていた。1986年はウシ遊牧民 T. Dagva が労働英雄になった。
6. ハラー国営農場の耕地面積および作付面積は以下のとおり (単位は千 ha)。

1924年	600/150
1925年	700/150
1926年	800/200
1927年	1370/677.5
1928年	2249/896.5
1929年	2356/1770

1965年に耕地418,600ha, 委員数687人, 国家家畜24,700頭, 1,400,000トゥグルグの収支, 1,800,000トゥグルグの資本があった。

1992年には2,521人の木工場, 人民軍, 鉄道駅, 10年制小中学校, 医科学校, 国有私有合わせて家畜6,000頭であった。県中心地から240km, 隣の郡の中心地から40km ぐらい離れている。主たる産業は木工で, これから発展可能な産業, 自然資源, 金鉱があり, 美しい自然を利用して観光を発展させる可能性が高い。トゥンヘルを中心地から東方および東南方へヘンティー山脈の森林が連なり, この方向にトゥンヘルを中心地から100km ぐらいの道路をつくり, 木工場とした。
7. 1937年に囚人を国営農場で労働させるためにハラー国営農場を農牧省から内務省に移管し, 1933年から35年に国から借入した263,117トゥグルグを払い戻すよう決議された。国営農場, 牧畜業, 金鉱採掘場があり, ヘルヘ村, トゥンヘル村がある。ズーンハラー市には1952年にズーンハラーの鉄道ステーションの影響で4つ区の行政を設立した。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

37) バヤンチャンドマニ国営農場

1. 中央県バヤンチャンドマニ郡。
2. 1958年に農牧省の機械修理所という名称で当初設立された。
3. 1979年に軍隊に供給する目的で設立された。

- 4.
5. 国営農場を建設した際には、Samdankhüü が農場長をつとめた。
- 6.
7. 1963年に中心をホロー地区とし、ほとんどの小隊 (bag) はボルノール国営農場に移った。1981年から科学技術実験農場となった。
8. L. Khenchyakhav 2008 『中央県の人びとの伝記』

38) ジャルガラント国営農場

1. 中央県ジャルガラント郡。
2. 1929年にジャルガラント国営農場を設立した。1931-32年の極左派の失策により1933年に閉鎖した。1957年に人民大会議の決定により再開し、穀物工場を中心として、独立した大きな経営体となった。1945年までに国営農場に付属していたが1945年から家畜農場省に移管された。
3. 1976年にジャルガラント国営農場からオクチャブリ国営農場を分割独立させ、1991年に民営化した際、3つの会社と1つの有限会社ほか数十の組合などに分割された。主な有限会社はアルツァット、ジャラガラントで1996年まで営業した後、有限会社となった。
4. 中央県ジャルガラント郡のハラー川から東南、ジャルガラント、オクタール、アギト、ザグダル、ズーヒイホンディーを含む242,000haほどの広大な領域をもつ。
5. 1939年から公営農場長に Damba, Ölzii, Davaajav, Tunsag, Tseren-Ochir, Pürvee, Sosorbaram, N. Ariya らが任命され、N. Ariya が労働英雄になった。モンゴル国の農業の最初の労働英雄は、農業大学の教員 TserenOchi である。また、党書記の N. Dashnyam は国営農場の党組織を指導する人びとのなかで最初に労働英雄の称号を得た。
6. 1945年にソ連の援助により、開拓や穀物収穫などの重労働を機械化するための機材を設置し、7,000ha ほどを開拓した。1960年代から532ha の灌漑設備をそなえ、果樹部門を発展させ、1970年代にジャルガラント国営農場の黄金期として46,000ha の耕地、30,500ha の穀物、300ha のジャガイモ、100ha の野菜、1,200ha の飼料作物、40ha の果樹を栽培し、10,000t の干草を用意した。40,000頭のヒツジ、1,000頭のウマ、4,000頭近いウシ、400-2,000頭の機械化された酪農場、35,000羽の養鶏場、100頭を基礎にして50頭の牝を再生産させる養豚場、170台を修理できる修理場3箇所、70台収容できるガレージなどがあった。1960-1970年に国営農場の発展が進展し、商品生産を3倍に増やし、現在、国営農場は44,000ha 耕地があり、毎年およそ30,000余 ha 耕地に穀物、ジャガイモ、野菜、家畜の餌、果物を作付し

ている。農場作業は完全に機械化された。

7. 1954年にジャルガラント国営農場の周辺にジャルガラント郡を設立した。この国営農場からバローンハラー、スムベルなどの国営農場が独立した。

1940年から農業を牧畜部門とともに発展させる目的で、細毛ヒツジ、肉乳用純血種のウシ、駿馬群を発展させようと努力し、農業が牧畜の集約的發展に貢献してきたと判断し、1941年に労働荣誉赤旗勲章で表彰した。また政府の信任状でも6回表彰された。

8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』
Ö. Bavuu 2001 『セレンゲ史略』

39) ボルノール国営農場

1. 中央県ボルノール郡。
2. 当初の数年間の設立経緯については不明だが、1927年の報告によりボルノール国立経営体だったことがわかる。1931-32年の極左派の失策により1933年に閉鎖した。1959年に人民小会議の議決により、バトゥルジー郡によってボルノール国営農場を設立した。変遷は以下のとおり。

1931年 バトスンベル郡

1938年 バヤン・ウルジート郡

1951年 バヤンチャンダマニ郡

1959年 ボルノール郡

3. 1991年、ボルノール国営農場はボルノール有限会社、シャルホーロイ、ダワーンボラグ、マンダルナラン会社に分割民営化された。
4. シャルホーロイ。
5. D. Nandintsetseg は1955年混血ウシ各1頭から1,700ℓを搾乳し、B. Lkhagva は1977年28ウシから29の子ウシを育てて、モンゴル人民共和国の若手チャンピオン遊牧民になった。搾乳者のM. Chimgeed は1983年、各ウシから5,936ℓを搾乳し、合計148,600ℓを搾乳して、労働英雄になった。
6. ボルノール国立経営体は700デシャーティンの耕地、500デシャーティンの耕作準備地を開墾していた。1976年にドイツの乳用ホルスタイン種の3歳牝を1,200頭受け入れた。
7. 1962年からバヤンチャンダマニにある「エルネスト・テリマン（東ドイツ共産党書記長）記念ザムティン」牧畜協同組合をこの国営農場と統合してからますます発展した。

さらに、ドイツの技術でドイツの専門家と共同作業を実施し、ウランバートル市

に供給するジャガイモ、野菜の20%ぐらいを生産し、乳用ホルスタイン種400-800頭の牝ウシ、720頭の3歳牝ウシ用の機械化された畜舎、3500の混合飼料をつくる工場、7200mの温室、役所、公民館、病院、学校、工場等のある大きな中心地となった。ボルノール国营農場は70haの放牧地で牧畜部門を始めた。第5次、第6次5ヵ年計画で、400-800頭の牝ウシをもつ機械化酪農場が利用を開始した。

1973、1975、1984年にジャガイモおよび野菜の収穫でモンゴル革命青年委員会中央、農業生産省、牧民共同組合委員会からの競争で第1位、第2位となり、20,000-60,000トゥグルグの賞金を受賞した。ドイツのアステッラ品種のジャガイモをモンゴルで生産し、定期的に作付したことで、10回も国家級チャンピオンになるブリガードとなった。モンゴル国中で最大の灌漑システムを利用し、多様な野菜をつくり、4,000tのジャガイモを機械化された保管庫に保管したり、販売したりした。また、3,500tの混合飼料を製造し、7,200tの野菜を温室で促成栽培し、キャベツのベリルース-85種やシール-6種などさまざまな種類の野菜が促成栽培された。

1983年にドイツの援助でガラス製温室が建設され、1984年に13人で農場を始め、促成栽培の野菜、キャベツ、キュウリ、トマト、玉ねぎ等をつくり、国家計画を超えて生産していた。

8. L. Khenchyakhav, B. Galbadrakh, L. Losol 2008 『運命を開いた故郷』
Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』

40) バトスンベル国营農場

1. 中央県バトスンベル郡。
2. 1931年2月7日の国家小会議の第5議決により、ボグドハーン盟ノヨンオール旗から設立した。1930年代の極左派の失策により、事業は縮小され、慣習的に耕作していた。1953年に再興された。
3. 1956年に閉鎖し、1959年にふたたび国营農場となり、郡と一体化した。
4. ソグノゴル、ジャルガラント、ウデレグ、バヤントルゴイ、オラーントルゴイ。
5. 1963年にD. Daramjavが国营農場長として働いていた。1961年にモンゴル人民共和国の最初の労働英雄となった野菜栽培者D. Dolgorが働いていた。ほかに労働英雄として、1971年に養豚者S. Ravjaa、1981年に搾乳者Ts. Khorlooがいる。
6. 1haあたりの収穫は、1980年で小麦8t、ジャガイモ77.6t、野菜167.9t、飼料36t、配合飼料47.9tであり、1984年で穀類6.8t、ジャガイモ171.8t、飼料111.8t、野菜107.6t、飼料すべて118.8t、配合飼料134.5tであった。

作付面積は、ジャガイモ300ha、野菜300ha。

400頭の牝ウシの酪農場2ヶ所、800頭の牝ウシの酪農場1ヶ所。毎年、5,000klの乳を供給していた。

4,000haの耕地で毎年4,000余klの乳、8,000tのジャガイモ、野菜の灌漑栽培、15,000,000-17,000,000tの施肥をしていた。

耕作部門は、1,000~2,500haで飼料用の穀類や他の植物、600haのジャガイモや野菜を栽培していた。

7. 1933年、バトスンベル国営農場は首都の労働者たちに乳と野菜を供給する目的で、バグ7つ、657戸2,100人、家畜4,890頭で設立され、1,000,000,000トゥグルグの純利益があった。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』
B. Dashzevegら 2003 『中央県史略』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』

41) ザローチョード国営農場

1. 中央県ツェール郡。
2. 閣僚会議1976年10月19日の第356議決により設置。
3. 1990年に分割民営化。
4. 中心地はオルギル。
5. 初代農場長は労働英雄 B. Batchuluun, 農業技術者 D. Damdinsüren, エンジニア D. Tsagaan, マネージャー Sosorbaram らがリーダーとなって始まった。
6. 穀類工場には、ダルハンの植物研究所やソ連から専門家を招聘し、ソ連の高度な T-150トラクター、KPE-3.8, KPSH-5, KPSH-9, SZS2.1, SZS-3.6という播種機や、Big-3, KPG-250などの機械類を導入し、土壌風食を防ぎながら、26-42ツェントネルの収穫を得ていた。
7. 1976年、オクタール国営農場のツェール分隊をもとにして穀類栽培と細毛ヒツジの飼育を目的に開始した。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』

42) オクタール国営農場

1. 中央県オクタールツァイダム郡。
2. 当初、1925-1930年のあいだにハリウグチン・ボロルゾイ・オール旗に属していた

が、1938年からテール、ボガ、ウーシギーン・オハー、シール等の土地に移され、人びとはウーシギーン・アラ・ノムゴンに居住した。1936-1937年にソ連の援助でモンゴルに初めてつくられた機械で草を刈る12のステーションの1つが当郡に設置された。1944年にバターを生産する工場が設立され、工場長にN. Gombosürenが任命された。1959年にモンゴル人民革命党第9回会議の議決により、1961年3月27日、当該郡に初期のアタルにもとづく、国营農場が設立された。

3. 1980年代まで集約的であったが、1990年代から活動が劣化し、現在は名前のみとなった。1991年、当国营農場からオクタール株式会社が設立され、当国营農場の総合農業技術者G. Magvandorjが社長を務めた。1993年から4つの会社、9つの有限会社ほか46の組合で活動をするようになった。
4. 郡の東西端にオクタール山とツァイダム湖があり、両名を合わせて郡名とした。
5. 初期のアタルで当該地にやってきた76人は著名な人びとであった。たとえば、初期農場長のB. Batchuluunは1975年に労働英雄となった。また「アタルたちの金メダル」を農耕者J. Mönkhtogooが授与された。トラクターコンバインを扱うG. Altankhüüも労働英雄となった。
6. 167,300km²の平坦な場所で、143,300haの用地があり、郡およびアタル関係者あわせて4,000人がいた。最初の年に、15,000haを開拓し、国营農場として最初の年に1haあたり15ツェントネルを収穫し、1962年の収穫高は全国1位であり、党中央委員会幹部会議から巡回する赤旗（優勝旗）ならびに30,000トゥグルグで報奨され、穀類のノルマを超えたために党中央委員会幹部会議から信任状と150,000トゥグルグで報奨された。1970年代になると当国营農場は40,000km²の耕地になった。また、耕地48,200ha、33,000haに穀物を作付し、家畜数はおよそ60,000頭、年間に混合飼料や自然の穀物を21,000-22,000t収穫し25,000,000-26,000,000トゥグルグの生産量をあげ、22,000,000-24,000,000トゥグルグの商品生産し、5,000,000-6,000,000トゥグルグの利益をあげた。設立後の15年間に年間349,300t穀物を収穫する計画を370,900tつまり、106.4%に達成し、18,936,000,000トゥグルグの商品を生産し、543,000,000トゥグルグの利益を出した。5年間で39,800tの穀物を収穫し、国家に18,200tを納める計画を超え、115.7tのジャガイモはノルマの214%で、野菜栽培でも110%を達成した。家畜を繁殖させる計画についても、3年間に5種類で122%に達し、11,000頭の家畜で計画を超え、たとえば、ラクダ109.5%、ウシ124.7%、ウマ124%に達した。
7. 穀物栽培のみならず、飼料、野菜、干草なども発展した。穀類の収穫がよかったのは、1960年と、1973-75年で、1haあたり18-20ツェントネルで国や県のレベルで4-5回優勝した。国营農場に飼料農場も活動し、年間何百tもの混合飼料を製造した。1960年代から当郡にいくつかの国营農場が設立された。ザロチョーディー

ン国営農場，ジャルガランティーン国営農場，アタル，オクチャブル，バヤンツォグティーン国営農場等がある。

8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』

43) バヤンツォグト国営農場

1. 中央県バヤンツォグト郡。
2. 当初，1929年にウボウル・ドラーンという場所に設立され，初代郡長に Chültem 書記官が任命された。さらに1931年の3月に旗を閉鎖し，郡と県が直接管轄することになった。1958年にバヤンツォグト郡が再び設置され，1959年3月にモンゴル人民革命党中央委員会第3回会議の議決により，国内穀物需要を満たすためのアタル計画にしたがって設立された。1962年にバヤンツォグト国営農場が公式に設立された。
3. 1990年に民営化。
4. ゴナ，ホンゴル窪地。
5. 郡長として Chültem (1929-1931)，Dorj (1931-1935)，Narangerel (1935-1936)，Namsrai (1936-1938)，Pürevjav (1938-1939)，Tsog (1939-1941)，Palam (1941-1942)，Sundui (1942-1945)，Bazarragchaa (1945-1946)，Chagnaa (1946-1947)，Janchiv (1947-1948)，Rinchin (1948-1952)，Demberel (1952)，Dondogdorj (1952-1954)，Jambaa (1954-1956)，Choiijilsüren (1958-1959)，Palam (1959)，Dashnyam (1959-1961)，Ishjamts (1961-1962)，Dashzeveg (1962) らが任命されていた。1986年に労働英雄として搾乳者 P. Oyun，最初のメンバー B. Sürenkhorloo，3歳牡ウシのブリガード班長，トラクター運転手 B. Nayantai，G. Budyonin，D. Ochir，D. Tserenlei，Nordogjav らがいる。
6. 1962年4月に当地の牧畜協同組合を国営農場に統合した際，ラクダ348頭，ウマ7,026頭，ウシ2,510頭，ヒツジ27,621頭，ヤギ6,165頭，合計43,670頭だった。当初は1961年2月29日，ドンダ・ウルトー（駅）の中国人農民が居住していた場所に，ゲル2張，機械3台，20人ぐらいの若者で開拓する目的で設立された。さらに1970年代になると当郡の国営農場は291,000ha，森林9,900ha，開拓された50,000haとなり，700世帯2,600人のうち，労働力として1,500人，コンバインとトラクターの運転手200人ぐらい，遊牧民300人，その他労働者のうち建築およそ100人，木工場に恒常的におよそ20人が働いていた。1962年に与えられた計画を178%で達成し，全国1位となり，50,000トゥグルグの報奨を受け，1963年には国営農場の文化計画活動で県優勝を果たした。

7. シメンタール種, アルタウ種などの乳肉ウシを純血もしくは混血で飼育した。
8. T. Byambaa 1982 『モンゴル人民共和国の農牧業60年史』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』

44) パルチザン国营農場

1. ウランバートル市。
2. 1977年に設立。
3. 1992年に, ウランバートル市ソングノハイルハン地区ジャルガラント村になった。
4. 1921年に民族解放革命の「パルチザンたち」という地名になった。
- 5.
6. 毎年7,000klの乳を搾乳して国に納めていた。800頭の牝ウシのいる機械化された酪農場が2ヶ所, 400頭の牝ウシのいる(機械化されていない)普通の酪農場が1ヶ所, 200頭の牝ウシのいる普通の酪農場が1ヶ所。
7. ウランバートル市民の乳需要をほぼ満たすことができた。
- 8.

45) ガチョールト国营農場

1. ウランバートル市バヤンズルフ地区第20区ガチョールト村。
2. 1961年4月19日, 閣僚会議第181議決により, 中央県バヤンズルフ郡(のちのエルデネ郡)のウリヤスタイ, ダルヒト, ホワンダイの酪農場をもとに, ウランバートル市における酪農製品の需要を満たす目的で1,340頭の家畜と, 70人ほどの労働者で組織された。
3. 1993年に民営化された。
4. ガチョールトというところはウランバートル市から21kmに位置し, バヤンズルフ・ハイルハン山の北側, トーラ川のツァガンという河畔丘の, アルタンという支流にそそぐ小川の名称に由来する。
5. モンゴル労働英雄の搾乳者 Galdangiin Zina は1971年にこの農場から労働英雄になった。
6. 1958-1959年にソ連から導入したセメンタール, 黒まだらの品種があった。ウランバートル市の北東ダムバダルジャーにある「記念チョイバルサンの道」牧畜協同組合を1962年にガチョールトと統合した。1976年に131,500haの土地, 13,089頭の家畜, 806人の労働者, 45,200,000トゥグルグの資本金があり, 毎年8,800,000トゥグルグの利益をあげていた。酪農場は10箇所あり, なかには800頭の雌ウシのい

る機械化酪農場と、1,400頭の雌ウシのいる SFM, SEF-8が機能し、搾乳目的の巨大な国営農場であった。

7. ウランバートル市民に酪農製品を供給する目的で、もっとも近郊にある国営農場であった。
8. L. Khenchyakhav 2008 『中央県の人びとの伝記』

46) アタル国営農場

1. 中央県バヤンハンガイ郡。
2. モンゴル人民共和国閣僚会議1976年10月19日の第356議決により設立された。
- 3.
4. 中心地はバヤンハンガイ。第1次アタル運動で開拓したところである。1992年。
5. 最初の農場長は S. Tamjid で、D. Dorjpalam, N. Urtnasan, J. Nyamdavaa, L. Byambasüren, Y. Altansükh らが続いた。
6. 1986年の業績は県のトップで、第7次5ヵ年計画の4年のうちに、家畜飼育、干草準備、穀類栽培、ジャガイモや野菜栽培でノルマを100-140%達成した。
1 haあたり、1980年で穀類2.0t、小麦3.6t、ジャガイモ40.0t、野菜90.0t、飼料すべて15.0tであり、1984年にはジャガイモ190.0t、野菜21.0t、飼料すべて31.5t、配合飼料103.2tだった。
7. 1977年にルン郡の領域で穀類と肉用家畜の生産を目的として設立。第2次アタル運動が全国的に展開し、10ヶ所の国営農場が設立されたうちの1つ。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』
B. Dashzeveg ら 2003 『中央県史略』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』
D. Oyunchimeg 2007 『バヤンハンガイ故郷；郡国営農場設立30周年記念』

47) ノホルロル国営農場

1. 中央県アルガラント郡。
2. 1976年10月19日にバヤンツォグト郡に設置。
3. 1990年に民営化。
4. アルガラント。
5. 初代農場長として1976年にエンジニアのB. Damdinsürenが指名された。1987年からD. Sanjimyatavが任命された。
6. 1991-1997に、21,000,000-53,000,000トゥグルグの税金を郡予算として計上し、

16,000,000-26,000,000トゥグルグの利益を出して社会保障基金に投資した。

7. 穀類と家畜部門を目的とした。1977年にノホルロル国营農場をもとに、アルガラント郡を設置。1990年代からは、野菜中心から小麦、穀類、ジャガイモ、大麦、じゅうたん、工芸などを開始し、200人近くが働いていた。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』
B. Damdinsüren, B. Khütükhenbaatar, B. Bazar-Adiya, B. Magsarjav 2007 『アルガラントの人びと』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』

48) アルホスト国营農場

1. 中央県アルホスト郡。
2. 1969年当初は牧畜目的で設立。
3. 1991年。
4. ションハライ丘、ボーロルジュート窪地。
5. 学校コンビナートの初の卒業生である、P. Darjaa, B. Abirmed, A. Dorjsüren, T. Rentsenら20余人の若者がションハライ丘に500haを開墾したのが始まり。
6. アルホスト国营農場の耕地は1969年、アタル第1次運動の結果、10,000余haとなり、穀類のほかトウモロコシ、エンドウ、ジャガイモなどの野菜を栽培した。
7. 1955年にアルホスト国营農場をもとに、トラクターやコンバインの操作を習得する学校コンビナートを創設した。この国营農場の基盤の1つが穀類部門であり、専門家を現場で育成した。1974年にアルホスト郡をエルデネ郡と統合した際、国营農場の家畜をエルデネ郡の「モンゴル・ハンガリー友好」牧畜協同組合へ移管した。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県の農業50年史』

49) ヘルレン・バヤンオラーン飼料農場

1. ヘンティー県デルゲルハーン郡。
2. 1974年にヘルレン・バヤンオラーン・オトル飼料ステーションという名で設立。
3. 1992年に民営化。
4. ヘルレン川の東方にある1000の冬営地と言われるバヤンオラーン山にちなんで命名された。
- 5.

- 6.
7. モンゴル人民共和国人民大会議で1974年7月27日の第204決定により、ヘルレン・バヤンオラーン地区を設立。同年12月27日に閣僚会議第561議決により、オトル飼料ステーションにした。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

50) スンベル国営農場

1. ゴビスンベル県スンベル郡。
2. 1969年設立。
3. 1992年に私有化法により民営化した。ゴビスンベル県を設立する際に1つの郡となった。
4. スンベル山にちなんで命名された。
- 5.
6. 黒ヒツジを繁殖する目的で設立された。黒ヒツジの毛を1歳時に取り、毛皮工場に提供していた。
7. 旧オツォル・サンサル・オール旗およびモンゴル仏教の大規模センターであったチョイリーン寺院の地に設立した。
8. ゴビスンベル県のウェブサイト。

51) チャンドガナ国営農場

1. ヘンティー県ウルジート地区。
2. 閣僚会議1976年10月19日第357議決により設立。
3. 1992年。
4. ヘンティー県中心地にあるチャンドガナ平野にちなんで名付けられた。
- 5.
- 6.
7. 穀類栽培および細毛ヒツジ市域の目的で設立。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

52) ホルフ国営農場

1. ヘンティー県ウムヌデルゲル郡。
2. 1981年に設立。

3. 1992年に閉鎖。
4. ホルフ平野にちなんで命名された。
5. 初代農場長にアルハンガイ県チョロト郡出身の荣誉経済学者 Chuluunbaatar が任命された。
- 6.
7. ヘンティー県ウムヌデルゲル，バタノロブ，バトシレートの3つの郡境地域から設立された。1980年代に設立させた数少ない農場の1つである。
- 8.

53) オンドルハーン国营農場

1. ヘンティー県県庁所在地オンドルハーン市。
2. 閣僚会議1954年5月18日第187議決により，最初の国营農場として設立。
3. 1992年。
4. 中心地はボヤント。
5. 設立当時の関係者として農場長 Ölzitogtokh，党組織者 Yondon らが重責を果たした。人工授精専門家 Agvaanbaldan は4年間続けて3,000-5,000頭のヒツジを妊娠させ，1頭の種牡から250-400頭に人工授精し，毎年80-92%の受胎率だった。
6. 運搬用車両 ZIS-5, GAZ-51, GAZ-63など10台，農業用機械30台になった。1954-55年に初めてトウモロコシを50ha，大麦72ha，燕麦93haを作付て事業を開始した。
7. 当初，42人で設立。
8. Ts. Sodnomdagva 1998『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

54) テウメンツォグト国营農場

1. スフバートル県トゥメンツォグト郡。
2. 1960年。
3. 1992年に閉鎖か？
4. トウメンツォグト山にちなんで命名された。
- 5.
- 6.
7. ウランバートル市から490km，バローン・ウルトから140km，ドルノド県中心地から200km，ヘンティー県から150km 離れている。郡の領域は250,000ha，北から南へ55km，西から東へ50km，国境線の長さは213kmである。トゥメンツォグト郡にハル・ヤマーティーン山，イネーデグ岩，アラスラン岩，ジャンバルナブ洞窟な

ど珍しい地形の風光明媚な場所がある。また、以前使っていたウォルフラム、石灰岩、赤鉄鉱、カオリン、シェール等30種類の鉱物や自然資源がある。当郡には400種類の植物があり、岩弁慶^{いわべんけい}、アңыз、葉草の弟切草^{おとまりそう}、モーリュ、ニワトコ等以外に、ヨモギ、リーキ、野生の玉ねぎなどの瑞々しい植物、草深いプラント、カモジグサ、シバムギ、麻黄^{まおう}、あざみなどの牧草がある。

8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

55) バヤンオール国営農場

1. ドルノド県バヤンオール郡。
2. 1950年オノン国営農場の名で設立。
3. 1990年代。
4. オノン川沿い。
- 5.
- 6.
7. 天然牧草飼料を目的として設立。1961年「ホルボー」牧畜協同組合を閉鎖し、オノン国営農場と統合した。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

56) チョローンホロート (エレーンツェブ) 国営農場

1. ドルノド県チョローンホロート郡。
2. 1957年に最初に設立された。
3. 1992年。
4. 1959年に国営農場を新行政区に加えて、郡名をチョローンホロートとし、国営農場をエレーンツェブと命名した。
5. 初代農場長は B. Nyadaa が指名された。農業技師は D. Jigmed。
6. 1972年にこの国営農場の機械修理工場はソ連の援助で建設された。
7. 穀類栽培と牧畜をセットで管理する目的で、閣僚会議の議決により、1961年に領域内を考察し、エレーンツェブに移した。ヒツジの飼育を中心とした。ソ連の援助により、他の国営農場と同様に、機械化酪農場やウシの屠殺場などを建設した。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更 (1991-1997)』

57) ヘルレン国营農場

1. ドルノド県ヘルレン郡。
2. 1959年に設立。
3. 1992年に閉鎖。
4. ヘルレン川にちなんで命名された。
- 5.
6. 1968年、国营農場にソ連の援助で農業用自動車修理工場を建設した。
7. ジャガイモ、野菜、農耕部門を目的とした。30,000羽を飼育し、毎年6,000,000-10,000,000個の鶏卵を生産できる養鶏場を建設した。
8. Ts. Sodnomdagva 1998『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

58) サルヒト飼料農場

1. スフバートル県バローンオルト市。
2. 1961年に設立。
- 3.
4. サルヒトという地名にちなんで命名された。
- 5.
- 6.
- 7.
8. Ts. Sodnomdagva 1998『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

59) スンベル国营農場

1. ドルノド県ハルハゴル郡。
2. 1972年1月14日の閣僚会議の第7議決により、ドルノド県のハルハゴル国营農場という名で当初設立された。1975年から利用開始。
3. 1992年にハルハゴル郡のバグとなった。
4. スンベル山の南側。
5. 1981年労働英雄トラクターコンバイン技師 R. Pürvee。
6. ジャガイモ、野菜、農耕部門を目的とした。土壌風食を防ぐために条蒔きする方法を国营農場の耕地の30-80%で実施していた。自動散水は400-1,000haで可能な設備を整え、家畜用飼料、ジャガイモ、野菜を栽培した。1978年にウシの屠殺場をソ連の援助で建設した。ソ連の援助やソ連人の建築家によって設立された当農

場は肉用ウシを飼育し、非灌漑耕地や灌漑耕地の計17,000haに飼料や穀物を栽培し、年間13,000tの草を刈ることができる機械化されたブリガードが活動していた。1978年に18,000haの耕地となり、毎年13,000haを作付した。

7. 1972年6月20日人民大会議の第117決定により、ハルハ川にある試験場を管理する地区をスンベルと命名して国営農場も兼ねて所掌する郡にした。ソ連の援助で他の国営農場と同様に、機械化酪農場やウシの屠殺場などを建設した。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』

60) シャリングル国営農場

1. ダルハンオール県オルホン郡。
2. 1959年にソ連の援助で、モンゴル・ソ連友好記念ダルハン優秀種国営農場を設立。
3. 1992年に閉鎖。
- 4.
5. ソ連の専門家 M. B. Kruti が顧問団長として働いた。
6. 同郡は現在37,060頭の家畜、高益なトリ、ブタ、ウシの農場をもつ。
7. 12-20人規模で1980年代末まで活動した。
8. Ö. Bavuu 2001 『セレンゲ史略』

61) エグウール国営農場

1. フブスグル県エルデネボルガン郡。
2. 1959-1960年。
3. 1992年。
4. エグ川沿い。
5. ヤギ遊牧民 Sanjaajamts は、毎年500-550ヤギを育て100%育成した。
6. 1960年に1,000haで最初の播種をし、秋に3,900tの収穫を得た。
7. 1963年の閣僚会議の議決により、国営農場の目的を変更して乳用ウシの飼育を目的とすることになった。1975年には閣僚会議の議決により、エグウール国営農場を穀類栽培の目的にしばり縮小した。1985年11月5日人民大会議の第240決定により、エグウール国営農場を再度設置した。
8. Ts. Sodnomdagva 1998 『モンゴル国の行政区域変更（1991-1997）』
S. Badamkhatan, Ch. Banzragch 1961 『フブスグル県略史』

62) オルズ国营農場

1. ドルノド県バヤントゥメン郡。
2. 1930年4月7日の第6回国会の決定により、オルズ国营農場となった。1931-32年の極左派の失策により、1933年にほぼ閉鎖した。1960年に国立人工授精ステーションという名称で設立された。
3. 1992年。
4. オルズ川沿い。
- 5.
6. 設立当初、ソ連の優良メリノース種ヒツジを1,330頭と、国内から30,000頭を購入して準備し、家畜を増やした。1974-1990年のあいだ、400頭の牝ウシのいる酪農場、1,000haの灌漑設備などが利用されていた。
7. ジャガイモ、野菜、耕作部門を目的とした。
8. T. Byambaa 1982『モンゴル人民共和国の国营農場60年史』

63) タムサグボラグ国营農場

1. ドルノド県マタド郡とハルハゴル郡の境。
2. 1954年閣僚会議の第180議決により設立。
- 3.
4. タムサグボラグという場所。
- 5.
6. 1960年1月閣僚委員会の第19議決により、タムサグボラグ国营農場はスフバートル県のハンホヒー山の南麓のハラ・ヤマティーン、ウォルフラム鉱山があった場所に移った。1972年から農耕のほかに優良在来種のウシを繁殖させるようになり、以来、牧畜と農耕の双方を営むようになった。1978年にソ連の援助で郡中心地を整備し、文化センター、110世帯の建築、幼稚園、学校、寮、病院などのある現代的な中心地となった。
7. 細毛ヒツジとウシを飼育する目的。
- 8.

64) ハリョーンボガ国营農場

1. ウランバートル市内ボグド山付近。
2. 1964年に設立。

3. 1992年。
4. ボグドハン山麓にある。
- 5.
- 6.
7. 天然草地で鹿を養殖し、その袋角を利用する目的で設立された。
8. D. Mandalsüren 1969 『モンゴル人民共和国の国営農場』

65) ソグノグル国営農場

1. 中央県バトスンベル郡。
2. 1931年、軍隊と、農牧省のウマ工場を統合して設立。
3. 1992年に民営化。
4. ソグノグル川。
- 5.
- 6.
7. ウマの飼育を目的とした。設立当初、イギリスから純血種の種牡ウマを30頭入れて混血種をつくり始めた。
8. D. Mandalsüren 1969 『モンゴル人民共和国の国営農場』
M. Erdenedalai, J. Sürenkhorloo 2009 『中央県農業50年史』

66) トウルホラハ国営農場

1. ウランバートル市周辺。
2. 1963年ごろ。
3. 1992年に民営化して移動。
4. ボグド山（現在の呼称はボグドハーン山）の北側にあるトウルホラハ川の口、トール川沿い。
- 5.
6. カワウソ、銀キツネなどを繁殖させた。
7. 毛皮動物の養殖を目的としていた。
8. T. Byambaa 1982 『モンゴル人民共和国の農業60年史』

67) バヤントーロイン飼料農場

1. ゴビアルタイ県ツォグト郡。

2. 1987年のモンゴル人民共和国閣僚会議の1987年4月3日の議決で1987年4月16日にバヤントーロイ飼料農場が設立された。
3. 1996年に民営化され、トーロイ・ブルド会社となって営業を継続させ、新しい機械と優秀な産業を導入し、アルタイ地域のビジネスマン Batjargal が社長として勤めた。
4. トーロイというゴビにはえる木のある場所にちなんで命名された。
5. バヤントーロイン飼料農場の初めての農場長に T. Arildii, S. Shagdar, 会計課長に G. Namnansüren, 総合農業技師に L. Badarch, D. Ariunmönkh, B. Myagmarjav らが任務されていた。当飼料農場から J. Gombo が国家チャンピオン, B. Rentsen, Z. Donrov, O. Dashtseren, N. Batdorj, Sanjsüren らが北極星勳章でそれぞれ表彰された。D. Batchuluun, A. Tsevegmid, Baldan, Namjilstüren, Mönkh-Ochir らが政府賞で表彰された。B. Shazeveg が初めてツォグト郡のネグデル長を勤めた時, Shugui, Haya の灌漑システムを作ったことが飼料農場の基盤となった。
6. 800ヘクタールほどの面積で飼料を作る目的で牧畜業, 果物, 野菜を栽培して事業を始めた。ザホウイン・ゴビでは麦, トウモロコシ, 小麦を栽培し, 大麦, 飼料を作って, 人間を食品で, 家畜を飼料で供給していた。これ以外にもリンゴの木やチャツアルガナの木を植え, リンゴを売買する食品産業も行っていた。現在は年間2-12t 果物を収穫し, 1日に8-12tの生産力のある小麦工場, フェルト工場, 大麦, ジュース, パン, 石鹼工場と野菜工場が営業している。
7. 当飼料農場は, 西部の飼料農場を拡大させ, 灌漑農場を發展させ, 温かい地域を利用して年に2回収穫するという目的で設立された。当飼料農場の農耕地域はザホウイン・ゴビである。果物は120-160日で収穫し, 温かい季節は気温42-45度, 土壌は65度まで上がり, 降水率は少なく, 砂漠の軽い土壌の多い地域である。地元の人びとは伝統的に牧畜と農耕の双方をおこなってきた。この地で農業をおこなう大作業として, アルタイ山脈の降雪, 降雨の水を利用して高さ34メートルのダムのある灌漑施設をつくった。灌漑システムはおよそ1000ヘクタールで, 年に2回収穫した年度もある。
8. バヤントーロイン国营農場のゴビ保護区の区長で勤めていた故 A. Avirmed の話による。

68) ダルハン国营農場

1. ダルハンオール県ホンゴル郡。1932-1959年にダルハン郡と呼ばれていた。1959年からホンゴルと名称された。郡中心地はボーラル。
2. 1965年からセレンゲ県ホンゴル郡に属した。1982-1992年のあいだ, ダルハン県ホ

ンゴル地区、ダルハン国営農場と命名されていた。

3. 1994年にダルハンオール県のホンゴル郡として設立され、ダルハン国営農場は閉鎖された。
4. 郡中心地は、当郡の領域内にあるボーラル山にちなんで命名された。当初、国営農場が設立された際、郡の名前はダルハンの北に連なるノヨンホンゴル山にちなんで命名されたが、当時の社会主義理論によれば、ノヨン（貴族）という単語は避けなければならない、ホンゴルだけとんった。
5. アタル第1次運動で、1959年3月、現在の新旧ダルハン市のあいだにあるホルトからボルハント窪地までのあいだ、ホンゴル郡第2バグに住むD. LantsavがDT54トラクターで開墾した。国営農場の代々の農場長はA. Badarchin, B. Sanjaajamts, D. Zagdgochoo, Chuluunである。労働英雄はJanchav, 総合農業技師Badantseren。栄誉総合エンジニアO. Rentsenkhand, 総合畜産技術者Ch. Gendenjav, 獣医N. Dorj, Terbishらが働いていた。ダルハン国営農場は1968年にダルハン市中心から、郡農場中心地を建設して現在のホンゴル郡に移動した。アタル第1次運動の成果でつくった20kgのパンは当時の国民大会議議長J. Sambuuに手渡された。
6. 穀物部門8ブリガード、ダルハン市民に乳を供給する目的で乳肉セメンター純血種の牝ウシ800頭を収容できる機械化酪農場「トゥブ」、シャリングル地区住民の需要を満たす目的で400頭の酪農場「ボルト」が機能していた。ホンゴル郡は253,300haで、これは県全体の77%を占める。農地32,100ha, 1,400世帯5,100人がいて、人口の17%つまり656人をカザフ族が占める。家畜数124,400頭。ウランバートルから197km, 県中心地から25km離れている。
7. 1977年からモンゴル・ソ連の友好記念国営農場となり、1988年から優良穀物農場として知られた。そもそも、アタル第1次運動で1959年3月に設立された4つの国営農場の1つである。国営農場が設立される以前にはセレンゲ県ダルハン郡の「モンゴル・ソ連友好記念」牧畜協同組合であり、その東部地域をアタル第1次運動の対象地域とし、新しい郡の国営農場を設立するという課題を県地方政府が中央政府に決定させた。政府の決定にもとづき、セレンゲ県ホンゴル郡にダルハン国営農場を設立し、ソ連の援助で整備してモンゴル・ソ連友好記念国営農場とした。
- 8.

第2部 写真

Photo 1. Уламжлалт аргаар тариагаа усалж байгаа нь. 1930-1940-өөд оны үе.
(Монгол улсын Дорнод аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
伝統的な方法で灌水している。1930年代から40年代頃。(モンゴル国ドルノド県博物館
館収蔵庫より)

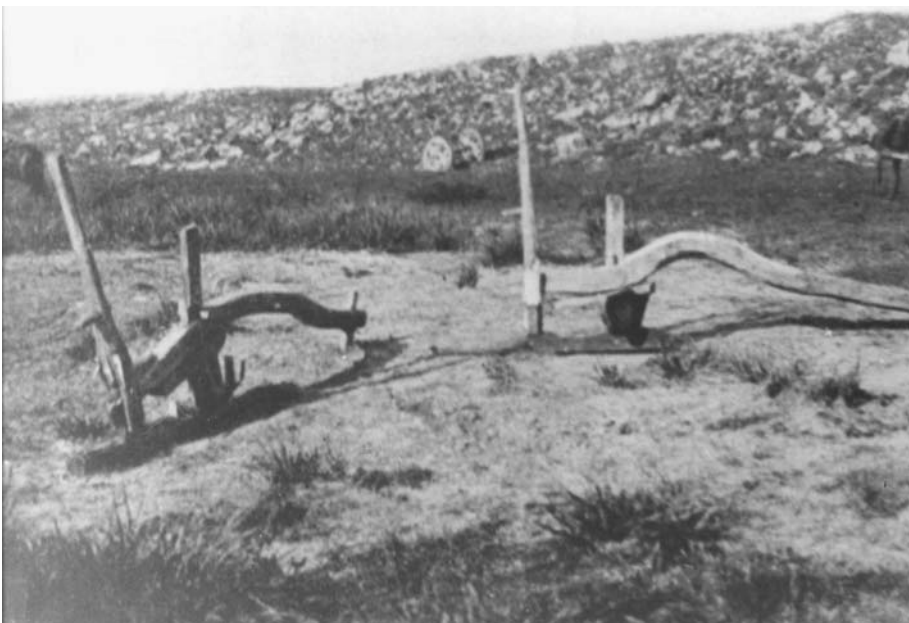

Photo 2. Монголчуудын газар тариалан эрхэлж байсан уламжлалт модон анжис.
1930-аад он. (Монгол улсын Дорнод аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
モンゴル人自身が農耕をしていた木製の犁。1930年代。(モンゴル国ドルノド県博物
館収蔵庫より)

Photo 3.
Тэмээнд хөллөдөг төмөр анжис.
1939 он. (Монгол улсын Дорнод
аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
伝統的にラクダに曳かせる鉄製の犁。
1939年。(モンゴル国ドルノド県博物館
収蔵庫より)

Photo 4.
Өвс хадагч тэрэг хэрэглэж буй
хадуурчин. 1940-өөд он. (Монгол
улсын Дорнод аймагийн музейн
сан хөмрөгөөс).
草刈機を利用している草刈担当者。1940
年代。(モンゴル国ドルノド県博物館収
蔵庫より)

Photo 5. Тариа хурааж буй байдал. 1960-аад он. Булган аймаг. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
穀物の収穫。1960年代。中央県ボルノール国営農場。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 6. Тариа хурааж буй байгаа нь. Булган аймаг. 1970-аад он. (МАН-ын тусгаар тогтнолын музейн хөмрөгөөс)
穀物の収穫。1970年代。ボルガン県。(モンゴル人民党独立博物館収蔵庫より)

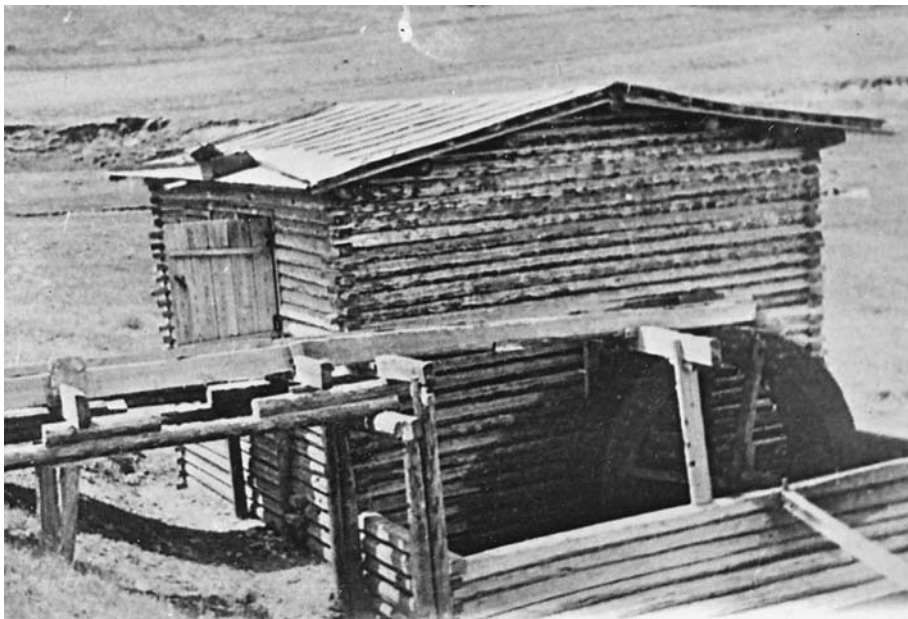

Photo 7. Монголчуудын уламжлалт тариа хадгалах модон зоорь. 1942 он.
(Монгол улсын Дорнод аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
モンゴル人の伝統的な穀物貯蔵。1942年。(モンゴル人民党独立博物館収蔵庫より)

Photo 8. Газар тариаланг эрхлэх гол мэргэжилтэнг бэлтгэж байсан Монголын Хөдөө Аж ахуйндээд сургуулийн ерөнхий харагдах байдал. 1970-аад он.
(МАН-ын тусгаар тогтнолын музейн хөмрөгөөс)
農業専門家を養成するためのモンゴル国立農業専門学校。1970年代。(モンゴル人民党独立博物館収蔵庫より)

Photo 9. Атрын анхны гарааны бэлтгэл боловсон хүчин бэлтгэхээр Ховд аймгийн хөдөө аж ахуйн техникумын механикийн ангийн оюутнууд хичээл дээр. Ховд хот. 1959. (Э.Батаагийн цуглуулгаас)
 アタル初期の人材養成を目的としたホブド県農業専門学校の授業風景。ホブド市。1959年。(E.バター氏のコレクションより)

Photo 10. Ховд хотын Хөдөө Аж ахуйн техникумын механик ангийн оюутнууд атрын аяны хүрээнд дадлага хийж байгаа нь. 1960 он. Ховд хот. (Э.Батаагийн цуглуулгаас)
 ホブド県農業専門学校の学生たちの実習風景。ホブド市。1960年。(E.バター氏のコレクションより)

Photo 11. Булган аймгийн төв дахь гурил боловсруулах үйлдвэр. 1970-аад он.
(Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
ボルガン県中心地にある小麦粉工場。1970年代。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

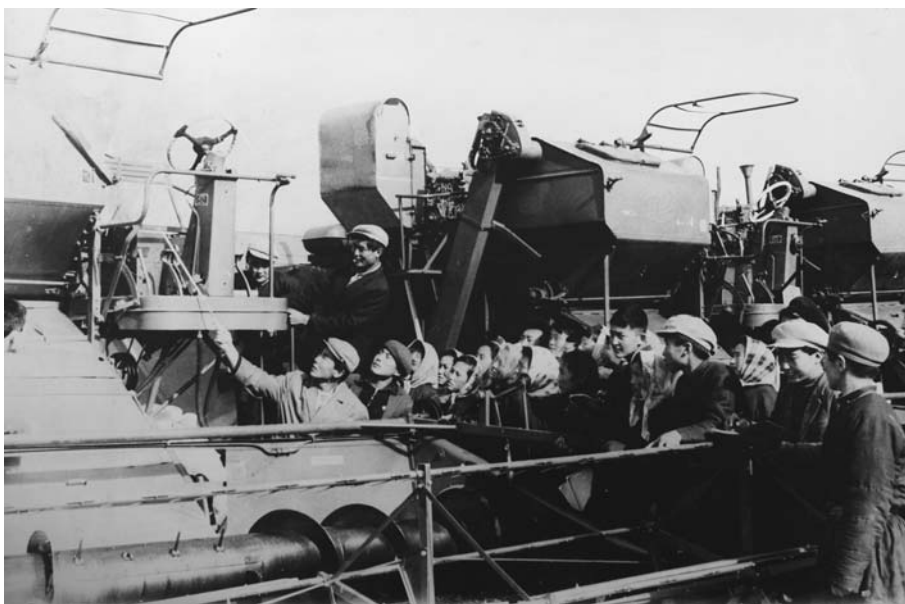

Photo 12. Оюутанууд тариалангийн техникүүд дээр талбайн дадлага хийж байгаа нь. 1970-аад оны сүүл. Булган аймаг. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
学生たちならびに農業専門家たちの実習。1970年代末。ボルガン県。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 13. Монгол улсын Хөдөө Аж ахуйн дээд сургуулийн захирал, академич Цэвэгжавын Жамъянжав. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
モンゴル国立農業専門学校の校長、科学者 Ts.Jyamiyanjyav 氏。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 14. Монгол улсын Хөдөө аж ахуйн дээд сургуулийн анхны төгсөгчид. 1950-аад он. Улаанбаатар.
モンゴル国立農業専門学校の第1期卒業生たち。1950年代。ウランバートル市。

Photo 15. Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрийн эвлүүлэг. 1940 он. (МАН-ын тусгаар тогтнолын музейн хөмрөгөөс)
 農業工場の建設キャンペーン。(モンゴル人民党独立博物館収蔵庫より)

Photo 16. Сангийн аж ахуйн хөгжлийн эвлүүлэг. (МАН-ын тусгаар тогтнолын музейн хөмрөгөөс)
 国营農場の建設キャンペーン。(モンゴル人民党独立博物館収蔵庫より)

Photo 17. Орос зөвлөх газар хагалах техникийг зааж буй нь. 1940-өөд он.
(Монгол улсын Дорнод аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
旧ソ連援助局による開拓の技術支援。1940年代。(モンゴル国ドルノド県博物館収蔵庫より)

Photo 18. Моторт техниктэй харилцаж буй монгол хүүхдүүд. 1930-аад он.
(Монгол улсын Дорнод аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
モンゴルの子どもたちとトラクター。1930年代。(モンゴル国ドルノド県博物館収蔵庫より)

Photo 19. Монголын Хөдөө аж ахуйд трактор нэвтэрсэн нь. Төв аймаг. 1930.
(Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
トラクターの普及。1930年。中央県。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 20. Трактороор газар хагалж байгаа нь. 1960 он. (Монголын Үндэсний
музейн хөмрөгөөс)
トラクターによる耕起作業。1960年。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 21. Газар хагалж байгаа нь. 1970 он. Борнуур. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)

トラクターによる耕起作業。1970年。中央県ボルノール国营農場。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 22. Атар газар эзэмшиж байгаа нь. 1970-ад он. Булган аймаг. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)

アタル (未開墾地の開拓)。1970年代。ボルガン県。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 23. Хэрлэн голын сав нутагтатар хагалж байгаа нь. 1970-аад он. Дорнод аймаг. (Монгол улсын Дорнод аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
 ヘルレン川流域における開拓。1970年代。ドルノド県。(モンゴル国ドルノド県博物館収蔵庫より)

Photo 24. Сангийн аж ахуйн тарианы үтрэм дээр төмс хурааж байгаа нь. Цайдам. 1950 он. (МАН-ын тусгаар тогтнолын музейн хөмрөгөөс)
 国営農場の脱穀場でジャガイモを集めているところ。中央県ツアイダム。1950年。
 (モンゴル人民党独立博物館収蔵庫より)

Photo 25. Тариа хураахын өмнөх техникийн бэлтгэл хангагдсан нь. Булган аймаг.
(Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
収獲作業。ボルガン県。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 26. Тариа хурааж байгаа нь. Төв аймгийн Борнуур сум. 1976 он.
収獲作業。中央県ボルノール国営農場。1976年。

Photo 27. Хураасан тариаг цайруулж ялгаж байгаа нь. Булган аймаг. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
小麦の脱穀作業。ボルガン県。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 28. Тариа хурааж байгаа нь. Булган аймаг. 1980-аад он. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
小麦の収穫。ボルガン県。1980年代。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 29. Тариа хурааж байгаа нь. Сэлэнгэ аймаг. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
小麦の収穫。セレンゲ県。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 30. Хадлангийн машин засаж байгаа нь. (Монгол улсын Дорнод аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
草刈機の修理。(モンゴル国ドルノド県博物館収蔵庫より)

Photo 31. Тариа хурааж буй ахмад тариаланч. 1956 он. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
小麦を収穫している熟練労働者。1956年。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 32. Тариан талбайд. Булган аймаг. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
小麦畑。ボルガン県。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 33. Өвөрхангай хархорины САА-н усан Сангийн хаалт. 1970. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс)

オブルハンガイ県ハラホリン国营農場の灌漑施設。1970年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 34. Угтаал дарханы САА хөрсийг хамгаалах шинэ аргаар газар хаван хагалж байгаа нь. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

オクタール・ダルハン国营農場にて土壌保全の新型機械による耕起作業。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 35. Төв аймгийн Борнуурын САА-д ирж ажилладаг Зөвлөлтийн мэргэжилтэн, Монгол агрономичтой хамт. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
 中央県ボルノール国営農場を訪問した旧ソ連の専門家と、モンゴル人農業技術者。
 (モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 36. Төв аймгийн Борнуурын САА-д БНАГУ-ын тусламжтайгаар байгуулагдсан тракторын засварын газар. 1980-аад он. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
 中央県ボルノール国営農場で東ドイツの支援により建設されたトラクター修理工場。
 1980年代。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 37. Төв аймгийн Угтаалын САА-н 11-р бригад дээр оюутанууд тариа цайруулж байна. 1970-аад он. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
中央県オクタール国営農場の第11ブリガードにて学生たちの脱穀作業。1970年代。
(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 38. Техникийн үзлэг хийж байгаа нь. 1963. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
技術指導。1963年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 39. Тариаланчид сурагчидтай уулзаж буй нь. 1970-аад он. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

農業従事者が生徒たちに紹介されている。1970年代。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 40. Тариаланчдын автомхлаг буюу явуулын дэлгүүрийн худалдаа ба тариаланчдын үдийн цай. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

農業従事者用の移動販売車と人びとの小休止。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 41. Тариалалтын услалтын суваг. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
灌漑施設。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 42. Тариа шалгаж байгаа нь. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
稔りのチェック。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 43. Тариа шалгаж байгаа нь. 1956. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
稔りのチェック。1956年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 44. Тариа хураах талбайд. 1960. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
小麦収穫場。1960年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 45. Тариа хураах сан. 1960. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
小麦収蔵場。1960年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 46. Сэлэнгэ аймгийн Ерөөгийн САА-н дарга гавъяат эдийн засагч, АИХ-ын депутат, Н. Нымжаргал. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
セレンゲ県ヨロー国营農場長、荣誉財務、国会議員 N. ニヤムジャルガル氏。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 47. Сэлэнгэ аймаг найрамдал САА. К-700 трактор. 1977. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

セレンゲ県ナイラムダル国营農場。K700トラクター。1977年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 48. Сэлэнгийн Ингэттолгойн САА-н тракторч. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

セレンゲ県インゲトルゴイ国营農場。トラクター操作者。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 49. Социалист уралдаанд тэргүүлсэн тракторчид. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
社会主義競争に勝利したトラクター操作者たち。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 50. Социалист уралдаанд оролцогчдыг шагнаж байгаа нь. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
社会主義競争に勝利したトラクター操作者が優勝旗を受ける。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 51. Сангийн аж ахуйн тариа усалдаг техник. 1966. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
国营農場のスプリンクラー。1966年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 52. САА-н гадаад мэргэжилтэнүүд. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
国营農場の外国人技術者たち。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 53. САА-д айлчилсан гадаадын зочид арга хэмжээ дээр. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
 国営農場を訪問した外国人客。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 54. Өдөр тутмын хэвлэлийг ажлын талбайд хүргэдэг болов. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
 新聞などの印刷物が毎日届けられた。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 55. Усжуулалт. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

灌水。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 56. Өвөрхангай аймгийн Хархорин САА-н тракторч-комбайнч, БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн баатар Рагчаагийн Авирмэд. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

ウブルハンガイ県ハラホリン国营農場の農業機械専従者、労働英雄 R.Abirmed 氏。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

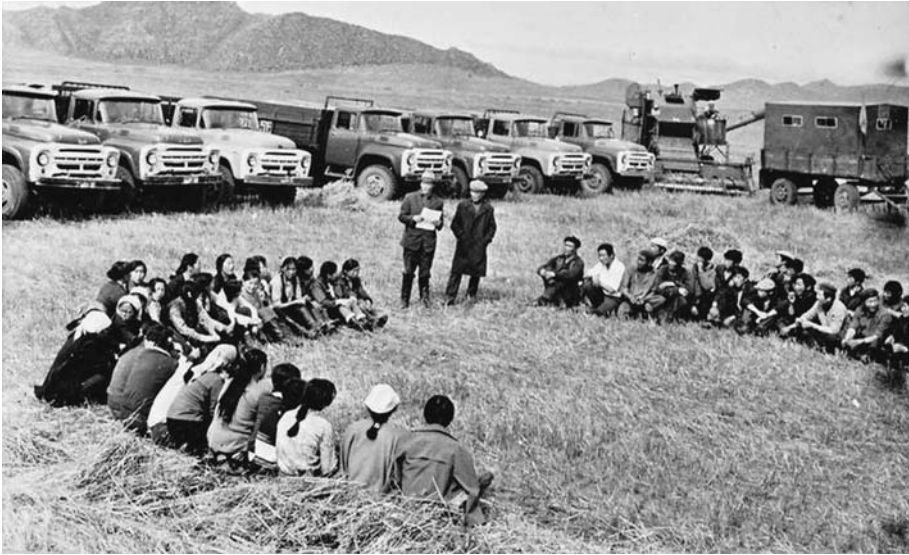

Photo 57. Оюутнуудын намрын ажлын үеэр тариаланч зөвлөгөө өгч байгаа нь. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

学生たちの秋の仕事（収穫派遣作業）に対する助言。（モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より）

Photo 58. Оюутнууд тариа хураалтын үтрэм дээр. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

脱穀場にいる学生たち。（モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より）

Photo 59. Оюутнууд тариа хураалтын үтрэм дээр. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
脱穀場にいる学生たち。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 60. Орос зөвлөх тариалангийн техник дээр зөвлөгөө өгч ажиллаж байгаа нь. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
ロシア人の技術指導。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 61. Нэрэмжит САА-н арга хэмжээ. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
記念国営農場。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 62. Зэлтэрийн САА-н Тариа бригадын үтрэм дээр үнэ хямд материалаар хийсэн барилгууд. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
農業技術者の輪番体制と、簡易建築。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 63. Зүүнбүрэнгийн САА. Тариа цэвэрлэх ажилд Намын Шинэ хүчний дээд сургуулийнхан. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

セレンゲ県ズーンブレン国営農場。脱穀作業に参加する党幹部学校の学生たち。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 64. Говь-алтай аймгийн Гуулингийн талыг усжуулж байгаа нь. 1970. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

ゴビアルタイ県ゴーリン平野の灌漑施設。1970年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 65. Дорнод аймаг Сүмбэр сум. ЗХУ-ын тусламжаар Халх гол САА-д барьсан иж бүрэн байгууламж. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
 ドルノド県スンベル郡。旧ソ連の援助により建設されたハルハゴル国営農場。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 66. Борнуурын САА-н тариа хураалтанд залуучууд оролцож байгаа нь. 1960. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
 中央県ボルノール国営農場の収穫作業に参加する学生たち。1960年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 67. Борной. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
ボルノイ。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 68. Ахмад тариаланч төмсний чанарын талаар зөвлөгөө өгч байна. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).
熟練労働者がジャガイモの品質について助言している。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 69. Ахмад тариаланч залууст зөвлөгөө өгч байгаа нь. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

熟練労働者の助言。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 70. Атар газар эзэмшихэд хоорондох зайг 7 метрийн хэмжээтэй замыг хагалж буй нь. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

未開墾地を開拓する際に7メートルずつ間隔をあける規定があった。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 71. Анагаах Ухааны Дээд Сургуулийн оюутанууд Сэлэнгэ аймгийн Ерөө САА-д намрын ажлаар ажиллаж байгаа нь. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс). 医学生たちがセレンゲ県ヨロー国営農場で収穫作業に参加。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 72. “international” газар хагалагч морин трактор. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс). 「インターナショナル」という名の馬力耕運機。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 73. Сангийн аж ахуйд трактораар цацагч машин. 1956. (Монголын Үндэсний архив. Кино, гэрэл зураг, дуу авианы баримтын төвийн хөмрөгөөс).

国营農場にトラクターを配布する。1956年。(モンゴル国立アーカイブズ映像資料収蔵庫より)

Photo 74. Хадлангийн талбайд өвс хадаж байгаа нь. 1950-аад он. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)

草刈場で草を刈る。1950年代。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 75. Тариаланчдад урлагийн тоглолт үзүүлж байгаа нь. Булган аймаг.
(Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс)
農業従事者に芸能を見せる。ボルガン県。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

Photo 76. Тариаланчид ажлын талбай дээр. Булган аймгийн Сансар САА. 1980-
аад оны дунд. (Монголын Үндэсний музейн хөмрөгөөс).
農業従事者たち。ボルガン県サンサル国営農場。1980年代。(モンゴル国立博物館収蔵庫より)

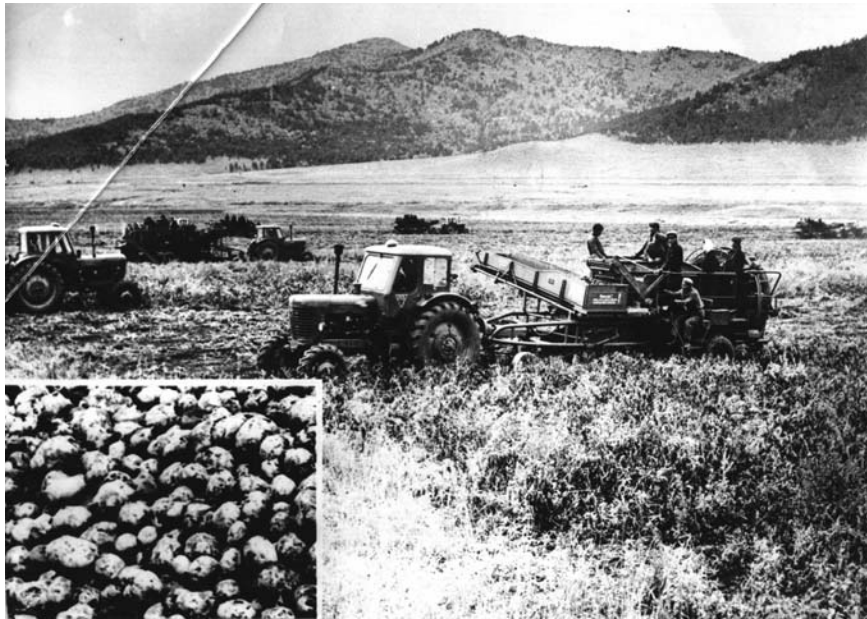

Photo 77. Тариаланчид төмс хураалт дээр. Дорнод аймаг. (Монгол улсын Дорнод аймгийн музейн сан хөмрөгөөс).
ジャガイモの収穫。ドルノド県。(モンゴル国ドルノド県博物館収蔵庫より)

Photo 78. Тариа хурааж байгаа нь. 1980-аад оны дунд. (МАН-ын тусгаар тогтнолын музейн хөмрөгөөс)
小麦の収穫。1980年代。(モンゴル人民党独立博物館収蔵庫より)

Photo 79. Тариа цайруулах машин сонирхож байгаа нь. 1930-аад оны орчим.
 (МАН-ын тусгаар тогтнолын музейн хөмрөгөөс)
 脱穀機械。1930年代。(モンゴル人民党独立博物館収蔵庫より)

Photo 80.
 Улсын тариалангийн хэрэг
 улам хөгжтүгэй уриа.
 (Монголын Үндэсний музейн
 хөмрөгөөс)
 国家収獲増強キャンペーン。(モン
 ゴル国立博物館収蔵庫より)

添付資料

АТАР ГАЗАР, САА-Д ХОЛБОГДОХ БАРИМТЫН ЖАГСААЛТ

АТАР ГАЗАР НЭМЖ ЭЗЭМШИХ АСУУДАЛ БОЛОВСРУУЛАХ ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ. 1981-04-14 УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-35, ХН-239, тал-230

АТАР ГАЗАР ЭЗЭМШСЭНИЙ 20 ЖИЛИЙН ОЙ ТЭМДЭГЛЭХ ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ 1978-01-21. УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-34, ХН-154, тал-54-57

ТАРИАЛАНД ТОХИРОМЖТОЙ АТАР ГАЗАР, ХАДЛАНГИЙН ТАЛБАЙГ СУДАЛСАН АЖЛЫН ДҮНГИЙН ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ 1964-08-14. УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-28, ХН-4, Тал-236-238

САНГИЙН АЖ АХУЙНУУДЫГ УЛС ТӨР БА ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН ТАЛААР БЭХЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНҮҮДИЙН ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ 1947-08-14 . УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-14, ХН-8, Тал-145-152 .

УЛСЫН САНГИЙН АЖ АХУЙ, СТАНЦУУДЫН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫГ ӨӨРЧЛӨХ ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ 1943-4-23. УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-10, ХН-17, Тал-110-126.

ИНГЭТТОЛГОЙ, ХАРХОРИНЫ САНГИЙН АЖ АХУЙН ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ТЭРГҮҮН ТУРШЛАГЫН ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ 1980-3-14. УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-35, ХН-3, Тал-174-180.

БНМАУ-ЫН САНГИЙН АЖ АХУЙН ЯАМЫГ ТАТАН БУУЛГАХ ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ 1982-2-15. УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-35, ХН-331, Тал-62.

САНГИЙН АЖ АХУЙН ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ 1936-04-01. УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-5, ХН-187, Тал-189-190.

УЛСЫН САНГИЙН АЖ АХУЙ, СТАНЦУУДЫН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫГ ӨӨРЧЛӨХ ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ, 1943-04-23. УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-10, ХН-17, х-110-126 .

САНГИЙН АЖ АХУЙНУУДЫГ УЛС ТӨР БА ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН ТАЛААР БЭХЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНҮҮДИЙН ТУХАЙ УТТ-НЫ ТОГТООЛ 1947-08-14. УТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-14, ХН-8, Тал-145-152.

САНГИЙН АЖ АХУЙНУУДЫГ АЖ АХУЙ ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН
ТАЛААР БЭХЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНҮҮДИЙН ТУХАЙ 1955-02-04.
ҮТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-22, ХН-14, Тал-13-68.

1955 ОНД САНГИЙН АЖ АХУЙ, ӨВС ХАДАХ МОРИН СТАНЦ, ХӨДӨӨ
АЖ АХУЙН НЭГДЛҮҮДЭД ЭРДЭНЭ ШИШИЙГ ТАРИАЛАХ ТУХАЙ
1955-04-27. ҮТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-22, ХН-16, Тал-64-76.

САНГИЙН АЖ АХУЙН ТУХАЙ 1936-04-01. ҮТА, МАН-ын баримтын төв,
Х-4, Д-5, ХН-187, Тал-189-190.

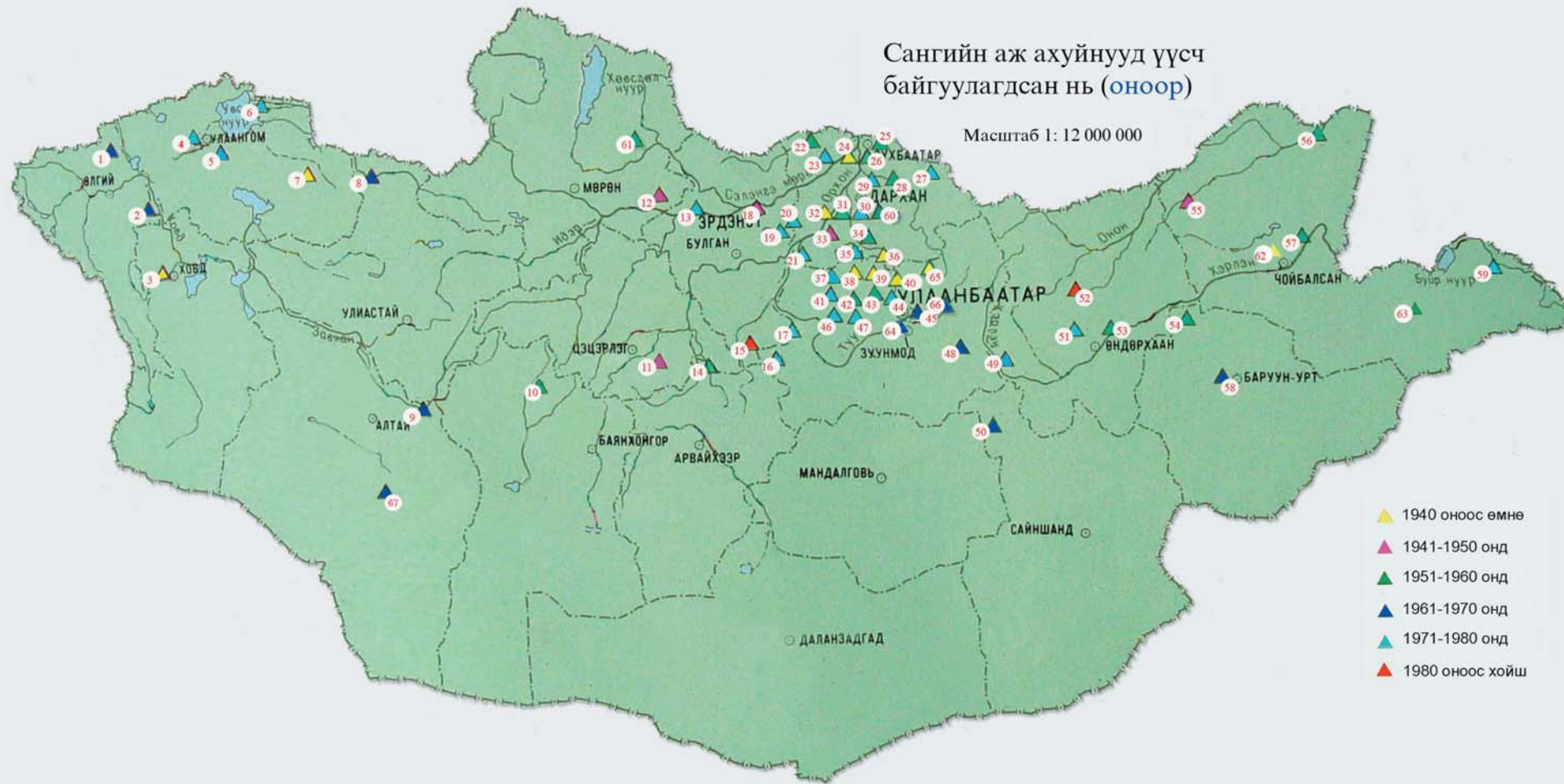
АТАР ГАЗАР ЭЗЭМШИЖ, ТАРИАЛАНГИЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙГ
НЭМЭГДҮҮЛЭХ ТУХАЙ ХЭЛЭЛЦСЭН 11-Р БҮГД ХУРЛЫН МАТЕРИАЛ
1975-01-29. ҮТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-33, ХН-131.

АТАР ГАЗАР НЭМЖ ЭЗЭМШИХ АСУУДАЛ БОЛОВСРУУЛАХ ТУХАЙ 1981-
04-14. ҮТА, МАН-ын баримтын төв, Х -4, Д-35, ХН-139, Тал-230.

АТАР ГАЗАР ЭЗЭМШСЭНИЙ 20 ЖИЛИЙН ОЙ ТЭМДЭГЛЭХ ТУХАЙ 1978-
1-21. ҮТА, МАН-ын баримтын төв, Х-4, Д-34, ХН-154, Тал-54-57.

Сангийн аж ахуйнууд үүсч байгуулагдсан нь (оноор)

Масштаб 1: 12 000 000

- ▲ 1940 оноос өмнө
- ▲ 1941-1950 онд
- ▲ 1951-1960 онд
- ▲ 1961-1970 онд
- ▲ 1971-1980 онд
- ▲ 1980 оноос хойш

1. Баяннуур сум, Баян-Өлгий аймаг / Баяннуур САА /	23. Цагааннуур сум, Сэлэнгэ аймаг / Найрамдалын САА /	45. Гачуурт, Улаанбаатар хот / Гачууртын САА /
2. Ногоон нуур сум, Баян-Өлгийн аймаг / Ногооннуур тэжээлийн аж ахуй /	24. Зүүнбүрэн сум, Сэлэнгэ аймаг / Зүүнбүрэнгийн САА /	46. Баянхангай сум, Төв аймаг / Атарын САА /
3. Буянт сум, Ховд аймаг / Буянт тэжээлийн аж ахуй /	25. Алтанбулаг сум, Сэлэнгэ аймаг / Алтанбулагийн САА /	47. Аргалант сум, Төв аймаг / Нөхөрлөл САА /
4. Улаангом сум, Увс аймаг, / Улаан толгойн САА /	26. Шаамар сум, Сэлэнгэ аймаг / Шаамарын тэжээлийн аж ахуй /	48. Архуст сум, Төв аймаг / Архуст САА /
5. Тариалан сум, Увс аймаг, / Хархираан тэжээлийн аж ахуй /	27. Хүдэр сум, Сэлэнгэ аймаг / Хүдэрийн тэжээлийн аж ахуй /	49. Хэрлэн-Баян-улаан, Хэнтий аймаг / Тэжээлийн аж ахуй /
6. Тэс сум, Увс аймаг, / Тэсийн тэжээлийн аж ахуй /	28. Ерөө сум, Сэлэнгэ аймаг / Ерөөгийн САА /	50. Сүмбэр сум, Говьсүмбэр аймаг / Сүмбэрийн САА /
7. Баруунтуруун сум, Увс аймаг / Баруунтурууны САА /	29. Жавхлант сум, Сэлэнгэ аймаг / Баянхараатын САА /	51. Өлзийт хороо, Хэнтий аймаг / Чандгана САА /
8. Тэс сум, Завхан аймаг / Тэсийн тэжээлийн аж ахуй /	30. Сайхан сум, Сэлэнгэ аймаг / Номгоны САА /	52. Өмнөдэлгэр сум, Хэнтий аймаг / Хурхын САА /
9. Дэлгэр сум, Говь-Алтай аймаг / Гуулин хороо тэжээлийн аж ахуй /	31. Сант сум, Сэлэнгэ аймаг / Цагаантолгойн САА /	53. Өндөрхаан, Хэнтий аймаг / Өндөрхааны САА /
10. Байдраг сум, Баянхонгор аймаг / Байдрагийн САА /	32. Хушаат сум, Сэлэнгэ аймаг / Энхталын САА /	54. Түмэнцогт сум, Сүхбаатар аймаг / Түмэнцогтын САА /
11. Түвшрүүлэх сум, Архангай аймаг / Түвшрүүлэхийн САА /	33. Орхон сум, Сэлэнгэ аймаг / Орхоны САА /	55. Баян-Уул сум, Дорнод аймаг / Онон (Баян-Уул) САА /
12. Тариалан сум, Хөвсгөл аймаг / Тариалангийн САА /	34. Баянгол сум, Сэлэнгэ аймаг / Баруунхараагийн САА /	56. Чулуунхороот сум, Дорнод аймаг / Чулуунхор(Эрэнцав) САА /
13. Хутаг-Өндөр сум, Булган аймаг / Магсаржав САА /	35. Сүмбэр сум, Төв аймаг / Октябрь САА /	57. Хэрлэн сум, Дорнод аймаг / Хэрлэн САА /
14. Хархорин сум, Өвөрхангай аймаг / Хархорины САА /	36. Зүүнхараа сум, Сэлэнгэ аймаг / Зүүнхараагийн САА /	58. Баруун-Урт, Сүхбаатар аймаг / Салхитын Тэжээлийн аж ахуй /
15. Рашаант сум, Булган аймаг / Сансар САА /	37. Баянчандмань сум, Төв аймаг / Баянчандмань САА /	59. Халх гол сум, Дорнод аймаг / Сүмбэрийн САА /
16. Эрдэнэсант сум, Төв аймаг / Тэжээлийн аж ахуй /	38. Жаргалант сум, Төв аймаг / Жаргалантын САА /	60. Орхон сум, Дархан-Уул аймаг / Шарын гол САА /
17. Баяннуур сум, Булган аймаг / Баяннуурын Тэжээлийн аж ахуй /	39. Борнуур сум, Төв аймаг / Борнуур САА /	61. Эрдэнэбулган сум, Хөвсгөл аймаг / Эг-Үүрийн САА /
18. Сэлэнгэ сум, Булган аймаг / Ингэттолгойн САА /	40. Батсүмбэр сум, Төв аймаг / Батсүмбэрийн САА /	62. Баянтүмэн сум, Дорнод аймаг / Улзын САА /
19. Жаргалант сум, Орхон-Уул аймаг / Улаантолгойн САА /	41. Цээл сум, Төв аймаг / Залуучууд САА /	63. Матад сум, Дорнод аймаг / Тамсагбулаг САА /
20. Баруунбүрэн сум, Сэлэнгэ аймаг / Бургалтайн САА /	42. Угтаалцайдам сум, Төв аймаг / Угтаал САА /	64. Улаанбаатар хот / Халиунбугын САА /
21. Орхонтуул сум, Сэлэнгэ аймаг, / Орхонтуулын САА /	43. Баянцогт сум, Төв аймаг, / Баянцогтын САА /	65. Улаанбаатар хот / Сөгнөгөрийн САА /
22. Түшиг сум, Сэлэнгэ аймаг / Зэлтэрийн САА /	44. Улаанбаатар хот / Партизан САА /	66. Улаанбаатар хот / Төрхурахын САА /
		67. Говь-Алтай аймаг / Баянтооройн САА /
		68. Хонгор сум, Дархан-уул аймаг. / Дархан САА /

Senri Ethnological Reports (最新号)

当館のウェブサイトにてバックナンバーのPDFをダウンロードすることができます。

<http://ir.minpaku.ac.jp/dspace/handle/10502/49>

- No.109 西南中国少数民族の文化資源の“いま” (2013; 塚田誠之編; 日本語)
- No.108 土方久功日記Ⅳ (2012; 土方久功, 須藤健一・清水久夫編; 日本語)
- No.107 A Herder, a Trader, and a Lawyer: Three Twentieth-Century Mongolian Leaders (2012; Interviews conducted by Yuki Konagaya, I. Lkhagvasuren, translated by Mary Rossabi, edited and compiled by Morris Rossabi; 英語)
- No.106 情報化時代のローカル・コミュニティー-ICTを活用した地域ネットワークの構築 (2012; 杉本星子; 日本語)
- No.105 *Buddhist Fire Ritual in Japan* (2012; Madhavi Kolhatkar and Musashi Tachikawa; 英語)
- No.104 東アジアの民族イメージ-前近代における認識と相互作用 (2012; 野林厚志; 日本語)
- No.103 マダガスカル地域文化の動態 (2012; 飯田卓編; 日本語)
- No.102 「障害のない社会」にむけて-ウエルビーイングへの問いとノーマライゼーションの実践 (2012; 鈴木七美編; 日本語)
- No.101 *Altai Uriankhains: Historical and Ethnographical Investigation Late XIX – Early XX centuries* (2012; Ichinkhorloo LKHAGVASUREN; 英語・モンゴル語)
- No.100 土方久功日記Ⅲ (2011; 土方久功, 須藤健一・清水久夫編; 日本語)
- No.99 *Research Notes on the Zhangzhung Language by Frederick W. Thomas at the British Library* (Bon Studies 14) (2011; eds. Tsuguhito Takeuchi, Burkhard Quessel and Yasuhiko Nagano; 英語)
- No.98 *A Great Tibetan-Mongolian Lexicon* [CD-ROM] (2011; eds. Urianhai L. Terbish, Urianhai T. Chuluun-Erdene; チベット語、モンゴル語)
- No.97 海洋環境保全の人類学——沿岸水域利用と国際社会 (2011; 松本博之編; 日本語)
- No.96 *Socialist Devotees and Dissenters* (2011; Interviews conducted by Yuki Konagaya, I. Lkhagvasuren, translated by Mary Rossabi, edited and compiled by Morris Rossabi; 英語)
- No.95 *Bonpo Thangkas from Rebkong* (Bon studies 13) (2011; ポンギャ ゲレ フンドウツプ ギャムツォ・津曲真一・立川武蔵・長野泰彦編; 英語、チベット語)
- No.94 土方久功日記Ⅱ (2010; 土方久功, 須藤健一・清水久夫編; 日本語)

[国立民族学博物館刊行物審査委員会]

須藤健一 館長
西尾哲夫 副館長
杉本良男 副館長
韓 敏 民族社会研究部
八杉佳穂 民族文化研究部
寺田吉孝 先端人類科学研究部
岸上伸啓 研究戦略センター（研究出版委員長）
朝倉敏夫 文化資源研究センター

平成25年2月1日発行

国立民族学博物館調査報告 110

著者 小長谷有紀
S. チョローン

発行 人間文化研究機構
国立民族学博物館
〒565-8511 吹田市千里万博公園10-1
TEL. 06(6876)2151(代表)

印刷 株式会社 遊文舎
〒532-0012 大阪市淀川区木川東4-17-31
TEL. 06(6304)9325(代表)
